

**UNIVERZITA PARDUBICE
FAKULTA FILOZOFICKÁ**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2013

Bc. Renáta MUSILOVÁ

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Porodnictví v Brně od poloviny 19. století do 30. let 20. století

Bc. Renáta Musilová

Diplomová práce

2013

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2010/2011

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE
(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Renáta Musilová**
Osobní číslo: **H11016**
Studijní program: **N7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Kulturní dějiny: Gender history**
Název tématu: **Porodnictví v Brně v 19. a 20. století**
Zadávající katedra: **Ústav historických věd**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Zatímco otázka porodnictví je pro Čechy dobře zmapována, studie týkající se Moravy česká historiografie postrádá. Cílem práce je toto prázdné místo zaplnit a zmapovat vývoj porodnictví a péči o matku a dítě v Brně do roku 1930. Osnova: 1. Vývoj zdravotnictví na Moravě od 18. století. 2. Zdravotnictví v Brně a jeho institucionalizace. Dosavadní podoby péče o matku a dítě. 3. Vznik porodnice a nalezince v Brně. 4. Vývoj péče o matku v brněnské porodnici, podmínky pro přijetí do ústavu, sociální původ matek. 5. Porodnost a úmrtnost matek v porodnici, novorozenecká úmrtnost. 6. Pokusy o řešení úmrtnosti. 7. Osobnosti brněnského porodnictví. 8. Následná péče o děti - nalezinec.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

TINKOVÁ, Daniela. Tělo, věda, stát. Zrození porodnice v osvětské Evropě. 1. vydání. Praha: Argo, 2010. ISBN 978-80-257-0223-9; DOLEŽAL, Antonín. Od babictví k porodnictví. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2001. ISBN 80-246-0277-6; DOLEŽAL, Antonín - KUŽELKA, Vítězslav - ZVĚŘINA, Jaroslav. Evropa - kolébka vědeckého porodnictví. Praha: Galén, 2009. ISBN 978-80-7262-506-2; LENDEROVÁ, Milena - RÝDL, Karel. Radostné dětství. 1. vydání. Praha: Paseka, 2006. ISBN 80-7185-647-9; FRANC, Vojtěch. O nalezencích v Čechách. Příčiny veliké úmrtnosti a špatného vychování těchto dětí. Český Brod, 1884; JELÍNEK, Jiří - ČUPR, Zdeněk. 110 let porodnice Brno. Brno: Institut pro další vzdělávání pracovníků ve zdravotnictví pro Fakultní nemocnici Brno - pracoviště porodnice, 1998. Verena Pawlowsky. Mutter ledig - Vater Staat: Das Gebär - und Findelhaus in Wien 1784-1910. Innsbruck: StudienVerlag, 2001. ISBN 978-3-7065-1548-1.

Vedoucí diplomové práce: **Mgr. Martina Halířová, Ph.D.**
Ústav historických věd

Datum zadání diplomové práce: **30. dubna 2011**

Termín odevzdání diplomové práce: **31. března 2013**

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.
děkan

L.S.

doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2012

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 21. června 2013

Renáta Musilová

Poděkování:

Ráda bych poděkovala Mgr. Martině Halířové, Ph.D. za vedení, trpělivost a cenné rady, které mi poskytla při psaní diplomové práce. Poděkování patří také zaměstnancům Moravského zemského archivu v Brně, Národní knihovny v Praze a Moravské zemské knihovny v Brně. Děkuji také rodině a blízkým za jejich podporu a trpělivost během celého studia.

Anotace:

Diplomová práce se zabývá porodnictvím v Brně v období od poloviny 19. století do 30. let 20. století. V práci je věnována pozornost jak péči o matku v porodnici, tak péči o děti, o které neměly matky zájem a nechávaly je v nalezencích. Zaměřuje se na porodnost dětí v jednotlivých letech, s níž byla spojená i úmrtnost. Pozornost je také věnována nejen stavbě nové budovy Zemské porodnice v Brně, ale také zřízení školy pro porodní báby.

Klíčová slova:

Morava - porodnice – porodnost – nalezinec – pěstounská péče – 19. a 20. století

Annotation:

This thesis deals with childbirth in Brno in the period from the mid-19th century until the 30's of the 20th century. The thesis is devoted not only to the care of mother in the maternity hospital but also to the care of children of whom mothers had no interest and put them in orphanages. It focuses on the birth of children in particular years, with which was associated also the mortality. Attention is paid not only to the construction of the new building of the Provincial hospital in Brno, but also to a school for midwives.

Keywords:

Moravia - maternity hospital - fertility - orphanage- foster care - 19th and 20th century

Obsah

Úvod.....	1
1 Vývoj zdravotnictví v Brně a na Moravě	7
1.1 Počátky porodnice v Brně.....	11
1.1.1 Personál Všeobecného zaopatřovacího ústavu.....	13
2 Péče o matku	16
2.1 Péče o těhotnou ženu	16
2.2 Péče při porodu.....	18
2.3 Péče o matku v šestinedělí.....	20
2.4 Péče o matku a dítě na Moravě za první republiky	22
3 Stavba nové budovy Zemské porodnice v Brně.....	24
3.1 Plány na novostavbu Zemské porodnice v Brně	24
3.2 Program stavby nové Zemské porodnice v Brně.....	27
3.2.1 Poloha a velikost budovy	27
3.2.2 Místnosti.....	28
3.2.2.1 Rozmístění místností.....	29
3.3 Finanční náklady stavby Zemské porodnice v Brně.....	29
3.4 Dokončení stavby Zemské porodnice v Brně a finální náklady stavby	30
3.5 Plány na rozšíření Zemské porodnice v Brně.....	32
3.5.1 Přístavba Zemské porodnice v Brně.....	33
3.6 Ředitelé Zemské porodnice v Brně	34
4 Porodní báby	38
4.1 Škola pro porodní báby v Brně.....	40
4.1.1 Seznam dívek navštěvujících babickou školu.....	41
4.1.2 Život dívek v babické škole	45
4.1.3 Poplatky za ubytování	46
4.1.4 Stipendia pro nemajetné uchazečky	47
5 Péče o ženu v porodnici	51
5.1 Správa porodnice	51
5.2 Přijetí ženy do porodnice v Brně	52
5.3 Život v ústavu	55
5.4 Péče o rodičky	56
6 Porodnost a mrtvorozenost v Zemské porodnici v Brně.....	58
6.1 Porodnost a mrtvorozenost dětí v roce 1881	59
6.2 Porodnost a mrtvorozenost dětí v roce 1891	64

6.3	Porodnost a mrtvorozenost dětí v roce 1901	69
6.4	Porodnost a mrtvorozenost dětí v roce 1911	74
6.5	Porodnost a mrtvorozenost dětí v roce 1921	78
6.6	Porovnání porodnosti a mrtvorozenosti dětí v Zemské porodnici v Brně v jednotlivých letech	83
7	Následná péče o děti.....	91
7.1	Nalezince	91
7.2	Nalezinec v Brně	92
7.2.1	Přijímání dětí	93
7.3	Pěstounská péče	94
7.3.1	Děti v pěstounské péči na venkově	97
	Závěr.....	101
	Seznam použitých pramenů a literatury	103
	Přílohy	107
	Resumé.....	112

Úvod

Důvod, proč jsem si vybrala téma týkající se porodnictví, je především odborný. Z vědeckého hlediska jsem se pro toto téma rozhodla proto, že o problematice porodnictví na Moravě, konkrétně v Brně, nebyla napsána žádná odborná literatura.

Jedna ze základních povinností ženy byla přivést na svět dítě. V minulých dobách se na ženu, která neměla své vlastní dítě, hledělo „skrze prsty.“ Jestliže neměl manželský pár děti, vina byla obvykle přičítána ženě. V dnešní době se může sama žena rozhodnout, zda chce, či nechce mít dítě. Děti se rodily a rodí jak svobodným, tak vdaným ženám, s tím rozdílem, že dříve byly svobodné matky odsouvány na okraj společnosti, a v současné době je zcela běžné být svobodnou matkou. Stejně tak je zcela běžné, že ženy rodí v porodnici a pouze výjimečně se ženy rozhodnou родit doma za pomoci porodní asistentky, zatímco v minulosti to bylo tak, že ženy rodily doma za pomoci porodní báby a sousedek. Teprve během posledních století je porod stále více ovlivňován lékařskou technologií a muži se stali důležitou součástí při jakémkoliv porodu. V dnešní době mají ženy dobrou dostupnost lékařské péče během těhotenství, porodu a šestinedělí, která je hrazena z veřejného zdravotního pojištění.

Práce se zaměřuje na období druhé poloviny 19. století do 30. let 20. století proto, že se započalo se stavbou nové budovy Zemské porodnice v Brně, která byla na tuto dobu moderní, a také z toho důvodu, že se porodnice stávala místem, kam chodily svobodné ženy porodit své dítě.

Cílem diplomové práce je ukázat, jaké bylo porodnictví v Brně od druhé poloviny 19. století do 30. let 20. století. S tím souvisí péče o ženu v porodnici a péče o narozené dítě, o které neměla matka zájem. Současně by mělo být zjištěno, jaká byla porodnost dětí v jednotlivých letech, kolik dětí při porodu zemřelo, jaký byl poměr narozených chlapců a dívek, či jaká byla úmrtnost žen při porodu.

Tato práce je vymezena na území Markrabství moravského, kde se soustřeďuje především na město Brno, neboť otázka porodnictví a péče o dítě není doposud na Moravě zmapována.

Práce je rozdělena do sedmi kapitol. První kapitola se věnuje vývoji zdravotnictví v Brně a na Moravě od doby středověku. Mimo počtu lékařů a významných špitálů jsou v této kapitole uvedeny také minerální léčebné prameny, které přispěly k zakládání a rozvoji významných lázní. Jsou zde představeny počátky porodnice v Brně, o kterou se zasloužil císař Josef II.

Druhá kapitola je zaměřena na péči o matku. Ukazuje, jak se měla žena chovat v době těhotenství, čemu se měla vyvarovat a co měla naopak dělat pro zdravý vývoj plodu. Dále je zde věnována pozornost porodu a době šestinedělí, které končí slavnostním úvodem, kdy je žena opět uvedena do společnosti. V této kapitole je také zmíněno, jak vypadala péče o matku a dítě v době první republiky na Moravě.

Následující kapitola se zabývá stavbou nové budovy Zemské porodnice v Brně. Ukazuje, jaké byly plány na novostavbu a program, ve kterém je zmíněna poloha a velikost budovy a zároveň místnosti pro jednotlivá oddělení. Jsou zde také zmíněny finanční náklady na stavbu. Na počátku 20. století došlo pro nedostatek místa k rozšíření porodnice, proto zde nechybí zmínka ohledně plánu na přístavbu. Součástí této kapitoly jsou medailonky ředitelů, kteří stáli v čele nové porodnice od jejího založení až po třicátá léta 20. století.

Ve čtvrté kapitole je věnována pozornost porodním bábám a hlavně škole pro porodní báby, která sídlila v nové budově porodnice. Je zde zmíněn seznam dívek, které školu navštěvovaly. Protože porodnice zároveň sloužila jako ubytovna pro dívky navštěvující školu, nechybí zde také informace o poplatcích za ubytování a životu ubytovaných dívek.

Další kapitola je zaměřena na péči o ženu v porodnici. Řeší otázky přijímání žen do porodnice a péči o ně v jednotlivých třídách, které jsou rozebírány a popisovány.

V šesté kapitole jsou řešeny otázky porodnosti a úmrtnosti dětí. Mimo jiné je v této kapitole zmíněn poměr narozených chlapců a dívek, a zda matka porod přežila či nikoli. K získání těchto údajů posloužily protokoly porodů z let 1880 – 1928.¹ Z důvodu velkého množství protokolů, jsou v kapitole porodnost a ostatní jevy zkoumány po deseti letech, a to v letech 1881, 1891, 1901, 1911, 1921. Na základě chybějící části protokolů porodů z roku 1880 je zkoumán až rok 1881. Kapitola je doplněna o tabulky a grafy pro každý zkoumaný jev.

Poslední, sedmá, kapitola se zabývá péčí o dítě, o které neměla matka zájem. V kapitole je zmíněna nejen historie nalezince v Brně, ale také způsob přijímání dětí do ústavu. Protože se o děti starali také pěstouni, je v této kapitole zmíněna pěstounská péče, a to podmínky pro přijetí dítěte do pěstounské péče, dělení pěstounské péče a také informace o dětech pobývajících u pěstounů na venkově.

Zatímco otázka porodnictví je pro Čechy dobře zmapována, studie týkající se Moravy česká historiografie postrádá. K získání základních informací o historii zdravotnických institucí a Zemské porodnice v Brně posloužily dvě publikace, a to *Stoleté úsilí o zrození*

¹ Moravský zemský archiv v Brně (dále MZA), fond Zemská porodnice Brno (dále ZPB), Lékařský protokol porodů, kniha č. 1-173.

nového života,² která vyšla jako upomínka stého výročí vybudování nové brněnské porodnice a kniha *110 let porodnice Brno*³ navazující na knihu, která je uvedena výše. V těchto knihách se nacházejí nejen stručné informace o plánech a stavbě Zemské porodnice v Brně, ale také informace o vývoji porodnice až do 90. let 20. století. Nechybí zde také medailonky ředitelů nového ústavu, které jsou doplněny jejich fotografiemi. K tomu, aby byly v práci nastíněny stručné dějiny zdravotnictví na Moravě, posloužily knihy od Jana Janáka⁴ a Josefa Bartoše.⁵

Důležité podklady jsou čerpány z knihy *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*,⁶ kde se otázce těhotné ženy, porodu a období šestinedělí věnuje podkapitola *Těhotná v průběhu staletí*. V této kapitole je popsán vývoj v oblasti těhotenství, porodu a šestinedělí od středověku do 20. století. Informace jsou čerpány pouze z části věnující se 19. století. Další kniha věnující se této problematice je kniha *Radostné dětství*.⁷ Kniha je rozdělena do několika kapitol, z nichž v práci posloužila kapitola s názvem *Cesta na svět* věnující se mimo jiné také péči o budoucí matku, porodům a šestinedělkám, a to především v 19. století. Tématem porodnictví se zabývají další díla *Evropa - kolébka vědeckého porodnictví*⁸ a *Od babictví k porodnictví*.⁹ V současné době se otázce porodnictví v době osvícenství pravděpodobně nejvíce věnuje Daniela Tinková,¹⁰ jejíž kniha *Tělo, věda, stát: zrození porodnice v osvícenecké Evropě* se zabývá profesionalizací porodnictví v osvícenecké době. Nacházejí se zde odpovědi na otázky, které se týkají způsobu kontroly a výchovy nových profesionálních specialistů a odhalování nelegální porodnické praxe. Tato kniha pomohla nastínit problematiku porodnictví v 18. století.

K tématu porodní báby existuje odborná literatura od Radmily Sedláčkové.¹¹ V knize autorka rozebírá vývoj babictví v Čechách a na Moravě, vývoj reformy babictví za vlády

² SLÁDEK, Miloslav - ČUPR, Zdeněk - UHER, Miloslav a kol. *Stoleté úsilí o zrození nového života (1888-1988)*. Brno: Krajský ústav národního zdraví, 1987.

³ JELÍNEK, Jiří - ČUPR, Zdeněk. *110 let porodnice Brno*. Brno: Institut pro další vzdělávání pracovníků ve zdravotnictví pro Fakultní nemocnici Brno – pracoviště porodnice, 1998.

⁴ JANÁK, Jan. *Dějiny Moravy. Hospodářský rozmach Moravy 1740 – 1918*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 1999. ISBN 80-85048-89-2.

⁵ BARTOŠ, Josef – TRAPL, Miloš. *Dějiny Moravy. Země a lid*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2004. ISBN 80-7275-044-5.

⁶ LENDEROVÁ, Milena – KOPIČKOVÁ, Božena – BUREŠOVÁ, Jana a kol. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. První vydání. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009. ISBN 978-80-7106-988-1.

⁷ LENDEROVÁ, Milena – RÝDL, Karel. *Radostné dětství*. První vydání. Praha: Paseka, 2006. ISBN 80-7185-647-9.

⁸ DOLEŽAL, Antonín - KUŽELKA, Vítězslav - ZVĚŘINA, Jaroslav. *Evropa - kolébka vědeckého porodnictví*. Praha: Galén, 2009. ISBN 978-80-7262-506-2.

⁹ DOLEŽAL, Antonín. *Od babictví k porodnictví*. První vydání. Praha: Karolinum, 2001. ISBN 80-246-0277-6.

¹⁰ TINKOVÁ, Daniela. *Tělo, věda, stát: zrození porodnice v osvícenecké Evropě*. První vydání. Praha: Argo, 2010. ISBN 978-80-257-0223-9.

¹¹ SEDLÁČKOVÁ, Radmila. *Historie babictví v Čechách a na Moravě*. První vydání. Brno: Ústav pro další vzdělání středních zdravotnických pracovníků, 1973.

Marie Terezie a Josefa II., služební předpisy a mnoho dalších. Porodním bábám se ve své knize věnuje Daniela Tinková a také Milena Lenderová spolu s Karlem Rýdlem v knize *Radostné dětství*, konkrétně v kapitole *Bába, babič, lékař*. Cenné informace poskytuje i publikovaná disertační práce od Martiny Halířové,¹² ve které se autorka zabývá mimo jiné otázkou nalezenectví a pěstounské péče. K nastínění otázky pěstounské péče je použita publikace od Zdeňka Matějčka.¹³ Kniha je sestavena tak, aby pomohla lidem, kteří si chtěli osvojit dítě. Nechybí zde však ani kapitoly zabývající se historií osvojení a pěstounské péče.

Z časopisů přinášel nejvíce informací o péči o matku na Moravě za první republiky časopis *Péče o mládež*.¹⁴ Důležité informace poskytly také zákony. V práci je čerpáno ze *Zákonů a nařízení zemských pro Markrabství moravské*¹⁵ a ze *Sbírky zákonů a nařízení o zdravotnictví, se zvláštním zřetelem na země Koruny české*.¹⁶

Diplomová práce je postavena především na pramenech, které jsou uloženy v Moravském zemském archivu v Brně. V práci jsou využity dva fondy, a to Zemský výbor a Zemská porodnice Brno. Oba fondy jsou psány převážně v německém jazyce a obsahují jak obrazové prameny (plány nové budovy porodnice), tak prameny úřední povahy (spisy, protokoly).

Fond Zemský výbor je částečně přístupný a jsou v něm uloženy archivní materiály z let 1702 – 1928. Z tohoto fondu je využita část týkající se zdravotnictví,¹⁷ ve které se nachází velké množství materiálů, ale v práci jsou použity pouze ty, které se týkají porodnictví, zejména stavby nové porodnice v Brně,¹⁸ porodních bab¹⁹ a dětí v pěstounské péči.²⁰ V části týkající se stavby porodnice se nachází například program pro stavbu nové porodnice v Brně, zpráva o postupu stavby porodnice a závěrečná zpráva o stavbě porodnice. V materiálech o porodních bábách se dochovaly pouze informace o škole pro porodní asistentky a s tím související zprávy o otevření a zařízení školy a seznamy dívek, které školu navštěvovaly. Z pramenů o pěstounské péči na venkově jsou v práci využity výkazy nalezenců ošetřovaných

¹² HALÍŘOVÁ, Martina. *Sociální patologie a ochrana dětství v Čechách od dob osvícenství do roku 1914*. První vydání. Pardubice: Univerzita Pardubice, Filozofická fakulta, 2012. ISBN 978-80-7395-486-4.

¹³ MATĚJČEK, Zdeněk a kol. *Náhradní rodinná péče: průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. První vydání. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-304-8.

¹⁴ OSTRČIL, A. O základu péče pro kojence a jejich matky na Moravě. In *Péče o mládež 1*, 1922, č. 5.

¹⁵ *Zákony a Nařízení pro Markrabství moravské*. Brno, 1870, 1879.

¹⁶ PREININGER, Vladimír. *Sbírka zákonů a nařízení o zdravotnictví, se zvláštním zřetelem na země Koruny české*. Praha: Bursík a Kohout, 1898.

¹⁷ MZA, fond Zemský výbor (dále ZV), sig. 2.

¹⁸ MZA, ZV, sig. P6/1, Brünn – Bau – Stavba. Stavba zemské porodnice v Brně (1861 – 1900), karton č. 6718; Pokračování (1861 – 1900), karton č. 6719; Pokračování (1861 – 1900), karton č. 6720.

¹⁹ MZA, ZV, sig. P6/2, Školy pro porodní asistentky (1865 – 1907), karton č. 6798; Školy pro porodní asistentky (1876 – 1899), karton č. 6799; Školy pro porodní asistentky (1905 – 1913), karton č. 6801.

²⁰ MZA, ZV, sig. P6/1-2, Brno. Ústřední zprávy na venkově ošetřovaných nalezenců. Výkazy nalezenců na venkově ošetřovaných, karton č. 6742.

v určité obci, ve kterých se nachází například nejen jméno nalezence, ale také pěstounky, a také to, jak probíhala péče o dítě.

Fond Zemská porodnice Brno je částečně přístupný a obsahuje materiály z let 1820 – 1930 ve formě knih. Aktový a jiný materiál ve fondu chybí. Fond je rozdělený na dvě části - na porodní a gynekologické oddělení. V práci je čerpáno pouze z materiálů uložených v části porodního oddělení, které obsahují knihy různé povahy, jako například evidenční protokoly přijatých rodiček a narozených dětí, respektive evidenční protokoly porodního oddělení začínající lety 1820 – 1827 a pak tvoří nepřetržitou řadu v letech 1847 – 1906. Mezi další materiály patří abecední a chronologické indexy matek, které jsou ve fondu uloženy torzovitě od roku 1919. Nejcennějším pramenem pro výzkum porodnosti a úmrtnosti dětí na Moravě jsou protokoly porodů²¹ počínající lety 1878 – 1879. Tyto protokoly poté tvoří nepřetržitou řadu až do roku 1922, kdy několik svazků chybí, a pak souvisle pokračují až do roku 1928. Tímto rokem celý fond končí, neboť mladší písemnosti nebyly Moravským zemským archivem převzaty z důvodu velkého množství. Tyto protokoly se několikrát změnilo po formální stránce a jsou psány ve většině případů v německém jazyce. V protokolech jsou zapisovány údaje týkající se nejen matky a jejího narozeného dítěte, ale také průběh porodu a šestinedělí. U každé ženy je zaznamenáno datum nástupu do porodnice a její osobní údaje (jméno a příjmení, stáří, náboženství, rodinný stav, zaměstnání, národnost, domovská obec a bydliště). Dále je uváděn stav, v jakém žena vstupovala do porodnice, buď jako těhotná, jako rodička nebo už po porodu. U dítěte jsou zapsány základní údaje (tělesný stav, jméno, pohlaví, délka a váha při narození a při propuštění). V tzv. přehledu je zaznamenáno datum a čas porodu, o kolikáté těhotenství šlo, kdy začaly porodní bolesti a průběh porodu. Dále jsou v protokolu uvedeny například matčiny prodělané nemoci a datum poslední menstruace. U průběhu šestinedělí je u ženy zaznamenáno datum, teplota a tep, u dítěte váha. Z gynekologického oddělení se dochovaly kromě všeobecných lékařských protokolů také evidenční indexy k těmto lékařským protokolům z let 1895 – 1930. Dále pak protokoly laparotomických operací z let 1895 – 1915.

Celkový rozsah fondu je 457 knih z let 1820 – 1930. Z pramenů, které jsou ve fondu uloženy, vyplývá, že jejich význam spočívá v nevyužitých badatelských možnostech pro dějiny lékařství a zdravotnictví v období přechodu od feudalismu ke kapitalismu.

²¹ MZA, fond ZPB, Lékařský protokol porodů, kniha č. 1-173.

Důležité informace poskytly také tištěné prameny, a to knihy *Organizace péče o kojence*²² a *Pracovní program a řád odborů ochrany matek a kojenců na Moravě*,²³ které se věnují péči o matky a kojenců na Moravě. Další kniha, která poskytla mnoho informací, je kniha od Rudolfa Seckého,²⁴ z níž byly čerpány základní údaje o nalezencích.

K nastínění porodnosti v Brně od druhé poloviny 19. století do třicátých let 20. století je čerpáno převážně z archivních pramenů, které jsou analyzovány. Jelikož je k dispozici mnoho údajů týkajících se porodnosti v rozmezí let 1880 - 1928, ze kterých jsou vybrány určité roky, je v práci použita také metoda sondy, konkrétně v šesté kapitole. V tomto případě je použit systematický výběr, neboť jsou utříděná data.

V některých kapitolách není dodržováno časové rozmezí, protože se informace z určité doby v některých případech nedochovaly nebo nejsou z důvodu částečně přístupného fondu k dispozici. Jsou to kapitoly „Péče o ženu v porodnici“ a „Následná péče o děti“. Věnují se pouze období druhé poloviny 19. století z důvodu nedochovaných pramenů z 20. století. Další kapitoly „Péče o matku“, Stavba nové budovy Zemské porodnice v Brně“ a „Porodní báby v Brně“ se věnují období přibližně do 20. let 20. století. Práce s prameny nebyla v tomto případě jednoduchá, protože materiály byly přeházené.

²² TRNKOVÁ, Marie. *Organizace péče o kojence: Předneseno ve Vesně v Brně 19. listopadu 1919*. Brno: Nový lid, 1920.

²³ TRNKOVÁ, Marie. *Pracovní program a řád odborů ochrany matek a kojenců na Moravě*. Brno: Česká zemská péče o mládež na Moravě, 1924.

²⁴ SECKÝ, Rudolf. *O nalezencích a sirotcích*. Praha: Vlastním nákladem, 1901.

1 Vývoj zdravotnictví v Brně a na Moravě

Jedinými institucemi v našich zemích, které trvaly až do josefínských dob, byly špitály, které byly charitativního a nemocničního rázu. V Brně existovala od poloviny 13. století řada špitálů, ale měly spíše charakter sociálních zabezpečovacích ústavů pro chudé a přestárlé osoby než zdravotních institucí. Téměř všechny tyto instituce byly malé, bez lékařské nebo zdravotnické péče. Na území města Brna vzniklo zařízení pro podporu chudých a k zotavení nemocných, o němž je první zmínka z roku 1238. Již od raného středověku byly ve městech zřizovány kláštery, které podle náboženských příkázání o milosrdenství a lásce k bližnímu pečovaly o nemocné, přestárlé a chudé lidi a poskytovaly pomoc v nouzi svobodným matkám a jejich dětem. V Brně se ve středověku nacházely tři kláštery, kolem kterých vznikly středověké špitály. Jedním z nich byl klášter u sv. Anny na Pekařské ulici, další klášter se nacházel u kostela sv. Štěpána na Křenové ulici a třetí klášter Herburských panen na Švábské ulici, naproti Obilnímu trhu. Všechny tři uvedené kláštery se staly významnými body v historii porodnictví v Brně.²⁵

Klášter Herburských panen nechal založit v roce 1251 český král Přemysl Otakar II. a předal ho jeho převorce Herburce. Bohatý městský patricius Jindřich Sweller daroval klášteru v roce 1269 domy, vinice a všechn majetek se zahradou, jako pokání za lidské poklesky, kterých se dopustil. V roce 1680 byla ke klášteru přistavěna kaple sv. Jana Xaverského. Druhý klášter byl založen v roce 1333 Eliškou Rejčkou, vdovou po českém králi Václavu II. Spoluzakladatelem byl Jindřich z Lipé. Klášter patřil dominikánkám, byl pojmenován na klášter U Sv. Anny a byl při něm zřízen špitál o osmi lůžkách pro nemocné. Svatoštěpánský klášter, o němž je první písemná zmínka z roku 1382, sloužil zpočátku jako dům pro malomocné, později jako vojenský lazaret a od roku 1601 se stal nemocnicí a porodnicí pro brněnské městské obyvatele.²⁶

V roce 1569 byly na Moravě zřízeny dvě pozice na místo lékaře, a to v Brně a Olomouci. Roku 1684 bylo na Moravě již osm lékařů. Za vlády Marie Terezie, konkrétně v roce 1770, byl vydán pro celou monarchii Generální zdravotnický řád, podle něhož byly vytvořeny Zemské zdravotní komise pro každou zemi vedené zemským protomedikem.

²⁵ SLÁDEK, Miloslav - ČUPR, Zdeněk a UHER, Miloslav, a kol. *Stoleté úsilí o zrození nového života (1888-1988)*. Brno: Krajský ústav národního zdraví, 1987, s. 9.

JELÍNEK, Jiří – ČUPR, Zdeněk. *110 let porodnice Brno*. Brno: Institut pro další vzdělávání pracovníků ve zdravotnictví pro Fakultní nemocnici Brno – pracoviště porodnice, 1998. s. 4.

Klášter Herburských panen a historie Fakultní porodnice v Brně (ke 110 výročí jejího založení). 14. 8. 2012[cit. 2012-09-16]. URL <http://www.gyne.cz/clanky/1998/498cl16.htm>.

²⁶ Klášter Herburských panen a historie Fakultní porodnice v Brně (ke 110 výročí jejího založení). 14. 8. 2012[cit. 2012-09-16]. URL <http://www.gyne.cz/clanky/1998/498cl16.htm>.

V každém kraji byl určen jeden krajský fyzik spolu s krajským chirurgem, kteří byli orgánem krajského úřadu, a zároveň byly stanoveny jejich funkce a povinnosti. Dále byly určeny povinnosti ranhojičů, porodních bab, lékárníků a volně praktikujících lékařů. U zemských úřadů byla vytvořena zdravotnická oddělení, v jejichž čele byl zemský protomedik.²⁷

Morava neměla jedinou veřejnou nemocnici a změna nastala až za vlády Marie Tereze, kdy se veřejnými zdravotními zařízeními staly kláštery milosrdných bratří, jako například kostel a klášter milosrdných bratří na Starém Brně, založený v roce 1748, kde bylo ročně ošetřeno kolem 600 nemocných. Nemocnice milosrdných bratří vznikaly dále v Prostějově, Letovicích, Vizovicích, Valticích a Těšíně. Jejich ženskou obdobou byla léčebná zařízení alžbětinek, například z roku 1754. V případě potřeby byli muži někdy hospitalizováni ve vojenských nemocnicích. Z klášterů, které byly zrušeny, se budovaly vojenské nemocnice, a to například na Hradisku u Olomouce a v Zábrdovicích. Panovník povoloval v Brně zřizování lékáren, jejichž počet se v jednotlivých letech zvyšoval. Do roku 1708 tam byly dvě lékárny, v roce 1833 jich bylo osm a v roce 1875 bylo v Brně deset lékáren. Po nástupu Josefa II. na trůn mělo čtrnácti tisícové město Brno pouze několik malých špitálů, spíše chudobinců. V roce 1783 v Brně nechal Josef II. zřídit první veřejnou nemocnici na Moravě, a to z budovy dosavadní vojenské nemocnice a sousedního městského špitálu u sv. Štěpána v Křenové ulici. Vojenská nemocnice byla přestěhována do větších prostor, do zrušeného kláštera brněnských dominikánek u sv. Anny na Pekařské ulici. Císař však při návštěvě Brna dne 4. září 1784 zjistil, že budovy na Křenové ulici byly pro všeobecnou nemocnici malé a prostory na Pekařské ulici pro vojenskou nemocnici až příliš veliké. Proto císař nakázal, aby byla civilní nemocnice přemístěna do Pekařské ulice a vojenská nemocnice do zrušeného premonstrátského kláštera v Zábrdovicích.²⁸

Poté, co v Brně v letech 1799 – 1800 řádily neštovice, byl roku 1804 v Brně založen první očkovací ústav a postupně bylo na Moravě zavedeno všeobecné očkování proti neštovicím. Také na Moravě řádila epidemie cholery. První epidemie byla v důsledku epidemie cholery v Haliči v letech 1830 – 1831, která nejvíce postihla brněnský kraj, a poslední propukla v roce 1866 jako důsledek prusko-rakouské války.²⁹

²⁷ JANÁK, Jan. *Dějiny Moravy. Hospodářský rozmach Moravy 1740 – 1918*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 1999, s. 294. ISBN 80-85048-89-2; LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*. První vydání. Praha: Karolinum, 2010, s. 94 – 95. ISBN 978-80-246-1683-4.

²⁸ JANÁK, J. *Dějiny Moravy*, s. 295; SLÁDEK, M. *Stoleté úsilí o zrození nového života*, s. 9; OBRŠLÍK, Jindřich. *Zemská porodnice v Brně 1820 – 1930*. Brno, 1975, s. 1 – 2.

²⁹ JANÁK, J. *Dějiny Moravy*, s. 295.

V 19. století byly tereziánské řády novelizovány říšskými zákony, z nichž zákon z roku 1870 vytvářel podmínky pro vznik sítě kvalifikovaných odborníků, kteří by byli odpovědní za uplatňování hygienických opatření na celém území. Dále byla na základě tohoto zákona zřízena funkce okresních lékařů a díky tomu nastalo od 90. let 19. století postupné snižování úmrtnosti. V roce 1884 byl přijat zdravotní zákon pro Moravu, který zůstal s malými úpravami v platnosti do roku 1950. Na základě tohoto zákona byla povinna každá obec nebo město se zvláštním statutem mít po ruce dostatečný počet lékařů. Každý lékař byl vybírán na základě konkursu. Pokud šlo ve zdravotních obvodech nebo obcích o nové obsazení, byli lékaři přijati prozatímně na jeden rok a teprve poté, pokud se osvědčili, byli přijati natrvalo. Každý obecní lékař měl mít rakouské občanství, fyzickou způsobilost, mravní zachovalost a dostatečnou znalost jazyků. Povinnosti a obor působnosti lékaře určily služební instrukce, které vydalo místodržitelství. Lékaři byli povinni poskytnout pomoc chudým nemocným lidem zdarma, vykonávat veřejné očkování, ohledávat mrtvolu, dále měli zabránit vzniku a rozšiřování nakažlivých nemocí a podávat zprávu o zdravotních problémech zdravotního obvodu jeho zastupitelstvu a úřadům.³⁰

V každé obci nebo zdravotním obvodu měl být také dostatečný počet porodních bab, které byly placeny z obecní pokladny. Obce se měly postarat o to, aby bylo rodičkám a nemocným lidem, kteří byli bez přístřeší a nebyla možnost je převést do porodnice nebo nemocnice, poskytnuto dostatečné přístřeší a ošetření. Proto měla být v bydlišti lékaře zřízena místnost, kde by byli nemocní lidé umístěni.³¹

V roce 1866 se nacházelo na Moravě šest veřejných nemocnic pro celkem 900 nemocných a 35 soukromých a obecních nemocnic s 523 lůžky. Mimo to bylo na Moravě 114 zaopatřovacích domů neboli špitálů pro chudé měšťany. Tyto domy však nesloužily k léčení. Roku 1874 bylo v Brně 50 lékařů, 66 porodních bab a 7 ranhojičů.³²

Postupem času se zvyšoval jak počet lékařů, tak počet nemocnic. V době první republiky bylo v Moravskoslezském kraji 10,4 lékařů na tisíc obyvatel, ale šlo spíše o obvodní lékaře. Koncem dvacátých let bylo na Moravě a ve Slezsku 123 léčebných ústavů, 37 veřejných nemocnic s 8 331 lůžky a 59 soukromých nemocnic. Dále bylo v Moravskoslezském kraji 6 léčeben tuberkulózy, 4 léčebny pro choromyslné a 17 chorobinců. Jak můžeme vidět, soukromých nemocnic bylo na Moravě více než veřejných. Patřila sem také sanatoria, za která se platila, a pobyt zde byl mnohem příjemnější. Nejvíce

³⁰ Tamtéž; PREININGER, Vladimír. *Sbírka zákonů a nařízení o zdravotnictví, se zvláštním zřetelem na země koruny české*. Praha: Bursík a Kohout, 1898, §§ 1, 2, 8, 11, 12.

³¹ PREININGER, Vladimír. *Sbírka zákonů a nařízení o zdravotnictví*, §§ 18 – 19.

³² JANÁK, J. *Dějiny Moravy*, s. 296.

nemocnic bylo v Brně, v Olomouci, Moravské Ostravě a Opavě. K nejlepším nemocnicím na Moravě patřila Zemská všeobecná veřejná nemocnice u sv. Anny a velmi dobrou pověst měla klášterní nemocnice Milosrdných bratří na Starém Brně. Za první republiky byla na dobré úrovni Zemská nemocnice s porodnicí v Olomouci, kde působili lékařští specialisté, jako například gynekolog Jiří Trapl, internista Karel Amerling a Josef Blatný, chirurg Josef Podlaha a oční specialista Václav Vejdovský. Postupně se také rozšiřoval počet lékařských obvodů a zdravotnických služeb, které byly zdarma, a to v souvislosti se zaváděním nemocenského, invalidního a úrazového pojištění. Jestliže nebyl občan pojištěn, byl povinen zaplatit si léčení sám.³³

Na Moravě se také nacházely minerální prameny, a to na 58 místech, například v Hradištském a Olomouckém kraji. Proto zde můžeme mluvit o lázeňském průmyslu, jehož počátky spadají do 60. let 19. století. Mezi významné lázně patřily Rožnov pod Radhoštěm, Karlova Studánka, Velké Losiny, Jánské Koupele u Opavy a další. Za Československé republiky byly největšími lázněmi Jeseník se svou vodoléčbou. Od roku 1887 zde působil Josef Reinhold, který rozvíjel principy vodoléčby Vincence Priesnitze. Nejvýznamnější lázně Luhačovice, které léčily dýchací a zažívací ústrojí a cukrovku, vybudoval František Veselý. Mezi nejvýznamnější luhačovické prameny patřily Vincentův, Amantův, Janův, Aloisův a Rudolfův.³⁴

Již před první světovou válkou, v roce 1892, byly v Rakousku zřízeny Lékařské komory. Zákonem č. 113 z 28. června 1929 jim byla dána nová organizace. Lékařské komory byly povinny na základě tohoto zákona podporovat zájmy lékařů a chránit čest lékařského stavu. Pořádaly porady a jednaly o věcech, které se týkaly společenských zájmů lékařského stavu a veřejného zdravotnictví. Dále vysílaly své zástupce do zdravotních rad, podávaly odborné posudky úřadům i soukromníkům. Lékařská komora měla několik orgánů. Zastupitelstvo, které bylo rozhodným orgánem, dále komorní rada, která byla výkonným orgánem, dále členská schůze komory a čestná rada vykonávající disciplinární moc nad členy. Na Moravě měla komora sídlo přímo v Brně. Příslušníkem komory byl lékař, který trvale bydlel v obvodu lékařské komory a vykonával zde lékařskou praxi jak soukromou, tak ústavní.³⁵

³³ BARTOŠ, Josef – TRAPL, Miloš. *Dějiny Moravy. Země a lid*. První vydání. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2004, s. 75 - 76. ISBN 80-7275-044-5.

³⁴ Tamtéž, s. 78 – 79; Janák, J. *Dějiny Moravy*, s. 296.

³⁵ URBÁNKOVÁ, Libuše – WURMOVÁ, Milada. *Lékařská komora*. Brno, 1956, s. 1.

1.1 Počátky porodnice v Brně

Na základě osobního poznatku v roce 1784 Josef II. rozhodl o tom, že bude vybudována nová porodnice a nalezinec. Dvorským dekretem z 27. listopadu 1784 byly vypracovány a schváleny stanovy porodnice, nalezince a sirotčince v Brně. Tento ústav nebyl ústavem zdravotnickým a výchovným, ale sociálním a chudinským a nesl název Císařsko-královský všeobecný zaopatřovací ústav či Nemocnice, porodnice, nalezinec, sirotčinec a blázinec, který byl umístěn v objektech bývalého kláštera u sv. Anny a v nových sousedních budovách. Pouze chorobinec byl umístěn v bývalé vojenské nemocnici v Křenové ulici. V lednu roku 1786 byla zahájena činnost ústavu a prvním ekonomickým ředitelem ústavu byl Thomas Pötzl.³⁶

Nově vzniklý ústav naprosto vyhovoval stávajícím potřebám. Zahrnoval nemocnici, ústav pro pomatené, porodnici, nalezinec a sirotčinec, kdy poslední tři zmíněné ústavy znamenaly počátek státní péče o matku a dítě v Brně a na Moravě. Kromě léčení nemocných tedy řešil také tehdy problematické oblasti, jako například péči o choromyslné. V ústavu byla lůžka pro 128 nemocných, 40 pohlavně nemocných, 5 choromyslných, 28 šestinedělek a 120 nalezenců a sirotků.³⁷

V materiálech se dochovaly konkrétní počty pacientů, kteří byli ošetřeni ve Všeobecném ústavu. Více v Tabulce 1.

Tabulka 1: Počty ošetřovaných pacientů ve Všeobecném ústavu pro rok 1786, 1800, 1810, 1844, 1856

	1786	1800	1810	1844	1856
Nemocní	400	1177	1511	1877	4693
Choromyslní	10	38	45	79	152
Rodičky	136	109	86	338	714
Nalezenci	172	184	127	402	812
Sirotci	220	382	236	0	2536
Celkem	938	1890	2005	2696	8907

³⁶ OBRŠLÍK, J. *Zemská porodnice v Brně*, s. 2; SLÁDEK, M. *Stoleté úsilí o zrození nového života*, s. 9.

³⁷ SLÁDEK, M. *Stoleté úsilí o zrození nového života*, s. 9.

V roce 1786 bylo ve Všeobecně zaopatřovacím ústavu ošetřeno celkem 938 pacientů. Jak můžeme vidět v tabulce 1, nejvíce bylo nemocných, a to v počtu 400. Pouze 10 pacientů bylo nervově a duševně nemocných. Dále bylo v ústavu 136 rodiček, 172 nalezců a 220 sirotků, z toho pouze 8 sirotků v ústavu, ostatní u pěstounů v celé zemi. Počet nemocných se ale neustále zvyšoval. V roce 1800 již bylo 1177 nemocných a zvýšil se i počet choromyslných na 38. Počet rodiček byl snížen na 109 a počet nalezců a sirotků vzrostl na 184 a 382 v pěstounské péči. Celkem tedy bylo v ústavu ošetřeno 1890 lidí. Jak můžeme vidět, v roce 1810 vzrostl celkový počet pacientů v ústavu, a to na 2005. Nemocných bylo oproti roku 1800 více, a to 1511 pacientů a počet choromyslných se zvýšil na 45. V tomto roce bylo v ústavu pouze 86 rodiček, 127 nalezců a 236 sirotků. Jak můžeme vidět, počet ošetřovaných pacientů se v roce 1844 zvýšil, a to ve všech případech, ale počet sirotků nebyl v tomto případě uveden. V roce 1856 bylo v ústavu ošetřeno mnohonásobně více pacientů než v předešlých letech, a to 8907. V tomto roce stoupl počet sirotků na 2536 a nalezců na 812. Počet nemocných se vyšplhal na 4693, z toho bylo 2522 mužů a 2171 žen. Rodiček a choromyslných bylo v tomto roce 714 a 152. Lze tedy říci, že celkový počet pacientů v ústavu se postupně zvyšoval.³⁸

Porodnice, nalezinec a sirotčinec byly podřízeny hlavnímu chudinskému fondu, který byl založený v roce 1784. V 80. letech 18. století byl na tom tento fond velmi dobře a výše uvedené instituce byly finančně dobře zajištěny, ale rozšiřování zdravotnické péče, války na přelomu 18. a 19. století, které způsobily zadlužení země, a měnová reforma měly za následek to, že se musel snížit počet lůžek pro neplatící pacienty na 40, a poté byl zvýšen poplatek pro platící pacienty. V roce 1821 byl hlavní chudinský fond zrušen a z jeho majetku ve výši 13.363 zl. konvenční mince a necelých 555.583 zl. vídeňské měny bylo určeno porodnici, nalezinci a sirotčinci přibližně 3.584 zl. konvenční mince a 164.735 zl. vídeňské měny.³⁹

S postupným růstem obyvatelstva v Brně nastával od 20. let 19. století ve Všeobecném zaopatřovacím ústavu zásadní problém, jenž spočíval v nedostatku prostoru i lůžek. Tento problém se vzrůstajícími finančními potížemi a nedostačujícím počtem odborného personálu ztěžoval celý provoz ústavu. Spolu s tím souvisely také neúnosné hygienické podmínky, které se staly kritickými za těžkých epidemií skvrnitého a břišního tyfu a cholery, které se šířily zejména v 50. letech 19. století. Počet přijímaných osob do ústavu neustále rostl a na jednoho lékaře připadalo někdy až 100 pacientů. V roce 1835 tvořil nalezinec se sirotčincem samostatnou položku a porodnice se uváděla jako samostatný ústav, ale v roce 1856 se

³⁸ OBRŠLÍK, J. *Zemská porodnice v Brně*, s. 3 – 5.

³⁹ Tamtéž, s. 4.

porodnice s nalezincem spojila v jednotné zařízení a pro nedostatek místa byla na příkaz nového ředitele Ignaze Mayera přemístěna do dvouposchodového domu v Olomoucké ulici č. 28. O šest let později se zlepšily stísněné poměry tím, že byly pronajaty dva sousední nájemné domy. Nacházelo se zde celkem 25 lůžek pro těhotné ženy, 35 lůžek pro ženy v šestinedělí a 35 lůžek pro nemocné děti a kojence. Velmi vážná však zůstávala situace týkající se hygieny. Na velmi špatné úrovni bylo zásobování vodou, protože se voda čerpala z jednoho městského vodovodu na nádvoří a musela se nosit do poschodí. Byly využívány ještě dvě studny, ale jejich voda byla nekvalitní. Toalety byly otevřené s dřevěnou kanalizací a septikem v zahradě. I přes všechny tyto okolnosti počet porodů stále stoupal. Ve druhé polovině 60. let 19. století bylo evidováno přes 1200 porodů ročně, pouze v období prusko-rakouské války došlo k dočasnému poklesu porodnosti.⁴⁰

Od roku 1861 se začalo s intenzivnějšími přípravami na jednání o převedení porodnice a nalezince ze státní do zemské správy. Porodnice a nalezinec byly v roce 1852 prohlášeny za zemské ústavy, ale šlo patrně pouze o normu, která nenabyla právní moci. Jednali o tom zástupci moravskoslezského místodržitelství a zemského výboru. Každá strana přednesla své argumenty a nakonec členové zemského výboru požádali, aby porodnice s nalezincem i jejich fondy byly formálně předány zemi zastoupené zemským výborem. Tento návrh byl schválen výnosem ministerstva vnitra 11. února 1862.⁴¹

1.1.1 Personál Všeobecného zaopatřovacího ústavu

Po otevření Všeobecného zaopatřovacího ústavu roku 1786 byl prvním ředitelem Thomas Pötzl. Jako lékař zde působil Josef Polzer, ranhojič Václav Kročák, lékárník N. Petke. Přímé řízení měl na starosti vrchní představený, kterému podléhaly dva správci, jeden pro nemocnici a druhý pro porodnici a nalezinec. Dále v ústavu působili jeden kontrolor, domácí lékař, 2 domácí chirurgové, jeden vlastní lékárník, 2 porodní báby, 2 dozorců, hlídačů a dalších členů nižšího pomocného personálu.⁴²

Po sjednocení porodnice s nalezincem v jednotné zařízení roku 1856 a po jeho přemístění do Olomoucké ulice zůstala ve Všeobecném zaopatřovacím ústavu už pouze nemocnice a ústav pro choromyslné. Působil zde primář nemocnice a primář ústavu pro choromyslné, lékař a 3 výpomocní lékaři, sekundární lékař a sekundární lékař pro

⁴⁰ SLÁDEK, M. *Stoleté úsilí o zrození nového života*, s. 11 – 13; OBRŠLÍK, Jindřich. *Zemský nalezinec a sirotčinec v Brně 1785 – 1917*. Brno, 1975, s. 8 – 9.

⁴¹ SLÁDEK, M. *Stoleté úsilí o zrození nového života*, s. 11; OBRŠLÍK, J. *Zemská porodnice v Brně*, s. 7-8.

⁴² OBRŠLÍK, J. *Zemská porodnice v Brně*, s. 5.

choromyslné, první ranhojič a sekundární ranhojič, lékárník, kontrolor, materiální účetní, sluha pro kancelář a kapli, vrátný, topič, průvodce nemocných, 44 dozorkyň, 12 dozorců, uklízečka a 10 prادلen.⁴³

V porodnici a nalezinci působil správce, kontrolor, primář, sekundární lékař, duchovní, porodní bába a výpomocná bába, vrátný, 10 ošetřovatelek, topič, uklízečka, 4 ženy ve skladu prádla a pradelny.⁴⁴

Ředitel, který byl zároveň primářem, si ročně vydělal 1600 zl. Pokud na tomto místě strávil deset let, obdržel 1800 zl. a po 20letém působení na této funkci získal 2000 zl. Dále získal byt s předepsaným topivem. Sekundární lékař měl roční plat 500 zl., dále dostal byt s potřebným náradím a topivem. Jeho služba byla stanovena pouze na dva roky, ale poté mohla být zemským výborem prodloužena na čtyři roky. Roční plat první porodní báby dělal 400 zl., na rozdíl od ní druhá porodní bába měla roční plat 300 zl. Obě dostaly byt s topivem.⁴⁵

Dalšími zaměstnanci byli správce, kontrolor a vrátný. Z těchto tří zaměstnanců si nejvíce vydělal správce, 800 zl. ročně, po deseti letech služby se mu částka navýšila o 100 zl. a po dvaceti se zvýšila na 1000 zl. Roční mzda kontrolora činila 600 zl., po deseti a dvaceti letech se navýšila na 700 a 800 zl. Vrátný měl roční plat 300 zl. a k tomu dostal příspěvek 12 zl. na boty. Všichni tito zaměstnanci získali také byt s topivem.⁴⁶

Dozorkyně nad prádlem a pět ošetřovatelek z deseti měly měsíční plat 10 zl., zbylé dozorkyně měly plat 8 zl. Jak dozorkyně nad prádlem, tak ošetřovatelky dostaly pokoj s osvětlením a topivem, uniformu a stravu podle třetí ošetřovací třídy.⁴⁷

V ústavu sloužili ještě tři domácí sluhové, kdy jeden měl být stolařem, druhý měl zastávat zednické řemeslo a třetí měl vykonávat noční službu. Tito sluhové byli přijímáni podle potřeby. Obdrželi měsíční mzdu 20 zl., oděv a společný pokoj s topivem a osvětlením.⁴⁸

Postupem času bylo zřízeno druhé místo pro sekundárního lékaře s roční odměnou 400 zl. a ostatními příjmy (byt, stravné podle 1. třídy) z důvodu, že byl v ústavu ředitel zároveň primářem a lékařskou službu zastával sekundární lékař. Protože nemohlo docházet ke střídání ve službě, objevila se sama potřeba neustálé přítomnosti dvou lékařů. V jiných ústavech vykonával službu sekundární lékař pouze obden, a proto mohl volný čas věnovat odpočinku a studiu, ale v porodnici byl sekundární lékař stále vázán služebními povinnostmi. Lékařská služba v porodnici byla stálá. Ústav nesměl ani na okamžik postrádat lékaře, protože se mohlo

⁴³Tamtéž.

⁴⁴Tamtéž, s. 6.

⁴⁵ Zákony a Nařízení pro Markrabství moravské ze dne 13. března 1870 č. 26 z. z., Brno, 1870, s. 194.

⁴⁶ Tamtéž.

⁴⁷ Tamtéž.

⁴⁸ Tamtéž, s. 195.

kdykoliv přihodit to, že musela být lékařská pomoc při ruce, neměl-li být ohrožen život nebo zdraví. Pokud nastalo to, že bylo více patologických případů, nebo pokud nebyl zdravotní stav v ústavu uspokojivý, bylo zapotřebí více vycvičených a zkušených rukou. Potřeba mít dalšího lékaře při ruce bylo u operativních případů, u kterých byly dvě lékařské síly nedostačující, proto se musela zjednat lékařská pomoc odjinud, která měla být vždy ústavu k dispozici. Tyto problémy se zvýšily, když jeden z lékařů onemocněl.⁴⁹

⁴⁹ Moravský zemský archiv v Brně (dále MZA), fond Zemský výbor (dále ZV), sig. P6/1, Brünn. Brno. Porodnice a nalezinec 1883 – 1909, karton č. 6717.

2 Péče o matku

Pod pojmem péče o matku si lze představit, jak bylo o ženy pečováno během těhotenství, porodu a v období šestinedělí. Na základě rozvoje vědy a medicíny docházelo ke zlepšování porodní i poporodní péče. Tomuto tématu se ve svých knihách věnuje především Daniela Tinková.

2.1 Péče o těhotnou ženu

Jak nezkušená žena poznala, že je těhotná? Prvním příznakem bylo vynechání menstruace, ale ne vždy šlo o spolehlivý příznak. Mezi další příznaky patřily závratě, zvracení, bolest prsou a v podbřišku, únava, střídání nálad a nechutenství. Ženy měly od raného novověku k dispozici příručky, ve kterých se mohly o prvotních příznacích dočíst. Těhotenství bylo možné až do konce 19. století diagnostikovat teprve ve druhé polovině těhotenství, kdy se plod začínal pohybovat a bylo možné poslouchat tlukot jeho srdce. Prvorodička však málokdy dokázala pohyb plodu rozpoznat, proto ani tento způsob nebyl příliš spolehlivý. Porodní bába měla ženu vnitřně vyšetřit pouze na přání těhotné ženy, a to vleže. Při vyšetření musela mít umyté, ohřáté ruce s krátkými nehty a bez šperků. Žena si často nedokázala vybavit poslední datum menstruace, proto nemohla porodní bába nebo lékař přesněji určit termín porodu, i když toho byli v polovině 19. století schopni.⁵⁰

Po mnoho let bylo těhotenství a porod ženskou záležitostí. Medicína se porodnictvím nezabývala a lékaři se až do druhé poloviny 18. století v této oblasti nevzdělávali. Hlavními účastníky porodu byly porodní bába, kmotry, příbuzné a sousedky. Lékařské publikace, které obsahovaly také porodnické instrukce, byly oblíbené. Tyto publikace byly určeny pouze úzkému okruhu lidí, kteří měli finanční prostředky pro jejich nákup a také vzdělání. Většina obyvatel byla ngramotná, proto si publikace nepoživovala. Těhotné ženy měly být opatrné, neměly se fyzicky přetěžovat, dělat prudké pohyby, skákat nebo nosit těžká břemena. Dále ženám škodil mimo jiné nedostatek spánku, přejídání se, prudké výkyvy teplot a příliš horká lázeň.⁵¹

⁵⁰ LENDEROVÁ, Milena – RÝDL, Karel. *Radostné dětství*. První vydání. Praha: Paseka, 2006, s. 34 – 35. ISBN 80-7185-647-9.

⁵¹ LENDEROVÁ, Milena – KOPIČKOVÁ, Božena - BUREŠOVÁ, Jana a kol. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. První vydání. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 207 - 208. ISBN 978-80-7106-988-1.

Moderní pohled na těhotenství můžeme vidět až v době osvícenství, konkrétně u Rousseaua. Pod jeho vlivem se stalo mateřství společenskou hodnotou. To, jak se měly ženy chovat v době těhotenství, bylo obsaženo v příručkách psaných lékaři nebo pedagogy srozumitelnou formou a ojediněle také v ženské preskriptivní literatuře, ve které autorky například radily těhotným ženám, aby chodily na procházky na čerstvý vzduch. Někteří autoři jim doporučovali vycházet pouze tehdy, když bylo povětrí suché a teplé, nikoli vlhké a studené, aby se nenachladily. Dále dostávaly budoucí matky řadu pokynů ohledně svého chování. Nesměly se hněvat a mít starosti, ale měly radostně hledět na život.⁵²

Většina těhotných žen se až do 20. století sřezily nepříjemných vjemů, proto nechodily například na pohřby a nepřekračovaly hroby, aby neporodily mrtvé dítě. Dále se nedívaly na mrtvé a nehleděly do plamenů, aby jejich dítě nemělo na pokožce oheň. K tomu, aby zabránily silným porodním bolestem, měly těhotné ženy zametat a shrabovat listí, a aby mělo jejich dítě dlouhé vlasy, měly chodit po proudu řeky.⁵³

V příručkách pro těhotné ženy se mohly budoucí matky dočíst, jaká pro ně byla vhodná strava. Mohly jíst, co jim chutná, ale měly vynechat pečené, slané jídlo, tučné maso a těžké pokrmy, jako například semena bobů, jáhly, sýr a těžce stravitelnou zeleninu. Naopak měly jíst kuřecí, skopové a telecí maso, dále mléko, podmásli, vejce a čerstvé ovoce. Měly zakázáno požívat alkoholické nápoje. Bylo jim doporučováno, aby se nepřejídaly, neboť to vedlo k přílišné velikosti plodu a obtížnému porodu. Tyto názory prosazovali především lékaři mladé generace.⁵⁴

Budoucí matka o sebe pečovala také tím, že nosila vhodné oblečení. V 18. a 19. století se móda inspirovala anglickým vzorem. Vhodné byly šaty, které byly přestřižené pod řadry, bez korzetu, s našasenou sukni vpředu. Tato móda nevydržela dlouho a opět ženy začaly používat korzet, který nejvíce ohrožoval nejen zdraví matky, ale také plodu. Aby mohly ženy nosit korzet co nejdéle, tak ho ve čtvrtém, pátém měsíci nastřihly. I když byla žena těhotná, neznamenalo to, že musela vypadat zanedbaně. Očekávané dítě nestavělo matku mimo společnost, mohla nadále chodit do divadla nebo na koncerty. Těsný oděv ohrožoval zdraví matky. Lékaři varovali před kruhovými podvazky, které bránily prokrvení nohou. Pokud měla žena křečové žíly, měla si nohy obvazovat obinadlem od kotníku až ke kolenům. Těhotným ženám bylo doporučeno nosit spodní kalhotky. Aby sukně netísnila břicho, byla připevněna

⁵² Tamtéž, s. 213-214; LENDEROVÁ, M. a kol. Radostné dětství, s. 35 - 38.

⁵³ Tamtéž, s. 214; Tamtéž, s. 35.

⁵⁴ Tamtéž, s. 209; Tamtéž, s. 38 – 39.

na šle a boty měly široký podpatek. Slušivá a hlavně účelová móda pro těhotné našla své pevné místo teprve ve druhé čtvrtině 20. století.⁵⁵

2.2 Péče při porodu

Před porodem bylo potřeba vše řádně připravit. Matka mohla zvolit vhodnou světlou čistou a klidnou místnost s potřebným nábytkem a postelí, která měla být přiměřeně tvrdá a nepropustná. Jestliže nedocházelo ke komplikacím, seděla rodička na porodní stoličce, které se na počátku 19. století přestaly používat, a žena začala rodit vleže, což ji nutilo k pasivitě a aktivita byla přenechána těm, kteří jí pomáhali. Při porodu měly ženy na sobě košili a do první poloviny 19. století také čepeček. Když se ženě objevily první porodní bolesti, měla sedět, jíst a pít limonádu, šumivé nápoje nebo malinovou šťávu, aby měla dostatečnou sílu během porodu, a zároveň byla utěšována družkami, které stály kolem ní. Jestliže nastaly během porodu komplikace, byly způsobeny nepravidelnou polohou plodu. V tomto případě musela porodní bába pomocí zevních i vnitřních hmatů upravit dítě do správné polohy, jinak hrozilo úmrtí nejen dítěte, ale i matky. Mezi další rizikové faktory během porodu patřily tloušťka nebo vysoký věk ženy a porod dvojčat.⁵⁶

Porodní bolesti byly po celé 19. století brány jako trest za dědičný hřích. Bezbolestný porod si nedokázal představit ani lékař. Pouze na Bohu záležel průběh porodu a zda žena přežije. Celé 19. století spoléhaly na pomoc Boha také porodní báby. Jsou případy, kdy porodní báby během porodu přeříkávaly modlitby. Byly názory, že hodné, pobožné ženy snášejí porod dobře, ale ženy rozmazlené trpí bolestmi.⁵⁷

Porody nadále představovaly určité riziko, a to především tehdy, pokud došlo ke komplikacím a bylo potřeba zavolat k porodu lékaře. Mezi komplikace patřilo, když šlo dítě nožičkami napřed nebo pokud bylo dítě v příčné poloze. Jestliže se v tomto případě nezdařil obrát v podélnou polohu, přišla na řadu operace, při které se muselo dítě opatrně vyndat. Nebezpečný průběh mívá porod v případě úzkých porodních cest nebo při nadměrné velikosti plodu. V tomto případě porod proběhl císařským řezem. Tento zákrok se prováděl už od starověku, ale pouze na zemřelé ženě, protože dítě bylo schopné žít v těle matky ještě deset minut po jejím úmrtí. Během 18. století přibývalo císařských řezů na živých ženách, ale vzhledem k špatným hygienickým podmínkám jich většina dopadla špatně. Císařský řez se

⁵⁵ LENDEROVÁ, M. a kol. *Žena v českých zemích*, s. 215; LENDEROVÁ, M. a kol. *Radostné dětství*, s. 39 – 40.

⁵⁶ Tamtéž, s. 209 - 210; Tamtéž, s. 44 - 45.

⁵⁷ Tamtéž, s. 215 - 216; Tamtéž, s. 42 - 43.

prováděl bez narkózy, rodící žena byla otupělá bolestmi a často i kořalkou. Mezi další rizika patřila vícečetná těhotenství. I když by tyto porody bába zvládla, měla raději zavolat lékaře. Pro matku a dítě byl nebezpečný předčasný porod. Jestliže ještě nenarozené dítě zemřelo, bylo třeba porod vyvolat. Byly případy, kdy si sama matka nebo její příbuzní z finančních důvodů nepřáli pomoc lékaře. Zatímco u méně zámožných rodin pomáhal lékař při porodu pouze tehdy, pokud byl ohrožen život matky nebo dítěte, u zámožných rodin byl postupem času lékař nebo porodník samozřejmostí. Lékař pomáhající u porodu byl třikrát až čtyřikrát dražší než porodní bába, proto si ho lidé z nižší vrstvy nemohli dovolit.⁵⁸

Hned po porodu se měla porodní bába přesvědčit, zda dítě dýchá, případně mu měla z úst odstranit zbytky plodové vody. Dítě se mělo okamžitě po porodu vykoupat, protože první koupel měla rituální význam pro budoucí život dítěte. Do vody se k dítěti přidávaly různé předměty, které měly ochrannou funkci. Měla očistit tělo a duši od dědičného hříchu. Po koupeli dítě porodní bába zabalila, položila do kolébky a zavolala otce a ostatní členy rodiny, aby dítě pokřížovali. Po porodu matka odpočívala a porodní bába sledovala, zda u ní nenastaly komplikace.⁵⁹

Tři až čtyři hodiny po porodu zůstávala porodní bába u ženy a kontrolovala její zdravotní stav. Dalších devět dní docházela porodní bába dvakrát denně, aby ženu prohlédla a vyšetřila. Doporučovala jí sedací koupel, omývání rodidel desinfekcí nebo heřmánkem. Pokud trpěla rodička poporodními bolestmi, byly jí dávány na břicho nahřáté ručníky nebo heřmánkové obklady. K zachycení očítků používala žena kusy sepraného plátna. Jednorázové vložky se začaly používat na počátku 20. století. V 19. století zmizela pověra, že žena nesměla po porodu usnout, aby ve spánku nevykrvácela. Po odpočinku se měla žena najíst, obvykle dostala hovězí nebo slepičí vývar. V prvních dnech po porodu zůstala strava lehčí, nedostávala žádné těžko stravitelné pokrmy a jídla, která by ji nadýmala. K pití byla doporučována obyčejná pramenitá voda nebo voda se šťávou. Za vhodné bylo považováno také mléko nebo pivo. Někteří autoři příruček doporučují čas od času skleničku červeného vína, jiní autoři jsou zase proti.⁶⁰

Na počátku 19. století byla úmrtnost matek stále vysoká, kolem deseti procent. K poklesu na dvě procenta došlo až na přelomu století, a to díky lepší hygieně, životosprávě těhotné ženy a odbornějšímu vedení porodu. I když byla porodnice stále místem, kde mohly

⁵⁸ LENDEROVÁ, M. a kol. *Žena v českých zemích*, s. 216 – 219.

⁵⁹ LENDEROVÁ, M. a kol. *Radostné dětství*, s. 45; LENDEROVÁ, Milena – MACKOVÁ, Marie – BEZECNÝ, ZDENĚK a kol. *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století: Život všední i sváteční*. První vydání. Pardubice: Univerzita Pardubice 2005, s. 26. ISBN 80-7194-756-3.

⁶⁰ LENDEROVÁ, M. a kol. *Radostné dětství*, s. 47.

svobodné matky porodit, tak se v 80. letech 19. století objevovaly ženy s komplikovaným těhotenstvím, které se neobešlo bez chirurgického zákroku. Gynekologické operace se prováděly také v okresních nemocnicích, které byly na přelomu 19. a 20. století na dobré úrovni. Do první světové války byly do těchto nemocnic přijímány pouze těhotné ženy, jejichž zdravotní stav si vyžadoval operativní zákrok, nebo pokud předčasně rodily.⁶¹

2.3 Péče o matku v šestinedělí

V šestinedělí měla matka řadu omezení. Panoval totiž názor, že škodí svému okolí. Dále byla považována za nečistou osobu, která byla až do úvodu v moci tajemných sil a pro ostatní obyvatele obce představovala nebezpečí. Během šestinedělí měla omezen pohyb. Nesměla opustit dům, dvůr, pole, mez ani vesnici zejména před východem slunce, v poledne a po západu slunce, kdy byli běsi obzvláště nebezpeční. V tomto období pobývala žena s dítětem na lůžku v koutě místnosti, které bylo z obou stran zakryté tzv. koutnicí. Byly to pruhy plátna s červenou výšivkou, která chránila před uhranutím. Zároveň koutnice chránila matku a dítě před nečistými silami a oddělila je od ostatních obyvatel. To, že byla matka s dítětem v období šestinedělí izolována a nesměla mezi ostatní obyvatele, bylo také z důvodu, aby měli oba klid. Přijímala pouze ženské návštěvy, a to příbuzné a sousedky. Velmi rozšířená byla pověra, že pokud nechala matka dítě bez dozoru, mohla jí ho divoženka vyměnit za jiné. Novorozencům se vkládaly do postýlky různé talismany, svaté obrázky nebo amulety, z důvodu, aby byli ochráněni proti zlým duchům.⁶²

Příbuzné nebo sousedky přinášely ženě jídlo v hrnci, tzv. koutňáku. To, že nosily zesláblé ženě v šestinedělí jídlo, jednak ženu posílilo a jednak nemusela vařit, a tím ekonomicky ušetřila. Návštěva rodičky zároveň působila jako významný prostředek sociální komunikace. Ženě, která porodila dítě, byla po určitou dobu prokazována nadprůměrná pozornost, a to zejména při prvním porodu, kdy naplnila funkci manželství, a tím se žena stala plnohodnotnou členkou společnosti. V období šestinedělí nabírala žena novou sílu. Aby mohla pořádně odpočívat, manžel jí dopřával vydatné jídlo a nezatěžoval ji namáhavou prací. V období šestinedělí byla pro ženu důležitá čistota. Vše, co bylo v blízkosti ženy, mělo být v naprosté čistotě. Jak žena, tak její manžel po celou dobu šestinedělí děkovali prostřednictvím modliteb Bohu za narození jejich dítěte. Doba šestinedělí byla často

⁶¹ LENDEROVÁ, M. a kol. *Žena v českých zemích*, s. 218 – 219.

⁶² Tamtéž, s. 210.

zkracována, a to v případě, že nebyla žena prvorodičkou nebo pocházela z rodiny, kde se musela starat o domácnost a její ulehnutí znamenalo zásah do chodu domácnosti.⁶³

Šestinedělí bylo ukončeno vykonáním očistného obřadu, tzv. úvodu, kdy bylo požehnáno vdaným ženám po porodu. Podle církve šlo o dobrovolný akt, při kterém se děkovalo Bohu za narození dítěte. K úvodu patřily některé zvyky, jako například odstranění koutní plachty, která byla kolem postele šestinedělky. Tohoto obřadu se účastnily také bezdětné ženy, protože červené pruhy plátna údajně léčily neplodnost a zaručovaly brzké oplodnění. Po odstranění koutnice se z lůžka nedělky stalo opět manželské lůžko. Žena během úvodu nesměla vstoupit před církevním požehnáním do chrámu, proto s dítětem a kmotrami čekala se svíčkou v ruce před dveřmi kostela. Kněz přišel společně s ministrantem ke dveřím kostela, žena poklekla a kněz ji pokropil svčenu vodou a odříkal žalm. Po vložení levého konce štol do pravé ruky uvedl celou skupinu do kostela. Před oltářem žena opět poklekla na nejnižší stupeň a kněz, který k ní byl obrácený obličejem, se pomodlil a požehnal jí. Poté žena obešla oltář se zapálenou svíčkou, čímž byl definitivně odstraněn vliv tajemných sil. Slavnostní úvod se konal v neděli po mši a po něm přišla na řadu hostina pro porodní bábu a ženy, které doprovázely ženu k úvodu.⁶⁴

Byl povolen také úvod mrtvých žen, protože pokud žena zemřela ještě v období šestinedělí, společnost ji odmítla důstojně pohřbit. Mezi omezení úvodu patřilo to, že se ho mohly zúčastnit pouze vdané ženy, nikoli svobodné, a ani ty, které žily s partnerem mimo svátostný svazek. Často ale docházelo k tzv. černému úvodu, který církve mlčky trpěla. Tento černý úvod probíhal tak, že při úvodu vdané ženy se svobodná matka připlekla mezi kmotry doprovázející šestinedělku a také obešla oltář.⁶⁵

I v 19. století se udržovaly rituální zvyky pro období šestinedělí. Na venkově panovalo stále přesvědčení, že byla matka společně se svým dítětem ohrožena zlými silami. Izolace šestinedělky už nebyla z důvodu ochrany před nečistými silami, ale pouze z důvodu zdravotně – preventivního, který spočíval v ochraně před možnou nákazou, jež hrozila ze strany příbuzných a sousedek, které nosily ženě potraviny. Pro tuto izolaci se vyslovovali i lékaři. Názory na to, jak dlouho má být žena v izolaci, se lišily. Nemusela trvat celých šest týdnů. Ideálním bylo sedm až devět dní. Pokud bylo dobré počasí, mohla žena vycházet koncem druhého týdne.⁶⁶

⁶³ LENDEROVÁ, M. a kol. *Žena v českých zemích*, s. 210 – 211; LENDEROVÁ, M. a kol. *Radostné dětství*, s. 46.

⁶⁴ Tamtéž, s. 211 – 213; Tamtéž, s. 46.

⁶⁵ LENDEROVÁ, M. a kol. *Žena v českých zemích*, s. 212.

⁶⁶ Tamtéž, s. 216; LENDEROVÁ, M. a kol. *Radostné dětství*, s. 48.

2.4 Péče o matku a dítě na Moravě za první republiky

O osudu matky a jejího novorozeného dítěte často rozhodovala životospráva v těhotenství. Bylo tedy potřeba, aby žena věděla, jak o sebe správně pečovat v době těhotenství a pak, aby měla fyzickou možnost to tak provádět. K tomuto požadavku byly podnikány určité kroky. První krok byl takový, že byly ženám všech vrstev vštěpovány hygienické zásady populárními přednáškami, knihami a letáky. V druhém kroku byly na mnoha místech na Moravě zřizovány útulky a jesle pro novorozeňata, které se mohly zařídit tak, aby byly zároveň poradnami pro těhotné ženy a šestinedělky. Také Zemské porodnice v Brně a v Olomouci poskytovaly možnost útulku těhotným ženám v posledních týdnech těhotenství, což mělo příznivý dosah pro svobodné ženy. Panoval však názor, že by mohlo být takovýchto porodnic zřízeno na Moravě více, a to alespoň ve formě útulků pro normální porody, aby všechny porody probíhaly v porodnicích a ne v domácnostech. Tímto by se snížila úmrtnost nejen dětí, ale také matek a nedělek, které umíraly později na nějakou chorobu.⁶⁷

Můžeme rozlišovat celkem tři typy žen, které porodily. Jeden typ patří do zámožných vrstev, o které se staral jejich odborný a domácí lékař. Další typ můžeme zařadit mezi nezámožné vrstvy, kde byly matky povinny pracovat mimo domácnost. Částečně se o ně staral zákon, jenž nařizoval ochranu těhotným a kojícím ženám. Do třetího typu žen patřily matky nemanželských dětí, tvořící největší procento rodiček v porodnici. O tento typ žen nebylo na Moravě postaráno, kromě několika málo soukromých filantropických spolků, které se staraly o nepatrný počet dětí a jejich matek. Proto bylo potřeba co nejrychleji vše napravit, neboť postavení matky nemanželského dítěte, která porodila v porodnici, za devět až deset dní byla s dítětem propuštěna a musela se postarat sama o sebe i o dítě, nebylo příliš dobré. Společnost jí většinou opovrhovala. Práci dostala pouze výjimečně, a pokud ji dostala, jak měla zároveň kojit dítě a starat se o něj? Takovéto děti musely být obvykle krmeny umělou výživou, a proto byla celkem vysoká kojenecká úmrtnost. A co se týče matek? Ty nemohly následkem nemožnosti zachovávat správnou životosprávu v šestinedělí a tímto mnoho žen později onemocnělo, protože byly náchylnější k různým ženským nemocem. Těchto problémů se dalo zbavit jedině zřízením státního nebo zemského útulku pro nemanželské děti a jejich matky, odkud by se jako z centrály řídila péče po ostatních okrcích země. K tomu, aby byl

⁶⁷ OSTRČIL, A. O základu péče pro kojence a jejich matky na Moravě. In: *Péče o mládež I*, 1922, č. 5, s. 115.

zřízen tento útulek, bylo potřeba postavit velikou budovu, což bylo v té době velmi nákladné.⁶⁸

Nepodařilo se mi zjistit, zda ke stavbě útulku pro nemanželské děti a jejich matky opravdu došlo, či nikoli. Pokud byl útulek zřízen, znamenalo to ohromný pokrok veřejné humanity na Moravě.

Péče o těhotnou ženu, při porodu a během šestinedělí se zlepšovala a zdokonalovala. V současné době je možné těhotenství zjistit hned v raném stádiu na základě těhotenského testu, krve nebo ultrazvuku, na rozdíl od doby dřívější, kdy do konce 19. století bylo možné těhotenství diagnostikovat pohybem plodu. To, jak se má žena chovat v době těhotenství, v zásadě zůstalo stejné. Stejně jako v minulých dobách, tak i v té dnešní existují určité pověry, kterých se těhotné ženy drží. Jsou to například špičaté břicho – bude to kluk, kulaté břicho – bude to holka. Dále se doporučuje, aby se nekupoval kočárek před porodem, jinak by se mohlo miminko narodit mrtvé. V dnešní době je žena více pod kontrolou lékařů, protože chodí na pravidelné prohlídky. Většina žen rodí v porodnici, ale jsou i případy, kdy chtějí родit doma za pomoci porodní asistentky. Také existují utišující léky proti bolesti při porodu. To, že byly matky s dítětem po porodu šest týdnů v izolaci, dnes neplatí. Hned po porodu se snaží zařadit do normálního života.

⁶⁸ Tamtéž, s. 115 – 116.

3 Stavba nové budovy Zemské porodnice v Brně

O vznik nové budovy Zemské porodnice v Brně se zasloužil Hubert Riedinger. Koncem dubna 1887 se začalo s výstavbou a v říjnu 1888 byla stavba dokončena. V roce 1911 došlo vzhledem nedostatku místa k rozšíření porodnice. Zemská porodnice byla v té době moderní budovou a otevřela cestu rozvoji ženského lékařství.

3.1 Plány na novostavbu Zemské porodnice v Brně

Roku 1878 přišel z vídeňské kliniky do porodnice v Brně mladý lékař Hubert Riedinger. Po příchodu do porodnice provedl rodičce Kateřině Rambouskové císařský řez podle metody Porro,⁶⁹ čímž vzbudil velkou pozornost, neboť to byl první císařský řez provedený v Brně. Klasický císařský řez provedl H. Riedinger v roce 1891. Od svého nástupu do porodnice se snažil zajistit kvalitní zdravotnickou péči, protože mu práci ztěžovaly nevyhovující prostorové a hygienické podmínky. H. Riedinger usiloval o prosazení výstavby nové porodnice, neboť v pronajatých budovách na nevyhovujícím místě v Olomoucké ulici se nedalo mnoho podniknout. O nové výstavbě se uvažovalo už v 60. letech 19. století. V roce 1868 byl předložen zemskému sněmu návrh na novou moderní porodnici. Podle návrhu mělo být v porodnici 46 lůžek pro platící pacientky, 120 lůžek pro neplatící těhotné ženy, 160 lůžek pro ženy v šestinedělí a 340 lůžek pro nemocné ženy tzv. třetí třídy. Počítalo se i s lůžky pro děti a nalezence, takže plánovaný počet pro dospělé byl 360 a pro děti 194. Stavba nové porodnice však byla odložena na dobu neurčitou, neboť zrušením nalezince v Brně roku 1880 klesla porodnost, proto H. Riedinger využil volných lůžek v porodnici ke zřízení gynekologického oddělení. Povolení přijímat pacientky s gynekologickými problémy k operacím obdržel koncem roku 1880 pod podmínkou, že neporostou finanční výdaje. Stávalo se, že pokud nemohla pacientka zaplatit, sám H. Riedinger za operovanou pacientku náklady uhradil, včetně pobytu v nemocnici. Postupně se mu podařilo dokázat, že zřízení gynekologického oddělení by bylo opravdu potřeba, neboť gynekologická onemocnění vyžadující ošetřování byla poměrně častá. Díky nadřízeným úřadům tak mohl H. Riedinger zapojit gynekologické oddělení také do programu výstavby nové porodnice.⁷⁰

⁶⁹ Císařský řez Porro byla taková operace, při které byla hned po vyndání dítěte odstraněna hlavní část dělohy. Čerpáno z: SLÁDEK, M. *Stoleté úsilí o zrození nového života*, s. 17.

⁷⁰ SLÁDEK, M. *Stoleté úsilí o zrození nového života*, s. 17, 19. JELÍNEK, J. *110 let porodnice Brno*, s. 5.

Stavba nové porodnice byla opravdu nezbytně nutná, a to z mnoha důvodů. Postupem času se projevoval nedostatek místa v porodnici, nacházela se ve zdraví škodlivém prostředí. O několik let později byly na tomto místě postaveny továrny, a dokonce v blízkosti porodnice byla zřízena jatka a masný trh.⁷¹

Od roku 1882 byly podávány různé projekty na stavbu nové porodnice. Přesný počet se mi bohužel nepodařilo vyhledat. Dne 16. srpna 1882 předložil zemský stavitelský úřad stavební plán, podle něhož se počítalo s místy pro 50 šestinedělek a 30 těhotných žen, porodní báby a hlídačky, a také s učebními místnostmi pro posluchačky. Plocha, která se měla zastavět, měla rozlohu 866 m² a stavební náklad činil 90 600 zl. Jelikož nebylo vhodné postavit novou porodnici na zahradě Zemské nemocnice, tento projekt nebyl přijat a rozhodlo se, že porodnice bude postavena na jižní straně pod Špilberkem, nebo na městském stavebním místě u Dřevařské ulice. Pro tuto stavbu byl zpracován stavební program, podle kterého se počítalo s 600 až 700 ošetřovanými ženami v jednom roce, se stálými 60 místy pro šestinedělky a 40 místy pro těhotné ženy. Mimo potřebné pokoje pro nemocné bylo v programu počítáno se čtyřmi pokoji pro první a druhou třídu, s byty pro 2 porodní báby a místnostmi na výuku pro 60 studentek babické školy. Na zakoupení stavebního místa o rozloze 9 000 m² byl daný rozpočet v hodnotě 45 000 zl., na stavební náklad v hodnotě 117 000 zl. a na zeď kolem ústavu, zahradu, vodovod, kanály a tak dále v hodnotě 20 000 zl. Celkový náklad byl spočítán na 182 000 zl. Na tomto základě byla dne 25. července 1884 schválena zemským sněmem dohoda týkající se koupě plochy pro stavbu nové porodnice spojené se školou pro porodní báby, kterou uzavřel zemský výbor se zastupitelstvem hlavního města Brna. Zároveň bylo zemskému výboru nařízeno, aby co nejdříve předložil stavební plán s rozpočtem a zakoupil stavební místo za 46 555 zl. Ředitel Zemské porodnice H. Riedinger a zemský stavitelský rada (?) Nosek⁷² dostali za úkol prohlédnout porodnice v Českých zemích i v zahraničí a na základě získaných zkušeností měli vypracovat stavební plán.⁷³

Na základě tohoto nařízení a z hlediska návrhů na zřízení gynekologického oddělení byl ředitelstvem porodnice a stavitelským úřadem vypracován stavební program a stavebním úřadem stavební plán a rozvrh předložen. Ve stavebním programu byl jako základ uveden roční stav 700 ošetřovaných. Počítalo se se stálým počtem 40 šestinedělek a 30 těhotných žen s potřebou 90 postelí, dále pak s 25 postelemi pro 16 nemocných v gynekologickém oddělení

⁷¹ MZA, ZV, sig. P6/1, Brünn – Bau - stavba. Stavba Zemské porodnice v Brně 1861 – 1900 II, karton č. 6719. Zpráva finančního odboru o zprávě výboru zemského týkající se stavby Zemské porodnice v Brně.

⁷² Křestní jméno neznámé.

⁷³ MZA, ZV, sig. P6/1, Stavba Zemské porodnice v Brně 1861 – 1900 II, karton č. 6719. Zpráva týkající se stavby Zemské porodnice v Brně.

a s učebnami pro vyučování 50 dívek v babické škole. Když se k tomu připočetly místnosti pro správu a byt pro správního úředníka, porodní báby a vrátného, byla stanovena plocha o rozloze 2468 m² a stavební náklad byl rozpočten na cenu 485 382 zl. 30 kr. Tyto plány byly předloženy zemskému sněmu v roce 1885. Ale finanční odbor k němu měl mnoho výtek. Navržený roční stav 700 porodů byl podle něho příliš vysoký, neboť počet porodů byl v uplynulých letech v průměru 420 a vzhledem k počtu ošetřovaných v posledních dvou letech nebylo potřeba počítat s více jak 600 porody ročně. Finanční odbor se vyjádřil rovněž k počtu lůžek na gynekologickém oddělení, kdy počet 25 lůžek se zdál být zbytečně velký, neboť v roce 1883 vstoupilo na toto oddělení pouze 73 žen za rok. Vzhledem k tomu, že nemocné ženy pobývaly na gynekologickém oddělení pouze krátkou dobu, stačil menší počet lůžek.⁷⁴

Na základě návrhů finančního odboru byl vyzván zemský výbor, aby předložil stavební program, který by byl na nejnútnejší potřebu omezený, a aby dal vypracovat nový stavební plán a rozpočet, který by s cenou za stavební místo nepřekročil částku 182 000 zl., rozpočtenou v roce 1883. Stavební program, jenž byl dojednán mezi ředitelstvím Zemské porodnice a zemským stavitelským úřadem, byl dán k posouzení anketní komisi. Výsledkem této porady byl program s plány a stavebními rozpočty, který v roce 1886 předložil zemský výbor zemskému sněmu. Při tvorbě stavebního programu bylo jako základ bráno 600 ošetřovaných žen za rok a podle toho byl stanoven určitý počet postelí pro šestinedělky, těhotné ženy, nemocné ženy a pro gynekologické oddělení. Zároveň byl snížen počet uchazeček na babickou školu na jeden rok.⁷⁵

Stavební plocha, která měla na základě projektu z roku 1885 rozlohu 2468 m², byla zmenšena na 1583 m² a rozpočet nákladů na provedení stavby byl stanoven na 210 000 zl. Ačkoliv tato částka převýšila částku 137 000 zl., navrženou v roce 1883 pro stavbu porodnice, muselo se vzít v úvahu, že dřívější stavební rozpočet byl vytvořen na základě jiného stavebního programu, v němž nebyl brán ohled na zřízení gynekologického oddělení.⁷⁶

Zemský sněm oznámil povolení k vystavění Zemské porodnice ve spojení s babickou školou a s gynekologickým oddělením na pozemku o rozloze 9311 m², mezi Údolní a Dřevárenskou ulicí, zakoupeném od města Brna v hodnotě 210 000 zl. Na částečné zaplacení stavebního nákladu byl v roce 1885 povolen úvěr 70 000 zl. a dále částka 60 000 zl., která

⁷⁴ Tamtéž.

⁷⁵ Tamtéž.

⁷⁶ Tamtéž.

byla také pojata do rozpočtu v roce 1887. Zemskému výboru bylo nařízeno, aby podal zprávu o zadání a pokračování nové stavby.⁷⁷

3.2 Program stavby nové Zemské porodnice v Brně

V roce 1886 byl vydán program pro novou Zemskou porodnici v Brně. Nová porodnice měla být spojena se školou pro porodní báby a gynekologickým oddělením.

3.2.1 Poloha a velikost budovy

Nová budova měla být postavena na zakoupeném místě, na tak zvaném Dřevárenském náměstí, a to tak, že průčelí budovy mělo být obráceno k náměstí. Při stavbě křídel se bral zřetel na to, aby se mohla v budoucnosti přistavět nová část. Celá budova měla být ohraničena vysokou zdí. Porodnice se měla skládat z porodního oddělení, gynekologického oddělení a školy pro porodní báby.⁷⁸

Počet rodících žen, který zrušením nalezince klesl, stoupl opět v roce 1884 na 423 a v roce 1885 klesl na 402. Od roku 1886 bylo vidět nové stoupání porodnosti. Vzhledem k tomu, že počet obyvatelstva stále rostl, dalo se očekávat, že počet porodů také poroste, a v příštích letech se počítalo zhruba s 600 porody.⁷⁹

Jestliže se bral ohled na to, že na porodním oddělení zůstávaly šestinedělky průměrně tři týdny, dalo se jednoduchým výpočtem zjistit, kolik postelí, které by byly po celý rok obsazeny, by bylo pro šestinedělky potřeba. Pokud se počítalo s 600 porody, vycházelo na porodnici 34 postelí pro šestinedělky, ale v každém ústavu se považovalo za vhodné mít nadbytek postelí, aby se mohly desinfikovat a provětrat, a také proto, aby byla vždy třetina postelí prázdná. Z tohoto důvodu bylo pro brněnskou porodnici vyhovující mít 50 postelí. Pro těhotné ženy byl stanoven menší počet postelí, a to 25.⁸⁰

Na septickém oddělení, které bylo pro nemocné ženy, se počítalo celkem s 9 postelemi. 6 postelí bylo dáno na oddělení pro neplatící a 3 pro platící pacientky, a to jedna postel pro první třídu a 2 postele pro druhou třídu.⁸¹

⁷⁷ Tamtéž.

⁷⁸ Tamtéž. Program pro novou Zemskou porodnici v Brně.

⁷⁹ Tamtéž.

⁸⁰ Tamtéž.

⁸¹ Tamtéž.

Na gynekologickém oddělení mělo být zřízeno 13 postelí, a to pro první třídu jedna postel v jednom pokoji, pro druhou třídu 2 postele v pokoji a 10 postelí rozdělených ve třech a čtyřech pokojích.⁸²

Ve škole pro porodní báby se počítalo s tím, že zde bude místo po 30 žákyň, které by nebyly ve škole ubytovány. Pouze pro 4 nebo 6 žákyň, které měly službu, by bylo o místo postaráno. Dále se počítalo s tím, že budou v porodnici bydlet: ředitel, správní úředník, dva sekundární lékaři, dvě vyučené porodní báby, vrátný, kuchařka, prادلena, několik služek a dva domácí sluhové.⁸³

3.2.2 Místnosti

V programu pro novou zemskou porodnici se hovořilo také o tom, kolik bude místností v jednotlivých odděleních. Na každém porodním oddělení bylo povinností mít porodní sál a vedle něho oddělený pokoj s pracovnou a k tomu ještě jeden menší porodní sál, který sloužil dle potřeby. Dále se na tomto oddělení nacházela koupelna, dvě kuchyně k vaření, pokoje pro děti a devět pokojů pro šestinedělky o dvou až osmi postelích. Na porodním oddělení nesměly chybět ani dva pokoje pro platící pacientky. Kromě toho zde mělo být také septické oddělení pro nemocné ženy, které by mělo být oddělené od horních místností. Oddělení pro těhotné mělo mít: čtyři pokoje pro těhotné ženy, šatnu, koupelnu a jeden pokoj pro ošetřovatelky, které neměly službu, a měly na starost oddělení pro těhotné a šestinedělky. Gynekologické oddělení vyžadovalo operační sál s předsíní, koupelnu, kuchyň, pokoj pro ošetřovatelku a pokoje pro každou třídu.⁸⁴

Ve škole pro porodní báby se počítalo s místnostmi, kde se měly dívky učit, dále se šatnou, pracovnou pro ředitele, dvěma místnostmi pro učební pomůcky a preparáty a dvěma místnostmi pro minimálně šest žákyň, které vykonávaly službu.⁸⁵

Mezi místnostmi a správními byty v porodnici patřily: malá kaple se sakristií určená ke křtu, místnost pro duchovního, kancelář pro ředitele a úředníky, ordinace s čekárnou, koupelna pro lékaře a úředníky, koupelna pro služebnictvo, skladiště, dvě místnosti k uložení prádla a jiných potřeb, několik malých komor pro nářadí v poschodích, kuchyně pro porodnici s kuchyní na umývání nádobí a místnost na přípravování jídla, dvě komory na úschovu jídla, jídelna pro těhotné ženy a žákyně, které konaly službu, pokoj pro kuchařky a ložnice pro

⁸² Tamtéž.

⁸³ Tamtéž.

⁸⁴ Tamtéž.

⁸⁵ Tamtéž.

děvečky, místnost na praní, která se měla skládat z prádelny, sušárny, místnosti na žehlení prádla a na špinavé prádlo, dále z prádelny pro personál, který v porodnici bydlel, prádelny pro septické prádlo a desinfekční komory. Dále musel být zajištěn dostatečný počet sklepů na uložení paliva, potravin a náradí, také musela být zřízena postranní místnost na půdě k sušení prádla. Ke snadnější dopravě paliva do poschodí měl být zřízen výtah.⁸⁶

Byt pro ředitele se měl skládat z ordinace s čekárnou, ložnice, dvou pokojů, koupelny, kuchyně a jídelny, salónu, pokoje pro služebné, a také z několika místností ve sklepě a na půdě. Tento byt měl být pokud možno oddělen od ostatních místností. Co se týče bytu pro správce, tak byl mnohem skromnější, než byt ředitele a měl být zřízen v přízemí. Obsahoval tři pokoje s předsíní, pokoj pro služebné, kuchyň a místnosti ve sklepě a na půdě. Dvě porodní báby sdílely jeden pokoj s kuchyní, který měl být umístěn vedle oddělení pro šestinedělky.⁸⁷

3.2.2.1 Rozmístění místností

Místnosti v porodnici mohly být v několika poschodích nad sebou, budova však nesměla mít více jak dvě poschodí. Bylo povoleno zřídit chodby, ale pod podmínkou, že v nich bude dostatek světla a čerstvého vzduchu. Při zařizování vnitřních místností měl být brán ohled na to, aby nebyla okna pokojů pro šestinedělky obrácena k severu. U porodních sálů se počítalo s tím, že budou umístěny v přízemí od ostatních pokojů pro nemocné a pokoje pro těhotné nesměly být zařízeny v nejvyšším poschodí.⁸⁸

3.3 Finanční náklady stavby Zemské porodnice v Brně

Na zasedání v roce 1887 byla podána zpráva zemskému sněmu o stavbě nové porodnice v Brně, proto sněm nakázal zemskému výboru, aby byla na příštím zasedání sepsána zpráva o postupu stavby ústavu. Ve zprávě bylo uvedeno, že po přerušení stavby v zimě se začalo stavět opět 12. března 1888. Díky rychlému vedení stavby pokročily práce natolik daleko, že se počítalo s dokončením koncem října 1888 a do konce roku se mohl ústav přestěhovat do nové budovy.⁸⁹

⁸⁶ Tamtéž.

⁸⁷ Tamtéž.

⁸⁸ Tamtéž.

⁸⁹ MZA, ZV, sig. P6/1, Brünn – Bau – Stavba. Stavba Zemské porodnice v Brně 1861 – 1900 III, karton č. 6720. Zpráva moravského výboru zemského o postupu stavby Zemské porodnice v Brně.

Mimo práce, které byly zadány a domluveny za cenu 166 597 zl. 18 kr., byly dále zajištěny práce pozlacovačské za 324 zl. a práce kotlářské za 498 zl. 60 kr. Připočteny k tomu byly také útraty například za zřízení elektrických zvonků v hodnotě 487 zl. 50 kr., dodání výtahu na uhlí a jídlo za 1 181 zl., dodání tabulek s nápisy za 135 zl. 68 kr., zřízení dlažby v hodnotě 3 801 zl. 17 kr. Dále pak útraty za tisk a inzeráty za 221 zl. 79,5 kr., za pozemek ve výměře 420 m², který byl odkoupen od brněnské obce v hodnotě 2 261 zl., za stavební příspěvky 780 zl. a navýšené náklady v ceně 800 zl. Po sečtení těchto a dalších nezmiňovaných cen vycházela stavební útrata přibližně na 182 000 zl. Během stavby se však naskytly rozdíly ve výpočtech a často bylo potřeba vykonávat více práce. Počítalo se tedy s tím, že ceny, které byly vypočteny, se mohou zvýšit.⁹⁰

Po přestěhování porodnice do nové budovy se počítalo s tím, že tam bude zavedeno stravování ve vlastní režii. K tomuto účelu zařídil zemský výbor na základě návrhů ze dne 3. července 1888 vrchní dozor nad stravováním ve vlastní režii, který byl svěřen správci ústavu, jehož část práce, kterou měl na starosti, převzal kontrolor. V kuchyni měla být zaměstnána jedna kuchařka a tři dívky. Kuchařka měla měsíční plat 40 zl., první dívka, která měla být vyučena kuchařkou, si vydělala měsíčně 20 zl. a zbylé dvě dívky měly měsíčně 12 zl. Všechny ženy v kuchyni získaly byt v domě, a co se týče stravy, kuchařka měla stravu stejnou jako lékaři a tři pomocnice jako ošetřovatelky. Kuchařka měla být přijata dva měsíce před nastěhováním do nové budovy. Dále mělo být systematizováno deset ošetřovatelek a dva domácí sluhové, z nichž jeden měl být vyučeným zahradníkem. Měla se přijmout jedna prادلena, která by bydlela v prádelně. Tím pádem pro tři ošetřovatelky, jednoho domácího sluhu a jednu pradelnu vzrostl obnos o 784 zl.⁹¹

3.4 Dokončení stavby Zemské porodnice v Brně a finální náklady stavby

Zjara roku 1887 započatá stavba nové budovy Zemské porodnice byla dokončena na podzim roku 1888, a jelikož nebyly po dokončení stavby a následné prohlídky všech místností námitky proti tomu, aby byla nová budova ihned využívána, byla odevzdána řediteli porodnice k obydlí a používání. Dne 16. listopadu 1888 bylo kolaudací nové budovy, kterou provedl zemský stavební úřad, zjištěno, že byly všechny stavební práce provedeny podle plánu. Podle kolaudačního spisu vytvořeného na základě stavebních účtů byl skutečný stavební náklad 186 095 zl. 41 kr. Tato částka připadala například na zednické, kamenické,

⁹⁰ Tamtéž.

⁹¹ Tamtéž.

sochařské, tesařské, klempířské, zámečnické, sklářské, natěračské práce, dále pak na friedlandská kamna, betonové podlahy, plynovod, vodovod, koupelny, desinfekční přístroj, hromosvody, zahrady a jiné.⁹²

Kromě zmíněných stavebních nákladů byly peníze dále využity například za dozor nad stavbou, na zakoupení nového nebo opraveného starého nábytku, na koupi nářadí, chirurgických a porodnických nástrojů a jiné v celkové hodnotě 20 877 zl. 25 kr. Po sečtení obou nákladů bylo na porodnici celkem vydáno 206 969 zl. 66 kr. a s povoleným úvěrem 210 000 zl. ušetřili přes 3000 zl.⁹³

Porodnice byla vybudována jako dvouposchod'ová koridorová stavba, a to proto, že byl tento způsob stavby považován za vhodný pro finanční úspory. Budova byla orientována na východ a postranní křídla na sever z toho důvodu, aby byly místnosti dostatečně světlé a nezastíněné. Průčelí hlavní dvouposchod'ové budovy směřovalo na Obilní trh, ostatní části zdravotnického objektu oddělovala od okolí 3,5 m vysoká zeď. Porodnice byla moderně vybavena, měla například plynové osvětlení, vodovod, jehož výstupy byly ve všech místnostech, dále splachovací toalety, dva nákladní výtahy pro jídlo a uhlí. Z každého patra byl možný shoz špinavého prádla šachtami do suterénu, kde se špinavé prádlo třídilo. Dále byly v každém pokoji železné postele, které bránily rozšíření infekce v ústavu, protože neměly žádnou dřevěnou součást. Matrace byly trojdílné, žíněné s podhlavníky a deky byly prošívané. Spolu s postelemi byly železné také noční stolky s kamennou horní deskou. Porodnice byla vybavena kachlovými kamny, která dobře topila. Místnosti byly opatřeny zařízením k zimní ventilaci. Tento způsob topení byl však nákladný, proto v roce 1914 prosadil H. Riedinger ústřední topení. Prádelna byla postavena na zahradě ústavu. Později byla zvýšena o jedno patro, kde se nacházel prostor pro manipulaci s prádlem a byt pro pradelny. Kuchyň byla umístěna do suterénu budovy porodnice.⁹⁴

V roce 1904 připravoval H. Riedinger přístavbu třetího patra celé hlavní budovy, ale kvůli stáří a pro nedostatek energie stavbu neprosadil. V roce 1918 odešel Riedinger do důchodu a vedením Zemské porodnice v Brně byl pověřen Jiří Trapl. V roce 1919 vznikla Porodnicko-gynekologická klinika Lékařské fakulty Masarykovy univerzity v Brně, proto byla Zemská porodnice určena za místo výuky porodnictví a gynekologie. Jejím přednostou a zároveň ředitelem se stal Antonín Ostrčil, který zároveň zajistil přístavbu operačních sálů, rentgenů, velké posluchárny, a také provedl z malé části přístavbu třetího patra hlavní budovy,

⁹² MZA, ZV, sig. P6/1, Stavba Zemské porodnice v Brně 1861 – 1900 II, karton č. 6719. Závěrečná zpráva moravského výboru zemského o stavbě Zemské porodnice v Brně.

⁹³ Tamtéž.

⁹⁴ SLÁDEK, M. *Stoleté úsilí o zrození nového života*, s. 20 – 22; JELÍNEK, J. *110 let porodnice Brno*, s 6.

kam umístil porodní sál a internát pro studentky. Dále započal výstavbu klinického bloku do Falkensteinerovy ulice, kde byla umístěna ambulance, laboratoře a klinická lůžka. V roce 1925 se stal ředitelem porodnice Gustav Müller, který dokončil vnitřní úpravy klinického bloku a zřídil onkologické oddělení. Činnost Müllera skončila tragickými politickými událostmi na sklonku 30. let 20. století.⁹⁵

3.5 Plány na rozšíření Zemské porodnice v Brně

Brněnské porodnici byla už od jejího založení zachována možnost případného rozšíření. Z tohoto důvodu vyjednával zemský výbor s obecním zastupitelstvem Brna o zakoupení „dvora na dříví“, který hraničil s porodnicí. Získat plochu bylo před několika lety příznivější, neboť bylo možné koupit 1 m² plochy za 5 zl. Ke koupi ale nedošlo z důvodu, že by plocha delší dobu ležela ladem, protože se nepočítalo s okamžitým využitím. O několik let později, v roce 1900, byla ale situace jiná, protože v bezprostřední blízkosti dvora na dříví vznikla nová městská čtvrť, tzv. úřednická čtvrť.⁹⁶

Zemský výbor začal proto opět vyjednávat s brněnskou městskou obcí o zakoupení dvora na dříví, a to z důvodu, že bylo potřeba rozšířit porodnici. V roce 1889, v prvním roce fungování v nové budově, bylo na porodnickém oddělení přijato 519 a na gynekologickém 218 osob. V roce 1896 jich bylo přijato více, a to 766 a 439. Podle těchto zkušeností se počítalo s tím, že počet pacientek stále poroste. Další okolnost, která hrála důležitou roli v otázce rozšíření porodnice, byla prádelna. Ředitelství ji opakovaně označovalo za nedostatečnou a prohlásilo novou stavbu za nutnou. Prádelna byla při zadání stavby a kvůli nedostatku financí připojena k ústavu a nemohla být považovaná z hlediska stavby a hlavně velikostí za vyhovující. Nebylo možné ji vylepšit stavebními úpravami. Ředitelství se muselo s dosavadní prádelnou spokojit, neboť nebylo v té době vhodné místo na pozemku, které patřilo zemi. V úvahu přicházelo pouze to, že by se zastavila zahrada ošetřovaných nebo by byla sebrána ústavu možnost přístavby. Dále do popředí vystupovala otázka zřízení nalezince, kdy úspěšného výsledku mohl docílit pouze ve spojení s porodnicí, a také zde byla otázka, že bylo potřeba zřídit gynekologickou kliniku, kdyby se v Brně zřídila lékařská fakulta.⁹⁷

⁹⁵ JELÍNEK, J. *110 let porodnice Brno*, s. 6.

⁹⁶ MZA, ZV, sig. P6/1, Porodnice a Nalezince 1883-1909, karton č. 6717. Zpráva zemského výboru o zakoupení dvora na dříví v Brně.

⁹⁷ Tamtéž; MZA, ZV, sig. P6/1, Stavba Zemské porodnice v Brně 1861 – 1900 III, karton č. 6720. Zpráva zemského výboru v záležitosti případného zakoupení městského dřevišť hraničícího s brněnskou Zemskou porodnicí za příčinou rozšíření porodnice.

Celá výměra dvora na dříví činila 7719,38 m², ale na základě vyjednávání a vyslechnutí ředitelství porodnice se ustoupilo od zakoupení celého dvora a bylo v plánu zakoupit pouze jeho polovinu hraničící s porodnicí, která by prozatím vystačila. Šlo o pozemek v hodnotě 14 zl., což se rovná 28 K za m², v celkové výměře 4217, 65 m². Kupní cena za tuto plochu byla 59,047 zl. 10 kr., k čemuž se přičetlo ještě asi 5% poplatků za převod a útratu. V době jednání o koupi pozemku nebylo v plánu začít se stavbou přístavby, proto zemský výbor zažádal, aby se odložilo předložení stavebního programu. Obecní rada žádala přípisem ze dne 28. března 1900, aby zůstala z pozemkové plochy, která byla na prodej, část přiléhající k obecnímu majetku v šíři 15 m nezastavena a aby z druhé strany proti ulici byly provedeny pouze stavby ve výši alespoň dvou pater. Toto opatření bylo pravděpodobně z architektonických důvodů.⁹⁸

3.5.1 Přístavba Zemské porodnice v Brně

Ze vzrůstajícího počtu pacientek v nové porodnici v Brně bylo vidět, že si brzy získala uznání a důvěry obyvatelstva. Počet pacientek byl vyšší než počet lůžek. Na porodním sále vycházelo osm až deset rodičích žen na pět lůžek. Některé ženy s porodními bolestmi čekaly na chodbách nebo porodních odděleních, než se uvolnilo místo. Proto ředitelství prozatímně poskytlo pro léčebné účely místnosti, které k tomu nebyly přizpůsobeny, a to posluchárny a ubytovací pokoje pro studentky babické školy. Toto byly okolnosti, které vedly k rozšíření porodnice.⁹⁹

Náklad na rozšíření porodnice byl rozpočten na 930 000 K. Samotná budova včetně veškerých instalací a vnitřního topení vyšla na 807 658 K, vnější práce vyšly na 6 518 K, zařízení a prádlo na 77 824 K a adaptace staré budovy na 38 000 K. Rozšíření porodnice bylo na základě projektu zemského stavebního úřadu z roku 1911 schváleno.¹⁰⁰

V plánu na rozšíření porodnice bylo počítáno se 141 novými lůžky, dále s rozšířením a úpravou porodních sálů s opatřením vedlejších pokojů, s rozšířením lékařských kanceláří, přijímacích místností, bytů pro lékaře, pokojů pro porodní báby, a také se zvětšením kaple. Projektovaná přístavba v délce 107 m byla spojena s hlavní budovou v průčelí z Obilního trhu malou mezistavbou, která tvořila v prvním patře lodžii a ve druhém patře terasu. Přístavba měla stejná patra jako hlavní budova, a to suterén, přízemí, první a druhé patro, příční

⁹⁸ MZA, ZV, sig. P6/1, Porodnice a Nalezince 1883-1909, karton č. 6717. Zpráva o zakoupení dvora na dříví v Brně.

⁹⁹ MZA, ZV, sig. P6/1, Stavba Zemské porodnice v Brně 1861 – 1900 II, karton č. 6719. Zpráva moravského zemského výboru v příčině vybudování moravské Zemské porodnice v Brně.

¹⁰⁰ Tamtéž.

přístavek měl ještě třetí patro. V prvním a druhém patře staré budovy bylo ponecháno oddělení pro šestinedělky. Do přístavby se přemístily pouze místnosti, které bylo potřeba rozšířit a vybudovat, jako například školní třídy. Gynekologické oddělení se nacházelo ve druhém patře levého křídla, ale bylo potřeba ho přemístit do druhého patra přístavby.¹⁰¹

V suterénu nové části budovy byla umístěna jídelna pro těhotné ženy a další místnosti sloužily jako kotelny ústředního topení, skladiště a dílny. V celém přízemí podélné strany se nacházelo oddělení pro těhotné ženy. V prvním patře zprava byla jedna část pokojů pro lékaře, v podélné straně byl pokoj pro porodní báby, ve středu dvorní části lékařské pokoje a operační sály a zleva se nacházely pokoje pro šestinedělky první a druhé třídy. S tímto oddělením hraničilo všeobecné oddělení pro šestinedělky. Ve druhém patře bylo pouze gynekologické oddělení, které bylo umístěno na levé straně přiléhající ke staré budově a ve střední dvorní části se opět nacházely operační sály a lékařské pracovny. Ve třetím patře byly umístěny pokoje pro sloužící personál, a to porodní báby, vrchní dozorkyně a dozorkyně.¹⁰²

Stavbou nové budovy Zemské porodnice bylo umožněno poskytnout pomoc většímu počtu těhotných žen. Tato porodnice byla moderní budovou, která brzy získala uznání, a se vzrůstajícím zájmem ze strany žen zde slehnout a porodit postupně ubývala místa, proto došlo k jejímu rozšíření.

3.6 Ředitelé Zemské porodnice v Brně

Prof. MUDr. Hubert Riedinger

Hubert Riedinger pocházel z Korutan, byl tedy Rakouským Němcem. Do Brna přišel v roce 1878. Jeho zásluhou byla vybudována nová Zemská porodnice v Brně. V porodnictví byl odchovancem vídeňské školy a v gynekologii byl samoukem.¹⁰³

Riedinger začínal jako žák u chirurga Dummreichera a poté se stal asistentem u porodníka Karla Brauna. V roce 1878 byl jmenován ředitelem Zemské porodnice v Brně. Měl výbornou odbornou pověst a byl populární po celé Moravě. Byl první, kdo provedl císařský řez na Moravě. Po několik let byl ředitelem babské školy a vychovatelem několika generací moravských porodních asistentek. Díky Riedingerovi měla Morava ze všech rakouských zemí nejlépe vyškolené lékaře a porodní sestry.¹⁰⁴

¹⁰¹ Tamtéž.

¹⁰² Tamtéž.

¹⁰³ SLÁDEK, M. *Stoleté úsilí o zrození nového života*, s. 28.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 25.

Co se týče jeho vlastností, byl nadprůměrně kultivovaný, měl rád vše krásné. Měl rád hudbu a s velikou radostí navštěvoval divadlo. Riedinger byl veliký čtenář, který dokázal číst jak zamilované romány, tak klasickou poezii. Byl skrz naskrz Němec, ale Moravu a Brno si oblíbil a neopustil jej, ani když šel do penze. Po jeho odchodu do penze se ředitelem Zemské porodnice stal Jiří Trapl.¹⁰⁵

Prof. MUDr. Jiří Trapl

Jiří Trapl se narodil 10. května 1880 v Chrudimi. V roce 1904 promoval na Lékařské fakultě UK a své další vzdělání si prohloubil na pražských klinikách. Trapl je legenda českého porodnictví a těžiště jeho vědecké a pedagogické činnosti bylo v Ústavu pro Péči o matku a dítě v Praze - Podolí. V roce 1907 přišel do Brna, které bylo ze tří čtvrtin německé a gynekologickou praxi ovládali Němci a Židé. V roce 1888 Trapl nastoupil do Zemské porodnice, kterou založil Hubert Riedinger, a stal se Riedingerovým asistentem. Trapl chtěl rozšířit svou odbornou erudici a zdokonalit se, proto odešel do Berlína studovat urologii.¹⁰⁶

V roce 1918, po odchodu Riedingera do penze, nastoupil na jeho místo. Během doby, kdy byl prozatímním vedoucím lékařem, napsal své největší dílo „Učebnice praktického porodnictví“. Dále se věnoval veřejné činnosti, stal se členem presidiální rady ve městě. Byl také ve výboru Péče o mládež a stal se předsedou Zemského výboru ochrany matek a dětí v Brně. Z jeho podnětu vznikl Albert-Traplův zdravotnický plán.¹⁰⁷

V roce 1921 se stal přednostou kliniky Antonín Ostrčil a Trapl odešel do Olomouce, kde se stal v témže roce primářem porodnicko-gynekologického oddělení místní nemocnice. Po předložení vědecké práce o Tbc ženských rodidel roku 1923 habilitoval Trapl na Masarykově univerzitě v Brně v oboru porodnictví a gynekologie.¹⁰⁸

Během 12letého působení v Olomouci své oddělení zvětšil a zmodernizoval a byl také přiřazen do Okresní péče o mládež. V roce 1933 odešel Trapl do Prahy, kde byl jmenován přednostou III. porodnické a gynekologické kliniky v podolském sanatoriu, a proto také odmítl příležitost vrátit se zpět do Brna, kde mu byla nabídnuta spolupráce s prof. Gustavem Müllerem.¹⁰⁹

¹⁰⁵ Tamtéž.

¹⁰⁶ Prof. MUDr. Jiří Trapl na Moravě. 14. 8. 2012 [cit. 2012-10-03]. URL: <http://www.gyne.cz/clanky/1998/198cl15.htm>.

¹⁰⁷ Tamtéž; Nepodařilo se zjistit, co byl Albert-Traplův zdravotnický plán.

¹⁰⁸ Tamtéž.

¹⁰⁹ Tamtéž.

Prof. MUDr. Antonín Ostrčil

Antonín Ostrčil se narodil 8. května 1874 v Praze. Po vystudování pražského gymnázia studoval na Lékařské fakultě Karlovy univerzity a na zahraničních univerzitách v Ženevě a Innsbrucku. Po odpromování se stal asistentem V. Rubešky. V roce 1904 byl habilitován pro obor porodnictví a gynekologii na Karlově univerzitě.¹¹⁰

Antonín Ostrčil se stal přednostou a ředitelem Porodnicko-gynekologické kliniky Lékařské fakulty Masarykovy univerzity, kterou založil v roce 1919. Jeho šestiletý pobyt v Brně pro něj znamenal nejintenzivnější období jeho univerzitní činnosti, a to mělo za následek nesmírnou fyzickou a psychickou zátěž. V roce 1923 onemocněl žaludeční chorobou, která ohrožovala jeho život a kvůli které musel dojíždět do Karlových Varů, kde se léčil. Ostrčil bral pracoviště v Brně jako dočasné provizorium, neboť byl stále spjat s Prahou, kde ponechal svou rodinu, za níž dojížděl, a kde nadále operoval a léčil.¹¹¹

Co se týče jeho pedagogické činnosti, své žáky si vybíral podle etického založení, pracovitosti, vědecké způsobilosti a praktické dovednosti. Kromě vyučování žáků, se věnoval svým učebnicím. Pokaždé, když vydal novou učebnici, začal pracovat na dalším, doplněném a rozšířeném vydání. Jeho knihy jsou dodnes vysoce ceněny.¹¹²

Kliniku v Zemské porodnici vytvářel podle svých představ a jak stavebně, tak provozně ji přizpůsoboval výukovým účelům. V roce 1925 ukončil svou profesorskou činnost a vrátil se zpět do Prahy. Po návratu do Prahy vybudoval se svým kolegou prof. Jedličkou gynekologickou kliniku v pražském sanatoriu a stal se přednostou II. porodnické a gynekologické kliniky Karlovy univerzity. Ostrčil byl aktivním členem výboru Chirurgické a gynekologicko-porodnické společnosti. V roce 1930 byl vyznamenán francouzským prezidentem důstojnickým křížem Čestné legie a v Československu mu bylo uděleno například čestné členství Spolku lékařů českých. Zemřel v roce 1941.¹¹³

Prof. MUDr. Gustav Müller

Gustav Müller se stal Ostrčilovým nástupcem a v roce 1925 převzal brněnskou Zemskou porodnici a kliniku. Narodil se 18. března 1875 v Praze. V roce 1899 promoval na Lékařské fakultě univerzity Karlovy a nadále rozšiřoval své vědomosti na odborných

¹¹⁰ SLÁDEK, M. *Stoleté úsilí o zrození nového života*. s. 35; Prof. Antonín Ostrčil zakladatel porodnické a gynekologické kliniky Masarykovy univerzity v Brně (1874-1941). 14. 8. 2012 [cit. 2012-10-03]. URL: <http://www.gyne.cz/clanky/1998/398cl14.htm>.

¹¹¹ Tamtéž, s. 33; Tamtéž.

¹¹² SLÁDEK, M. *Stoleté úsilí o zrození nového života*, s. 36.

¹¹³ Tamtéž, s. 35.

Prof. Antonín Ostrčil zakladatel Porodnické a gynekologické kliniky Masarykovy univerzity v Brně (1874-1941). 14. 8. 2012 [cit. 2012-10-03]. URL: <http://www.gyne.cz/clanky/1998/398cl14.htm>.

ústavech. Před tím, než se začal věnovat porodnictví a gynekologii, pracoval na mnoho klinikách, jako například na dermatologické klinice, oční klinice, psychiatrické klinice a otiatrické klinice.¹¹⁴

V Brně čekaly na Müllera budovatelské úkoly. Na brněnské klinice se mu podařilo vytvořit příznivé podmínky pro vědeckou činnost. Müller se věnoval diagnostice a léčbě urologických onemocnění. Ve své době byl považován za nejlepšího československého gynekologa-urologa. Zajímala ho otázka sociální péče o ženu a dítě, proto nechal v ústavu roku 1936 zřídit sociální oddělení, které se staralo o svobodné nebo chudé matky a jejich děti.¹¹⁵

Během okupace za 2. světové války Müller přerušil činnost na brněnské klinice. Po válce se však vrátil do Brna, aby zprovoznil kliniku a odstranil škody, které válka způsobila. Po půl roce byla klinika opět zprovozněna a Müller ji mohl předat svému nástupci doc. Havláskovi. Po předání kliniky odešel do důchodu a v roce 1949 zemřel.¹¹⁶

¹¹⁴ Tamtéž, s. 37, 39.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 41.

¹¹⁶ Tamtéž.

4 Porodní báby

Ženám po celé Evropě už od středověku pomáhala při porodu porodní bába, která toto řemeslo vykonávala většinou jako vedlejší přivýdělek vedle jiné práce. To platilo především na venkově, kde nebylo mnoho porodů, které by bránily provádět jinou profesi. Práce porodní báby se nesoustředila pouze na porod, ale poskytovala péči již budoucí matce v těhotenství a v šestinedělí. Starší bába u sebe často mívala mladou pomocnici, šlo o vlastní dceru, kterou několik let učila. Tato pomocnice bábu zastupovala v době nemoci nebo po úmrtí. V mnoha rodinách se babické řemeslo dědilo. Vedle porodní báby venkovské působila také porodní bába městská, která podléhala různým formám kontroly. O babictví ve městě se ucházely často například manželky cechovních mistrů, protože to přinášelo velké výdělky. Od poloviny 18. století se začalo prosazovat ze stran univerzit a panovníků zřízení vzdělávacích kurzů, které byly určeny budoucím porodním bábám. Do této doby porodní báby absolvovaly několikaleté učení u své mistrové.¹¹⁷

V Habsburské monarchii probíhaly od doby vlády Marie Terezie reformy, které vedly ke zlepšení zdravotního stavu obyvatelstva. Většinu reforem provedl Gerhard van Swieten. Dekret ze dne 30. prosince 1745 byl prvním krokem k profesionalizaci babictví a od roku 1748 bylo povinností porodních bab vykonat zkoušky na lékařské fakultě nebo před krajským fyzikem. Dne 18. února 1804 byl přijat studijní řád, který mimo jiné nařizoval povinnost vzdělání venkovských bab v Praze. O několik let později, v roce 1821, vyšlo nařízení týkající se také výuky. Do kurzu byla povinna uchazečka přinést křestní list, osvědčení mravnosti od farního úřadu, doklad o bydlišti a uzavření sňatku, a také vysvědčení způsobilosti od krajského lékaře. V návrhu reformy týkající se vzdělávání porodních bab z roku 1852 byl zrušen teoretický kurz a ročně se konaly tři čtyřměsíční kurzy, a to jak v českém, tak německém jazyce. Takto se vyučovalo až do roku 1920. Když složila porodní bába zkoušky a přísahu, obdržela kopii svého slibu, kterým se musela řídit. Dále se musela porodní bába řídit určitými nařízeními. Jedno z nich vyšlo dne 25. března 1874. O čtyři roky později bylo doplněno a v roce 1881 revidováno. Podle tohoto nařízení byla například porodní bába povinna zapisovat průběh porodu do tabulek narozených. V roce 1898 bylo vydáno nové nařízení ministerstvem vyučování ve shodě s ministerstvem vnitra o všeobecném regulativu pro vyučování a službu na školách pro porodní báby. Na základě tohoto nařízení byly dívky vyučovány na školách pro porodní báby a ve své praxi se musely řídit podle určitých

¹¹⁷ TINKOVÁ, Daniela. *Tělo, věda, stát*. První vydání. Praha: Argo, 2010, s. 102 – 109, 115. ISBN 978-80-257-0223-9; SEDLÁČKOVÁ, Radmila. *Historie babictví v Čechách a na Moravě*. První vydání. Brno: Ústav pro další vzdělání středních zdravotnických pracovníků, 1973, s. 3.

předpisů. Vyučování bylo bezplatné a probíhalo teoreticky v zemském jazyce za pomoci profesora, asistentů a školních porodních bab. Praktické vyučování probíhalo ve spolupráci matek a dětí, které jim byly k dispozici na základě zvláštních dohod v některé zemské porodnici. Porodní bábou se mohly stát svobodné ženy, vdané ženy a vdovy ve věku 24 – 40 let. Každá žadatelka předložila rodný list, popřípadě oddací list nebo úmrtní list manžela, dále úředně ověřené vysvědčení o mravech, zdravotní a očkovací vysvědčení. K získání diplomu porodní báby se musely studentky ke konci studia podrobit tak zvané předběžné zkoušce a po jejím vykonání byly připuštěny k přísné teoretické i praktické zkoušce, která se konala před komisí. Po vykonání zkoušky byl studentkám vydán diplom spolu s vyhotoveným výtiskem služebních předpisů pro porodní báby v příslušném zemském jazyce a každá dívka vlastnoručním podpisem stvrdila obdržení diplomu.¹¹⁸

Při získání diplomu byly dívky povinny vyslovit slib, přečtený ředitelem školy. Po jeho přečtení každá dívka slíbila, že své povinnosti bude řádně plnit. Od této chvíle byla povinna pomoci kterékoli těhotné ženě při porodu a po něm, bez ohledu na její majetkové poměry a na odměny, které se jí dostaly. Od těchto povinností, které měla porodní bába podle platných zákonů a nařízení, i podle platných služebních předpisů vykonávat, se nikdy nesměla odvrátit. Dosud vydaná nařízení se týkala otázek vzdělání porodních babiček.¹¹⁹

Dne 10. září 1897 byly vydány služební předpisy pro porodní báby s platností od 1. října 1897, podle kterých byla povinna se každá porodní bába řídit. Porodní bába musela mít u sebe určité nástroje, které musely být vždy v dobrém stavu a v plném počtu připravené pro případ, kdyby byla náhle přivolána k porodu. Její povinností bylo oznámit na politickém úřadě místo, kde chtěla vykonávat svou praxi a předložit diplom. Dále se musela představit u příslušného farního úřadu a úřednímu lékaři spolu s předepsanými věcmi. Na obecním úřadě musela nahlásit své bydliště a na policejním úřadě odevzdat potvrzení, že se úředně přihlásila k provozování své praxe. Její dům měl být vždy označen štítkem.¹²⁰

Každá porodní bába měla vést řádný a skromný život a poskytovat pomoc ve dne, v noci rodičkám, které ji od ní žádaly. Neměla přihlížet na postavení nebo vyznání rodičky nebo na to, zda byla chudá či bohatá. Nikdy nesměla bez zvláštního úředního povolení svůj byt poskytnout cizím ženám k porodu. Pokud přijala rodičku k ošetřování, nesměla se od ní po celou dobu porodu vzdálit a minimálně tři hodiny po něm u ní musela zůstat. Před každým porodem se porodní bába snažila o to, aby byla rodička oblečena do čistého prohrátého

¹¹⁸ LENDEROVÁ, M. *Radostné dětství*, s. 59-70; PREININGER, V. *Sbírka zákonů a nařízení o zdravotnictví*, s. 666-669.

¹¹⁹ PREININGER, V. *Sbírka zákonů a nařízení o zdravotnictví*, s. 671.

¹²⁰ SEDLÁČKOVÁ, R. *Historie babictví*, s. 9.

prádla, aby měla ložní prádlo, čisté podložky a připravenou přiměřenou zásobu čistého prádla pro šestinedělí. Během porodu se měla řídit předpisy, které byly uvedeny v knize, a zaměřit se spíše na vnitřní vyšetření. Pokud hrozilo při porodu nebezpečí, zavolal se lékař. Po porodu ošetřila jak matku, tak dítě, které po ošetření umyla ve vodě, jejíž teplota nesměla být vyšší než 35 stupňů celsia. Při každé návštěvě u nedělky měřila porodní bába její teplotu, a pokud přesáhla 38 stupňů, zavolala lékaře. Měla se starat o to, aby byla vždy čistá postel. Jako podložka se užívalo čisté prádlo.¹²¹

Jestliže se narodilo rodičům slabé dítě, kterému hrozilo úmrtí, byla porodní bába povinna co nejdříve oznámit duchovnímu, že vykonala křest z nouze, který provedla podle určitých pravidel se svolením rodičů a u nemanželského dítěte se svolením matky. U nekřesťanského dítěte měla porodní bába křest zakázaný.¹²²

Porodní bába byla povinna každý porod nahlásit obecnímu představenstvu a mimo to se postarat také o to, aby byl porod dítěte co nejdříve oznámen duchovnímu správci, nebo té osobě, které byly svěřeny matriky. Mezi ohlášené údaje patřily: místo, den a měsíc narození, pohlaví, zda bylo dítě manželské nebo nemanželské, narozené živé nebo mrtvé, a zda byl vykonán křest z nouze a kým. Do knihy se zapisovaly i údaje o rodičích, a to stáří, náboženství, doba sňatku, povolání otce a u nemanželských dětí matky.¹²³

Každá porodní bába měla u sebe deník, do kterého zaznamenávala svědomitě a pravdivě informace týkající se porodu dříve, než opustila šestinedělku, jako například číslo porodu, osobní údaje rodičky (bydliště, jméno a příjmení, stav, náboženství, povolání), časové údaje příchodu porodní báby k porodu, časové údaje porodu, pohlaví a jméno dítěte, poloha dítěte při porodu, vyvinutí dítěte, zda nastaly při porodu u matky komplikace, které ohrožovaly její život, údaje o poskytnutí umělé pomoci a zda matka nebo dítě onemocněly v šestinedělí. Z těchto deníků přepsala uvedené záznamy do výkazu o porodech, které odevzdala politickému úřadu a na požádání také lékaři.¹²⁴

4.1 Škola pro porodní báby v Brně

Po polovině 18. století vznikaly školy pro porodní báby. Při stavbě nové budovy porodnice v Brně se Hubert Riedinger snažil prosadit, aby byla její součástí škola pro porodní báby. V původní budově nebylo otevření školy kvůli nedostatku prostoru možné. Jednání o

¹²¹ PREININGER, V. *Sbírka zákonů a nařízení o zdravotnictví*, s. 675, 678 – 680, 682 - 683.

¹²² Tamtéž, s. 683.

¹²³ Tamtéž, s. 685.

¹²⁴ Tamtéž, s. 686 – 687.

této otázce bylo zdlouhavé. Teprve v roce 1891 povolilo v Brně ministerstvo školství zřízení školy pro porodní báby a hned poté byl zahájen první vyučovací kurz.¹²⁵

Dne 11. dubna 1891 byla otevřena škola pro porodní báby místodržitelským radou Robertem Schöflem, který byl zároveň jmenován ředitelem tohoto učiliště. Dívky ucházející se o tuto školu musely umět číst a psát, nesměly být starší 40 let a mladší 20 let, svobodným dívkám mělo být více jak 24 let a musely být silné a zdravé. K zápisu byly povinny přinést křesní list, domovský list, vysvědčení chudoby a vdané ženy oddací list. Po otevření školy byl oznámen ředitelem Zemské porodnice Hubertem Riedingerem výsledek zápisu žákyň spolu s výhodami, jaké by poskytovalo ubytování žákyň školy pro porodní báby v ústavu. Důraz byl kladen na to, aby byl dozor nad činností a životem žákyň. Dále šlo o docílení možnosti, aby byly jednotlivé vzácnější případy porodu provedeny a zpřístupněny pro větší počet žákyň. Mezi výhody patřilo také to, že se tímto zabránilo donést do porodnice nakažlivou nemoc, a také to, že měly takto dívky dobře vyměřený čas ke studiu. Proto nebylo také opomenuto vyslovit žádost, aby bylo za určitých podmínek povoleno ubytování a stravování studentek školy pro porodní báby v porodnici za měsíční poplatek 20 zl. a aby byl systém ubytování studentek schválen po kasárenském způsobu. Po vyslovení žádosti bylo schváleno ubytování žákyň školy pro porodní báby v Zemské porodnici v Brně v maximálním počtu 12 dívek. Ředitelství zemské porodnice ale prohlásilo, že místnosti porodnice umožňují ubytování pro 30 žákyň a žádalo, aby bylo povoleno volné ubytování v počtu 26 žákyň.¹²⁶

Každá dívka byla povinna zaplatit vyučovací náklad na celé studium, které trvalo pět měsíců. Do tohoto nákladu patřila: učební kniha za 2 zl. 30 kr., opakovací hodina v hodnotě 10 zl., instrumentarium za 18 zl., sazba za zkoušku a diplom v hodnotě 28 zl. 30 kr. Celkem tedy platily 58 zl. 60 kr.¹²⁷

4.1.1 Seznam dívek navštěvujících babickou školu

V archivních pramenech se mi podařilo dohledat seznam dívek z roku 1891, které studovaly na babické škole v Brně. Seznam je napsán v německém jazyce a je rozdělen na

¹²⁵ SLÁDEK, M. *Stoleté úsilí o zrození nového života*, s. 19 – 20.

¹²⁶ MZA, ZV, sig. P6/2, Školy pro porodní asistentky (1865 - 1907), karton č. 6798. Zpráva moravského výboru zemského týkající se otevření, zařízení a docílených výsledků školy pro porodní báby při Zemské porodnici v Brně; MZA, ZV, sig. P6/2, Školy pro porodní asistentky (1876 – 1899), karton č. 6799. Vyhlášení týkající se zapisování a přijímání žákyň pro zimní běh 1895/6 na porodních školách v Brně a v Olomouci.

¹²⁷ MZA, ZV, sig. P6/2, Školy pro porodní asistentky (1865 – 1907), karton č. 6798. Zpráva moravského zemského výboru stran zamyšleného usnadnění ubytování chovaneček školy pro porodní báby v brněnské Zemské porodnici po způsobu kasárenském.

letní a zimní semestr. Součástí tohoto seznamu jsou základní informace o dívkách, a to jméno dívky, její věk, ve kterém navštěvovala babickou školu, náboženství, její rodinný stav, zaměstnání, výsledky zkoušky a informace o tom, zda byla dívka ubytovaná v porodnici, či ne.¹²⁸ (viz Tabulka 2)

Tabulka 2: Informace o dívkách navštěvujících školu v roce 1891/2

Akademický rok 1891/2		LS	ZS
Celkový počet dívek		14	31
Věk	min	21	22
	max	39	42
	průměr	30,4	31
	medián	31	30
Náboženství	katolické	13	31
	evangelické	1	-
Rodinný stav	svobodná	4	7
	vdaná	9	19
	vdova	1	5
Výsledek závěrečné zkoušky	výborně	-	-
	velmi dobře	11	17
	dobře	3	9
	dostatečně	-	5
	nedostatečně	-	-
Ubytování v porodnici	ubytované	6	10
	neubytované	8	21

V tabulce 2 jsou uvedeny základní informace o dívkách navštěvujících školu pro porodní báby v Brně v roce 1891/2. Podle tohoto seznamu studovalo v letním semestru 14 dívek. Protože se tento údaj nachází i v jiných pramenných materiálech, mělo by jít tedy o

¹²⁸ MZA, ZV, sig. P6/2, Školy pro porodní asistentky (1865 – 1907), karta č. 6798. Ausweis über die im Sommersemester 1891 die Brüner Hebammenschule frequentirenden Schülerinnen; Ausweis über die im Wintersemester 1891/1892 die Brüner Hebammenschule frequentirenden Schülerinnen.

pravdivý údaj. Průměrný věk studujících dívek byl 30,4 let. V tabulce je uveden také nejnižší a nejvyšší věk uchazeček, a to 21 a 39 let. 13 dívek bylo katolického vyznání a pouze jedna dívka byla evangelička. Mezi uchazečkami bylo největší zastoupení vdaných žen, v počtu 9. Dále zde byly ženy svobodné i ovdovělé, a to 4 a jedna. Jejich zaměstnání byla různá. Pracovaly například jako pekařky, služebné nebo švadleny (více viz Tabulka 4). Všechny dívky složily úspěšně závěrečné zkoušky, za které dostaly 31. srpna 1891 diplom. 11 z nich bylo ohodnoceno velmi dobře a 3 dobře. Pouze 6 dívek se ubytovalo v porodnici. Tyto dívky byly povinny platit oba poplatky, jak za stravu, tak za jiné potřeby. Mimo porodnici bydlelo 8 dívek.¹²⁹

Do zimního semestru nastoupilo 31 dívek, z toho bylo pouze 10 ubytováno v porodnici a 21 mimo porodnici. Průměrný věk dívek byl 31 let. Nejnižší a nejvyšší věk byl 22 a 42 let. Zde můžeme vidět ženu starší 40 let. Je otázkou, jak se žena na školu dostala, neboť maximální věk uchazečky byl 40 let. Všechny dívky byly katolického vyznání. 7 dívek bylo svobodných, 19 vdaných a 5 bylo vdov. Do školy se přihlásily ženy různého zaměstnání, jako například švadlena nebo služebná (více viz Tabulka 4). U závěrečných zkoušek dostalo 17 dívek ohodnocení velmi dobře, 9 dobře a 5 dostatečně.¹³⁰

Tabulka 3: Stav ubytovaných a neubytovaných dívek v roce 1891/2

1891/2	Letní semestr		Zimní semestr	
	Ubytované	Neubytované	Ubytované	Neubytované
Vdané	4	5	6	13
Svobodné	2	2	3	4
Vdovy	–	1	1	4

V tabulce 3 můžeme vidět počet ubytovaných a neubytovaných dívek, které navštěvovaly školu pro porodní báby v Brně v roce 1891/1892. Z 6 ubytovaných dívek v porodnici byly 4 vdané a 2 svobodné. Mimo porodnici bydlelo 8 dívek a z toho byly 2 svobodné, jedna vdova a 5 vdaných. V zimním semestru bydlelo v porodnici 10 dívek, z nichž

¹²⁹ Tamtéž; MZA, ZV, sig. P6/2, Školy pro porodní asistentky (1865 – 1907), karton č. 6798. Zpráva moravského výboru zemského týkající se otevření školy.

¹³⁰ Tamtéž.

6 bylo vdaných, 3 svobodné a jedna vdova. Mnohem více jich bydlelo mimo porodnici, a to 21 dívek. Z tohoto počtu bylo 13 dívek vdaných, 4 svobodné a 4 vdovy.¹³¹

Tabulka 4: Zaměstnání dívek navštěvujících babickou školu v roce 1891/2

Zaměstnání	Počet
Služebná	3
Pekařka	3
Švadlena	1
Zdravotní sestra	1
Cukrářka	1
Děvečka	10
Žena obchodníka	1
Žena ševce	1
Žena slévače kovů	1
Žena soustružníka kovů	1
Žena podruha	4
Žena krejčího	2
Žena domovníka	1
Žena kováře	2
Žena zedníka	1
Žena skláře	1
Žena hajného	1
Žena řezníka	1
Žena truhláře	1
Žena zámečnicka	2
Žena kožešníka	1
Žena sochaře	1
Dcera podruha	3
Dcera rolníka	1

¹³¹ Tamtéž.

V tabulce 4 můžeme vidět, jaké zaměstnání ženy vykonávaly předtím, než nastoupily na babickou školu. Můžeme zpozorovat, že zaměstnání byla různá. Setkáváme se zde se ženami, které vykonávaly práci samy, a se ženami, které jsou uvedeny jako ženy manžela, jenž vykonával nějaké řemeslo. Mezi profese vykonávané samotnými ženami patřily služebné, pekařky, švadleny, zdravotní sestry, cukrářky. Objevovaly se tam také děvečky, kterých bylo nejvíce, a to 10. Dále se mezi nimi objevily také dcery rolníků a dcery a ženy podruhů. Ženy, jejichž muži vykonávali řemeslo, byly například ženy krejčích, ženy kovářů a ženy zámečníků.¹³² Jak můžeme vidět, jednalo se spíše o ženy z nižších sociálních vrstev.

4.1.2 Život dívek v babické škole

Po zřízení babické školy v Brně bylo potřeba vytvořit pro její žačky domácí řád. Tento domácí řád skládající se ze 14 paragrafů byl vydán a schválen dne 26. května 1904 v českém jazyce.

Každá žačka byla povinna vždy na slovo poslechnout své nadřízené, mezi které patřili: ředitel babické školy, profesor, sekundární lékaři, správní úředníci a porodní báby, jejichž nařízením se musela přesně a ochotně podřídit, a také se slušně a skromně chovat a dodržovat domácí řád. Dívky ubytované v ústavu měly každý den povolené vycházky. V zimních měsících od 1. října do konce února se směly venku pohybovat do sedmé hodiny večerní a v letních měsících od 1. března do 31. července směly být venku o hodinu déle, a to do osmé hodiny večerní. Jestliže chtěly dívky překročit tento povolený čas, musely se dovolit sekundárního lékaře konajícího službu, jenž byl povinen jim dát písemné svolení, které musely při odchodu i návratu ukázat vrátnému. K opuštění města dával povolení pouze profesor.¹³³

Dívky vykonávající službu měly zakázáno se po celou dobu služby vzdálit z ústavu. Svou návštěvu mohly přijímat od třetí do čtvrté hodiny odpolední, a to ne v pokoji žaček, ale pouze v čekárně bezplatné ordinace. Čas večerky žaček nemajících službu se lišil v zimních a letních měsících. V zimě měly dovoleno být vzhůru do deváté hodiny večerní, zatímco v létě se jim večerka protáhla na desátou hodinu večerní. V obytných i ostatních místnostech musely dívky dodržovat pořádek a čistotu. Jednou z povinností dívek bylo dbát o své tělo a ošacení. Velký zřetel byl kladen na chování dívek. Odůvodněné stížnosti na nepořádnost, lenivost,

¹³² MZA, ZV, sig. P6/2, Školy pro porodní asistentky (1865 – 1907), karton č. 6798. Ausweis über die im Sommersemester 1891; Ausweis über die im Wintersemester 1891/1892.

¹³³ MZA, ZV, sig. P6/2, Školy pro porodní asistentky (1865 – 1907), karton č. 6798. Domácí řád pro žačky babické školy v Brně, § 1 - 3.

nesnášenlivost a nedbalost ve službě se zaznamenávaly do zvláštní knihy a byl na ně, kromě případného trestání, brán ohled při udělování vysvědčení. Porušení služby se trestalo vyloučením ze školy.¹³⁴

Vcházet do ústavních místností mohly žačky, které měly službu, a to pouze s vědomím sekundárního lékaře, případně porodních bab. K ošetřovaným osobám v ústavu se měly chovat laskavě a v žádném případě od nich nesměly přijímat nebo požadovat jakékoli dary, ať už šlo o peníze nebo cenné věci. Po celou dobu kurzu měly dívky zakázáno provozovat jakékoli jiné zaměstnání, neboť musely věnovat svůj čas a činnost vzdělání a přípravě ke svému budoucímu povolání. Dívka, která chtěla být přijata do babické školy, nesměla být těhotná. Pokud o svém těhotenství při přijetí do školy věděla nebo to v době studia zjistila, bylo její povinností toto okamžitě oznámit profesorovi. Vědomé a úmyslné zatajování těhotenství mohlo vést k propuštění. Žačky, které by porušily domácí řád, byly potrestány formou důtky, domácího vězení, vypovězením z ústavního ubytování nebo vyloučením z ústavu.¹³⁵

4.1.3 Poplatky za ubytování

Dívky ubytované v ústavu měly platit měsíčně 20 zl. a ty, které byly na cvičení, měly platit pouze za stravu 54 ½ kr. denně. Tato částka byla pro méně zámožné nebo nemajetné dívky příliš veliká, proto docházelo k řadě jednání, jak poskytnout ubytování i sociálně slabým dívkám. U méně zámožných dívek ušetření spočívalo v přirozené změně jídelního lístku. Touto změnou se měsíční poplatek ubytovaných dívek snížil z 20 zl. na 15 zl. a dívkám, které byly v ústavu dočasně ubytované za účelem cvičení, se snížil denní poplatek z 54½ kr. na 43 kr. Částka 15 zl. se skládala z poplatku za stravu ve výši 12 zl. 90 kr. a z poplatku za prádlo, topení, elektřinu a byt v hodnotě 2 zl. 10 kr. Aby mohly být v porodnici ubytované i úplně nemajetné dívky, byla zřízena bezplatná místa čili stipendia.¹³⁶

Z dohledaných informací jsem měla možnost zjistit počet ubytovaných a neubytovaných dívek v letním a v zimním semestru roku 1894/5 (viz Tabulka 5).

¹³⁴ Tamtéž, § 4 – 9.

¹³⁵ Tamtéž, § 10 – 14.

¹³⁶ MZA, ZV, sig. P6/2, Školy pro porodní asistentky (1865-1907), karton č. 6798. Zpráva moravského zemského výboru stran zamyšleného usnadnění ubytování chovaneček školy pro porodní báby; Zpráva odboru školního ve srozumění s odborem finančním o zprávě zemského výboru týkající se zřízení zemských bezplatných míst na škole pro báby v Brně, jakož i o petici čís. 675 z. h. obecních představenstevch v Německém Brodsku a v Deštně za zmírnění poplatků za vyučování na jmenované škole.

Tabulka 5: Počet dívek v roce 1894/5

	1894/5	
	LS	ZS
Dívky ubytované v porodnici	12	25
Dívky bydlící mimo porodnici (např. u příbuzných)	1+3	4
Dívky bydlící za nepříznivých podmínek mimo porodnici	–	6
Celkem	16	35

V tabulce 5 jsou uvedeny počty dívek navštěvujících školu v roce 1894/5. V letním semestru navštěvovalo školu 16 dívek, z toho 12 bylo ubytováno v porodnici a 4 bydlely mimo ústav, protože byly 3 provdané v Brně a jedna byla ovdovělá soukromnice bydlící u příbuzných. V zimním semestru bylo zapsáno 35 dívek a z nich si 25 přálo ubytování v porodnici. 4 dívky ze zbylých 10 bydlících mimo ústav měly příbuzné v Brně a dalších 6 pocházejících ze Žabovřesk, Kartous, Brna, Uherského Brodu, Rudé u Velkého Meziříčí a Plumlova bydlelo v nepříznivých podmínkách mimo ústav. Těmto dívkám pomohlo založení bezplatných míst.¹³⁷

4.1.4 Stipendia pro nemajetné uchazečky

Po dlouhém jednání bylo dne 9. února 1895 zřízeno šest bezplatných míst pro chudé dívky pocházejících z moravských krajů, v nichž byl nedostatek porodních bab, a to např. z Uherského Brodu, Dačic, Velkého Meziříčí, Valašského Meziříčí, Nového Města. Stipendium bylo dáváno ve výši 50 zl. za pět měsíců. Podmínkou pro jeho udělení bylo předložit průkaz o nemajetnosti a bezúhonnosti žadatelky, dále průkaz o přiměřeném školním prospěchu v prvních třech měsících vyučovacího kurzu. Žadatelky o stipendium musely pocházet z moravských krajů, kde byl nedostatek porodních bab. Stipendium bylo dívce udělováno až před ukončením pětiměsíčního kurzu, a tím byly částečně nahrazeny výlohy, které již dívka zaplatila. Tento způsob platby byl nevyhovující, proto došlo ke změně. Stipendia se začala udělovat na začátku vyučovacího kurzu každý měsíc, a pokud měla dívka nevyhovující

¹³⁷ Tamtéž; Zpráva zemského výboru o zřízení několika zemských bezplatných míst na škole pro báby v Brně.

prospěch, stipendium jí bylo odebráno. V zimním semestru roku 1895/6 dostaly stipendium 4 dívky, a to Růžena Němcová z Letovic, Kristýna Šturalová z Dolní Bečvy, Rozálie Janková ze Syrovic a Kateřina Hynštová z Černčína.¹³⁸

Dne 28. prosince 1895 požádala Růžena Němcová moravský zemský výbor, aby jí poskytl stipendium na babickou školu, kterou chtěla absolvovat. Jelikož o stipendium zažádala z důvodu nemajetnosti, přiložila ke své žádosti také vysvědčení o chudobě, které jí vystavilo představenstvo obce Prosetín dne 6. října 1895, mravní vysvědčení vystavené obecním představenstvem v Letovicích a revers vydaný dne 30. prosince 1895, jímž se zavázala, že po získání diplomu bude profesi porodní báby vykonávat v obci Letovice po dobu dvou let. Růžena Němcová byla provdána za Antonína Němce, s nímž měla 5 dětí, které vychovávala spolu s manželem řádně, a žádné z nich nebylo tehdy zaopatřeno. Antonín Němec byl truhlářským pomocníkem a jeho mzda dosahovala 60 krejcarů denně. Žádný jiný výdělek neměl. Vzhledem k četné rodině a nepatrnému výdělku manžela si nemohla R. Němcová dovolit zaplatit kurz porodní báby, a proto podala tuto žádost. Po získání stipendia se mohla zúčastnit zimního kurzu na porodní škole v Brně, který se konal na přelomu let 1895/1896.¹³⁹

Podobně jako Růžena Němcová se chtěla zúčastnit pětíměsíčního kurzu porodní báby na brněnské porodní škole Kristýna Šturalová. Jelikož měla také nedostatek financí, musela zažádat zemský výbor o poskytnutí stipendia ve výši 50 zl. Taktéž Kristýna musela k žádosti přiložit výkaz o chudobě, mravní vysvědčení a revers.¹⁴⁰

Kristýně Šturalové bylo 26 let, byla vdaná, katolického vyznání. Její manžel Jan Šturala pracoval jako podruh v Dolní Bečvě a měli spolu jedno roční dítě. Jelikož její manžel nevydělával mnoho, nemohl jí poskytovat žádné podpory na dítě. Kristýna však nebyla zcela bez financí. Když byla mladá a pracovala jako služebná, našetřila si nějaké peníze, které si ponechala na horší časy. Z těchto peněz by ale celý pětíměsíční kurz nezaplatila, a proto se rozhodla požádat o stipendium. Celý život žila Kristýna řádně a mravně, jak se uvádí ve

¹³⁸ MZA, ZV, sig. P6/2, Školy pro porodní asistentky (1865-1907), karton č. 6798. Zpráva moravského zemského výboru stran zamyšleného usnadnění ubytování chovank školy pro porodní báby; Zpráva odboru školního ve srozumění s odborem finančním o zprávě zemského výboru týkající se zřízení zemských bezplatných míst na škole pro báby v Brně; MZA, ZV, sig. P6/2, Školy pro porodní asistentky (1876-1899) karton č. 6799. Zpráva moravského výboru o udělení stipendií, která pro chovanky babičské školy brněnské v Zemské porodnici pohromadě ubytované zřízena byla a o výsledku toho opatření.

¹³⁹ MZA, ZV, sig. P6/2, Školy pro porodní asistentky (1876 – 1899), karton č. 6799. Zpráva moravského výboru o udělení stipendií.

¹⁴⁰ Tamtéž.

vysvědčení mravů. Také Kristýna se reversem zavázala, že po absolvování kurzu bude po dva roky porodní bábou v Dolní Bečvě.¹⁴¹

Kateřina Hinštová narozená dne 30. října 1862. Ve 33 letech ovdověla a měla na starost pět dětí od 1 do 12 let. Po smrti manžela byla zcela bez finančních prostředků a neměla žádný movitý ani nemovitý majetek. Z důvodu uživení svých dětí si chtěla udělat na přelomu let 1895/1896 pětiměsíční kurz porodní báby na porodní škole v Brně. O udělení stipendia ve výši 50 zl. požádala zemský výbor Markrabství moravského. Podobně jako předchozí žadatelky musela k žádosti přiložit vysvědčení chudoby, mravní vysvědčení a revers, kterým se zavázala, že po získání diplomu porodní báby bude tuto profesi vykonávat po dobu minimálně dvou let v obci Černčín.¹⁴²

Dne 9. února 1895 podala Rozálie Janková zemskému výboru Markrabství moravského žádost o udělení stipendia v hodnotě 50 zl., aby mohla na přelomu let 1895/1896 absolvovat kurz porodní báby na brněnské porodní škole. Také Rozálie Janková doložila doklady o chudobě, mravním chování a revers vydaný dne 26. září 1895, kterýmž se, stejně jako ostatní žadatelky stipendia, zavázala, že po získání diplomu bude minimálně po dobu dvou let vykonávat tuto profesi v obci Syrovice.¹⁴³

Rozálie Janková narozená v roce 1869 v obci Syrovice. Pracovala jako nádenice spolu se svým mužem. Manželé nevlastnili žádný movitý ani nemovitý majetek, a proto nebyla schopna zaplatit si celý porodní kurz.¹⁴⁴

V dochovaných materiálech se nacházejí informace také z počátku 20. století. Výlohy na babickou školu byly v této době ve výši 300 K. Chudým dívkám byla nadále udělována stipendia v maximální výši 250 K. Mezi materiály se nejvíce dochovaly seznamy dívek navštěvujících babickou školu, ve kterých bylo uvedeno, zda byly nebo nebyly ubytované v ústavu. Na počátku zimního semestru 1906/7 navštěvovalo školu 45 dívek a z toho jich bylo 25 ubytováno v porodnici. V listopadu se počet studujících dívek zmenšil na 38, tím pádem se také snížil počet ubytovaných dívek na 22. V posledním měsíci kurzu, v únoru, byl počet dívek v babické škole ještě menší, a to 21. Oproti tomuto zimnímu semestru studovalo v letním semestru roku 1908 pouze 16 dívek a ubytování využilo 14 dívek. V zimním semestru 1911/1912 navštěvovalo babickou školu 40 dívek a ani jedna nebyla ubytována v ústavu. V listopadu jedna dívka školu opustila. Je otázkou, proč se počet studujících dívek

¹⁴¹ Tamtéž.

¹⁴² Tamtéž.

¹⁴³ Tamtéž.

¹⁴⁴ Tamtéž.

v jednotlivých měsících snižoval. Nejpravděpodobnější důvody jsou takové, že neměly dívky peníze, nebo školu nezvládaly kvůli náročnosti.¹⁴⁵

¹⁴⁵ MZA, ZV, sig. P6/2, Školy pro porodní asistentky 1876 – 1899, karton č. 6801.

5 Péče o ženu v porodnici

Zemská porodnice v Brně byla dobročinným ústavem a útočištěm, kde mohly ženy porodit své dítě. Ty ženy, které byly v porodnici zdarma, sloužily ještě k vyučovacím potřebám. Ústav byl placen z vlastních příjmů fondu porodnice a nalezince, z nadace, darů a z náhrad za ošetřování nebo příspěvků země.¹⁴⁶ Poměry v brněnské porodnici v 18. století a v prvních třech čtvrtinách 19. století bohužel neznáme. Více informací se nám dochovalo až od druhé poloviny 19. století, kdy byla porodnice v Brně smíšeným sociálně-zdravotnickým zařízením, jehož hlavním úkolem bylo poskytnout péči svobodným ženám v době těhotenství, ošetření a pomoc během porodu bez ohledu na jejich sociální původ. Porodnice také poskytovala následnou péči v šestinedělí a pečovala o narozené děti v prvních dnech života.¹⁴⁷ To, že porodnice sloužila výlučně svobodným ženám, lze poznat z latinských nápisů, které byly nad každým vchodem do porodnice. Byly to nápisy: „Pro pomoc pokleslým“, „Pro ochranu dobrého jména pokleslých“, „Věř mi, že je vysoce chvályhodné pomáhat pokleslým“.¹⁴⁸ Podle určitých předpisů byly ženy do porodnic přijímány v sedmém až devátém měsíci těhotenství. Toto období bylo pro pracující ženy považováno za rizikové, neboť hrozily předčasné porody, při kterých se rodily oslabené děti, které často umíraly. Z těchto důvodů se doporučovalo prodloužit dobu strávenou v porodnici. Pokud měly matky možnost být několik měsíců před porodem v klidu, prospělo to plodu. Předčasných porodů bylo méně a děti se rodily zdravější a silnější.¹⁴⁹

5.1 Správa porodnice

Správu porodnice měl na starost zemský výbor, který řídil služby úředníků a dalších zaměstnanců ústavu. Patřil mezi ně ředitel, který byl zároveň primářem, sekundární lékař, první a druhá porodní bába, správce kontrolor, kancelářský sluha a vrátný. Dále podle potřeby byly přijímány ženy na praní prádla, opatrovnice a jiné služebné. Ředitel, kterému byli v ústavu všichni podřízeni, řídil porodnici ve všech lékařských, administrativních a hospodářských věcech. Jeho úkolem bylo přijímání a propouštění pacientek, kázeň

¹⁴⁶ Zákony a Nařízení pro Markrabství moravské ze dne 13. března 1870 č. 26 z. z., Brno, 1870, s. 184. Stanovy moravské zemské porodnice.

¹⁴⁷ OBRŠLÍK, J. *Zemská porodnice v Brně*, s. 8-9; TŮMA, Antonín. *Právní základy sociální péče o mládež v republice Československé*. Praha: Česká zemská komise pro péči o mládež v Čechách, 1925, s. 119; PREININGER, V. *Sbírka Zákonů a Nařízení o zdravotnictví*, s. 366.

¹⁴⁸ SLÁDEK, M. *Stoleté úsilí o zrození nového života*, s. 9.

¹⁴⁹ TŮMA, A. *Právní základy sociální péče o mládež v republice Československé*, s. 119-120.

zaměstnanců a řízení veškerých financí. Řediteli pomáhal ve všech lékařských výkonech sekundární lékař, který ho měl zastupovat v lékařských pracích. Porodní báby vykonávaly službu při porodu, staraly se o matky v šestinedělí a o narozené děti. Správce spolu s kontrolorem obstarával ekonomické a kancelářské práce, sirotčí záležitosti a účty, a to vše pod dohledem ředitele. Platy těchto zaměstnanců určoval zemský sněm.¹⁵⁰

5.2 Přijetí ženy do porodnice v Brně

Zemská porodnice v Brně se řídila předpisy, které byly obsaženy v moravském zemském zákoně ze dne 13. března 1870. Po nástupu do porodnice byly rodičky rozděleny do třech tříd podle majetku a výše stanoveného poplatku. První dvě třídy byly tajné. V první třídě byl stanoven denní poplatek ve výši 1 zl. 26 kr. Hned po nastoupení do ústavu byly ženy povinny uhradit poplatek za ošetřování na deset dní dopředu, který zahrnoval pokoj, stravu, obsluhu a potřebné léky. Záleželo pouze na ženách, kdy nastoupí do porodnice a kdy porodnici opustí. Toto však platilo pouze pro tajné třídy. Pokud se ošetřované ženy rozhodly opustit ústav dříve, než uplynulo deset dní, uhrazený poplatek se jim již nevracel. V případě, že chtěly zůstat v porodnici déle jak deset dní, poplatek zaplatily za každý uplynulý den navíc. Peníze přijímala porodní bába tajného oddělení. Ženám v tajné třídě bylo tajemství zaručeno. Když vstupovaly do porodnice, mohly se zapsat pod jakýmkoliv jménem, ale byly také povinny napsat své pravé jméno, příjmení a bydliště na lístek, který ukázaly v zapečetěné obálce porodní bábě v tajném oddělení. Ženy měly tuto obálku stále u sebe a při opouštění porodnice si vzaly obálku s sebou. Pouze v případě jejich úmrtí by otevřel obálku ředitel ústavu, aby mohl být příbuzným žen zaslán úmrtní list. Tyto ženy byly osvobozeny od kojení jak svého dítěte, tak ostatních, které byly odloženy v nalezinci. Výbava pokoje, na kterém byly ženy samy, byla na vysoké úrovni. Měly k dispozici slamník s poduškami a ložním prádlem. K tomu mohly za zvláštní příplatek dostat závěsy k lůžku, ručník a ubrousek. Pokud opustily pokoj, měly na obličej masku a závoj. Jestliže chtěly dát ženy v tajném oddělení své dítě do pěstounské péče, mohly si samy své pěstouny vybrat.¹⁵¹

Ženy druhé třídy platily denně 84 krejcarů a byly na pokoji obvykle po dvou. I zde měly částečně právo na udržení tajnosti. Jejich strava byla stejně kvalitní jako v první třídě. Ve třetí

¹⁵⁰ Zákony a Nařízení pro Markrabství moravské ze dne 13. března 1870 č. 26 z. z., Brno, 1870, s. 184 – 186.

¹⁵¹ SLÁDEK, M. *Stoleté úsilí o zrození nového života*, s. 11; OBRŠLÍK, J. *Zemská porodnice v Brně*, s. 8; Zákony a Nařízení pro Markrabství moravské ze dne 13. března 1870 č. 26 z. z., Brno, 1870, s. 186-187; MZA, ZV, sig. P6/1, Brünn – Brno. Porodnice a nalezinec 1875-1882, karton č. 6716.

třídě byl stanoven denní poplatek 42 kr., který byl zcela nemajetným ženám prominut a byl hrazen z fondů a ze státních a zemských prostředků.¹⁵² Tato třída byla určena také pro mimobrněnské ženy. Počet ošetřovaných byl stanoven počtem lůžek. Všechny těhotné ženy byly pohromadě na jednom pokoji a ve zvláštním společném pokoji byly také šestinedělky. Strava v této třídě byla obyčejná. Chudé ženy musely prokázat nemajetnost na předtištěném formuláři s potvrzením, které vystavil příslušný farní úřad.¹⁵³ Ženy ve druhé nebo třetí třídě měly na pokoji slamník, polštářek a pokrývku. Ložní a osobní prádlo jim přidělovala porodnice. Zpravidla zůstávaly ženy v porodnici nějakou dobu po porodu, přibližně čtyři měsíce, aby sloužily v nalezincích jako kojné.¹⁵⁴ Z této povinnosti se mohly vykoupit složením předepsaného peněžního paušálu. Po propuštění z ústavu byly odkázány, pokud bylo potřeba, na sociální pomoc veřejné nebo dobrovolné chudinské péče.¹⁵⁵ Do třetí třídy byly přijímány těhotné ženy v posledních šesti týdnech těhotenství, a pokud rodičky porodily mimo porodnici, byly bez jakýchkoliv problémů a výhrad přijaty spolu s dítětem do porodnice. Nemocné ženy mohly být přijaty tehdy, pokud byla nemoc spojena s brzkým porodem.¹⁵⁶

Bylo povoleno se stěhovat z jedné třídy do druhé. Jestliže vstoupila žena do vyšší třídy, bylo její povinností zaplatit poplatek za ošetřování. Pokud přestoupila do třídy nižší, byly jí peníze, které zaplatila ve vyšší třídě, vráceny. Byly také případy, kdy žena musela zůstat v porodnici déle nebo ještě nechtěla z porodnice vystoupit a neměla již peníze na zaplacení dalšího ošetřování. V tomto případě byla přeložena do třetí třídy, kde neplatila, ale byla povinna dle potřeby kojit děti v nalezinci.¹⁵⁷

Podmínkou pro přijetí do brněnské porodnice bylo ještě v polovině 19. století katolické vyznání. Do kdy to bylo podmínkou, se nepodařilo dohledat. V 70. letech se změnila situace. V roce 1879 byl zrušen hlavní Zemský nalezinec v Brně a pro porodnici v Brně byla stanovena určitá nařízení s platností od 1. ledna 1880. Tímto nařízením byla zrušena tajná oddělení. Následkem toho se přestala tajit jména a příslušnosti rodiček. Jména žen, které porodily před koncem roku 1879, zůstala navždy utajena. Každá těhotná žena se měla při přijetí do porodnice prokázat příslušností k obci. Při přijímání rodičích žen do porodnice

¹⁵² OBRŠLÍK, J. *Zemská porodnice v Brně*, s. 8.

¹⁵³ Zákony a Nařízení pro Markrabství moravské ze dne 13. března 1870 č. 26 z. z., Brno, 1870, s. 187; MZA, ZV, sig. P6/1, Porodnice a nalezinec 1875-1882, karton č. 6716.

¹⁵⁴ SLÁDEK, M. *Stoleté úsilí o zrození nového života*, s. 11; TŮMA, A. *Právní základy sociální péče o mládež v republice Československé*, s. 121.

¹⁵⁵ TŮMA, A. *Právní základy sociální péče o mládež v republice Československé*, s. 123.

¹⁵⁶ Zákony a Nařízení pro Markrabství moravské ze dne 13. března 1870 č. 26 z. z., Brno, 1870, s. 187.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 188; MZA, ZV, sig. P6/1, Porodnice a nalezinec 1875-1882, karton č. 6716.

zůstaly v platnosti zásady obsažené ve stanovách z roku 1870. Každému dítěti, které bylo zapsáno do rodné knihy, měl být určen poručník a zároveň měla být o narození dítěte informována obec, ve které měla matka domovské právo. Nejdéle do šesti neděl po porodu byly matky povinny se svými dětmi opustit porodnici a odejít do domovské obce.¹⁵⁸ V roce 1890 se kvantitativně i kvalitativně změnila činnost porodnického oddělení, a to tak, že byly do porodnice přijímány i provdané ženy.¹⁵⁹

Vedle Zemské porodnice v Brně využívaly ženy také porodnici ve Vídni, zvláště tehdy, když byl zrušen moravský zemský nalezinec v Brně a matky si nechtěly své dítě nechat. Pro srovnání s brněnskou porodnicí bych uvedla poměry na vídeňské porodnici. Ve vídeňské porodnici měly těhotné ženy v první třídě samostatný pokoj, za který zaplatily 13 zl. 20 kr. na čtyři dny. Čtyři dny byly brány jako základní délka pobytu, který se mohl několikrát prodloužit. Ženy v první třídě měly privilegované postavení a nesměly sloužit ke klinické výuce. Byly povinny napsat do zapečetěné obálky své jméno a odevzdat ji porodnickému pomocníkovi, aby bylo možné v případě úmrtí informovat příbuzné. Pokud chtěly, mohly uvést své osobní údaje. Ve druhé třídě platily rodičky 11 zl., kde byla základní délka pobytu šest dní. Ženy ve třetí třídě se dělily na platící a neplatící a částka za 8 dní pobytu byla 4 zl. K tomu, aby byla žena přijata mezi neplatící, musela splňovat určitá kritéria. Hlavními kritérii bylo, že musela mít rakouské občanství nebo měla žít minimálně deset let v některé zemi monarchie, musela být svobodná, na konci sedmého měsíce těhotenství s výjimkou případů, kde hrozil předčasný porod, musela mít vysvědčení chudoby, měla být k dispozici k praktické výuce v porodnictví a po porodu sloužit jako kojná v nalezinci. Pokud ženy nesplnily ani jednu uvedenou podmínku, směly být přijaty do porodnice pouze podmíněně. Šlo zejména o ženy, které začaly rodit cestou do porodnice nebo na ulici a ženy, které porodily doma za pomoci porodní báby, ale jejich zdravotní stav vyžadoval odborný zákrok a následné léčení. Ženy opouštěly porodnici několik dní po porodu. V porodnici byly ponechány pouze šestinedělky, které byly postižené horečkou omladnic.¹⁶⁰ Ženy trpící jinou nemocí byly předány do veřejné nemocnice.¹⁶¹

¹⁵⁸ Zákony a Nařízení pro Markrabství moravské ze dne 9. června 1879 č. 21 z. z., Brno, 1879, s. 51 – 52. Zákon platný pro Markrabství moravské, kterýmž se Zemský ústav pro nalezence, pozůstávající z hlavního ústavu v Brně a z filiálky v Olomouci, dnem 31. prosince 1879 zrušuje; MZA, ZV, sig. P6/1, Porodnice a nalezinec 1875-1882, karton č. 6716.

¹⁵⁹ OBRŠLÍK, J. *Zemská porodnice v Brně*, s. 10.

¹⁶⁰ Horečka omladnic, (též také koutnice bylo synonymem slova šestinedělka), byla způsobena přenášením choroboplodných zárodků z pitevny na rodičku. Horečka nezabíjela pouze v porodnicích, ale také v domácnostech. Podstatu nemoci objasnil v roce 1847 vídeňský lékař Ignaz Fülöp Semmelweiss a doporučoval, aby lékaři nechodili od pitevny rovnou k rodičce a aby si před porodem myli ruce. Čerpáno z: LENDEROVÁ, M. *Radostné dětství*, s. 52-53.

¹⁶¹ OBRŠLÍK, J. *Zemská porodnice v Brně*, s. 9.

Podle zmíněných informací byly poměry v brněnské porodnici ve srovnání s vídeňskou zaostalejší a skromnější, a to jak po stránce lékařské, tak sociální. Pacientky brněnské porodnice musely splňovat téměř stejné podmínky pro přijetí do porodnice, ale podle zmíněné částky v každé třídě lze očekávat, že vídeňská porodnice měla lepší vybavení a pobyt zde byl mnohonásobně dražší.

5.3 Život v ústavu

Těhotné ženy přijaté do Zemské porodnice v Brně k ošetřování se musely po dobu svého pobytu v porodnici chovat slušně a vykonávat práce, které jim byly přidělené. Tyto práce vykonávaly ženy ve třetí třídě do té doby, než porodily. Všechny ženy v porodnici měly nakázanou vzájemnou snášenlivost mezi sebou a musely udržovat čistotu a pořádek. Žádná těhotná žena nesměla bez dovolení opustit porodnici a žádná šestinedělka nesměla bez dovolení lékaře opustit postel. Těhotným ženám a šestinedělkám bylo doporučeno, aby peníze v hotovosti nebo jakékoli jiné cenné věci okamžitě odevzdaly po vstupu do porodnice ve správních kanceláři. Ženy za odevzdání cenných věcí obdržely od správních úředníků potvrzení a při vystoupení z porodnice se jim při předložení potvrzení peníze vrátily. Co bylo důvodem tohoto opatření? Pravděpodobně to, aby nedocházelo v porodnici ke krádežím mezi pacientkami. Žena na pokoji neměla žádný úložný uzamykatelný prostor, kam by si mohla své cenné věci uschovat, a ženy ve třetí třídě byly na pokoji ve větším počtu.¹⁶²

Bylo přísně zakázáno házet do toaletní mísy věci, kterými se mohly ucpat roury. Ženy měly zakázáno nechat otevřené kohoutky u plyno- a vodovodu a musely zavírat dveře od toalety. Každá těhotná žena, která cítila vnitřní bolesti, ať už šlo o porodní bolesti nebo jiné, měla ihned tento problém oznámit porodní bábě konající službu. V noci byly ženy spící v témže pokoji rovněž povinny oznámit bolesti porodní bábě. Pokud tak neučinily, hrozil jim trest za nečasné oznámení; bohužel se nepodařilo zjistit, jaký trest. Pokrmy ani nápoje si nesměla žádná těhotná žena nebo šestinedělka sama opatřit nebo nechat donést. Toto opatření bylo zavedeno z toho důvodu, že stravu a její množství určoval každé ženě ošetřující lékař. Podle přidělového množství byly porce rozlišovány na slabé, čtvrtinové, třetinové, poloviční a celé. Přestupky tohoto domácího řádu byly trestány uložením práce, omezením stravy anebo propuštěním z porodnice.¹⁶³

¹⁶² MZA, ZV, sig. P6/1, Brünn. Brno. Porodnice a nalezince 1883-1909, karton č. 6717.

¹⁶³ Tamtéž.

5.4 Péče o rodičky

S rodičkami se muselo v porodnici zacházet podle pravidel lékařské vědy. Zemský výbor stanovoval, jakým způsobem byly ženy v porodnici ošetřovány podle třech ošetřovacích tříd, a také stanovoval výši platu, kterou byly těhotné ženy povinny uhradit. Všichni zaměstnanci měli povinnost přísně zachovat tajemství a mlčenlivost. Nemanželské dítě narozené v porodnici bylo stejného vyznání jako jeho matka, ale pokud nebylo možné vyznání matky zjistit, bylo dítě vychováváno v katolické víře. Matky rozhodovaly o tom, v jakém náboženství bude jejich dítě vychováno. Ženy v porodnici mohly být navštěvovány, ale cizí osoby měly zakázaný přístup na oddělení. K návštěvě rodiček a kojných byla zřízena místnost, tzv. hovorna. Rodičky prvního oddělení mohly návštěvy přijímat, kdy chtěly, ale rodičky druhého oddělení měly dovoleno přijímat návštěvy pouze v odpoledních hodinách.¹⁶⁴

Ženy ve třetí třídě po odchodu z porodnice vstoupily do nalezince jako kojné. Šestinedělky první a druhé třídy se mohly samy rozhodnout, kdy porodnici opustí, zatímco ženy ve třetí třídě byly propuštěny tehdy, kdy to uznal ředitel porodnice za vhodné. Svobodné ženy si mohly při svém odchodu vzít své dítě s sebou, ale měly také právo dítě nechat v nalezinci. Každá matka po vystoupení z porodnice obdržela lístek, že nechala své dítě v nalezinci, a pouze ten, kdo se tímto lístkem prokázal, obdržel v kanceláři porodnice o dítěti zprávu. Vdané ženy si své dítě musely vzít s sebou domů. Po zrušení nalezince byly děti dávány do pěstounské péče nebo sirotčince.¹⁶⁵

Nemocné rodičky byly léčeny v pokojích pro nemocné tehdy, pokud jejich nemoc souvisela s porodem, nebo byly svěřeny k ošetřování jejich příbuzným. Při dlouhodobé nemoci měla být žena poslána do nemocnice. V případě úmrtí rodičky bylo s jejím tělem zacházeno podle zdravotnicko-policejních nařízení a pohřbení proběhlo vždy v tichosti. Pokud se však měl podle vůle zemřelé ženy nebo přání příbuzných konat veřejný pohřeb, konal se v kapli nemocnice.¹⁶⁶

Porodnice byla určena jak pro bohaté, tak chudé těhotné ženy. Na rozdíl od dnešní doby, kdy se v porodnici nerozlišuje, zda je těhotná žena bohatá či nikoli, byly dříve ženy v porodnici rozděleny do tří tříd podle majetku. Stejně jako v minulosti se i v dnešní době platí poplatek za denní pobyt v porodnici. Je to záležitost stará několik málo let a platí pro všechny ženy stejně. Pokud chce mít těhotná žena v porodnici nadstandard, i za ten si musí, stejně jako v porodnici v 19. století, zaplatit. Každá žena v porodnici byla povinna respektovat

¹⁶⁴ Zákony a Nařízení pro Markrabství moravské ze dne 13. března 1870 č. 26 z. z., Brno, s. 188, 193.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 188 – 189; MZA, ZV, sig. P6/1, Porodnice a nalezinec 1875-1882, karton č. 6716.

¹⁶⁶ Zákony a Nařízení pro Markrabství moravské ze dne 13. března 1870 č. 26 z. z., Brno, 1870, s. 189.

určitá nařízení, pokud tak neučinila, hrozil jí trest. Co se týká návštěv, rodičky mohly být během pobytu v porodnici navštěvovány, ale na rozdíl od dnešní doby, kdy návštěva přichází za ženou do pokoje, přijímaly návštěvy v hovornách. Péče v porodnici se postupně zdokonalovala. Zlepšilo se také vybavení porodnice a hygienické podmínky.

6 Porodnost a mrtvorozenost v Zemské porodnici v Brně

Od roku 1880 začalo přibývat žen, které chtěly porodit v ústavu, proto vyhledaly Zemskou porodnici v Brně. V roce 1880 bylo do porodnice přijato 221 žen, za rok 1882 již 325 žen a za rok 1883 pak 428. V následujících dvou letech nastal pozvolný pokles, a od roku 1886 opět rostl počet evidovaných rodiček. V roce 1889 bylo evidováno 519 žen. V devadesátých letech 19. století porodnost kolísala - od 520 přijatých žen v roce 1890 přes 607 v roce 1892 a 670 v roce 1894. V roce 1898 bylo přijato 915 žen a rok následující 887 žen. Teprve až ve 20. století přesahují počty přijatých žen do porodnice 1000 za rok. V roce 1902 vstoupilo do porodnice 1160 žen, v roce 1905 už to bylo 1399 žen a v roce 1910 dokonce 2266 žen. Po roce 1910 došlo opět k poklesu porodnosti, a to pokračovalo i v průběhu 1. světové války. V roce 1912 využilo porodnici v Brně k porodu 1570 žen, o tři roky později, v roce 1915, již 1453 žen. Pouze 1004 žen bylo do porodnice přijato v roce 1916, 986 žen roku 1917 a v roce 1918 914 žen. Po skončení 1. světové války a po nastolení míru došlo k populační explozi. Za rok 1920 porodilo v Zemské porodnici v Brně 1663 žen, v roce 1923 1729 žen a 1890 žen v roce 1925. Teprve v roce 1926 s 2068 přijatými rodičkami byl opět překročen počet 2000 žen za rok. Poté se až do roku 1928 počet přijatých žen do porodnice držel přibližně na stejné úrovni, kdy v roce 1928 porodilo 2097 žen.¹⁶⁷

Informace o počtu žen, které se rozhodly porodit v Zemské porodnici v Brně, se dochovaly v lékařských protokolech porodů, v nichž byly zaznamenány nejen základní informace o matce a jejím narozeném dítěti, ale také průběh porodu a šestinedělí. Co se týče matky, jsou v protokolu uvedeny její osobní údaje, jako například jméno a příjmení, stáří, vyznání, stav, zaměstnání, národnost a datum vstupu do porodnice. Mezi další údaje patří, zda porodila živé či mrtvé dítě a zda bylo donošené nebo ne. U dítěte bylo zaznamenáno pohlaví, jméno, váha a délka.

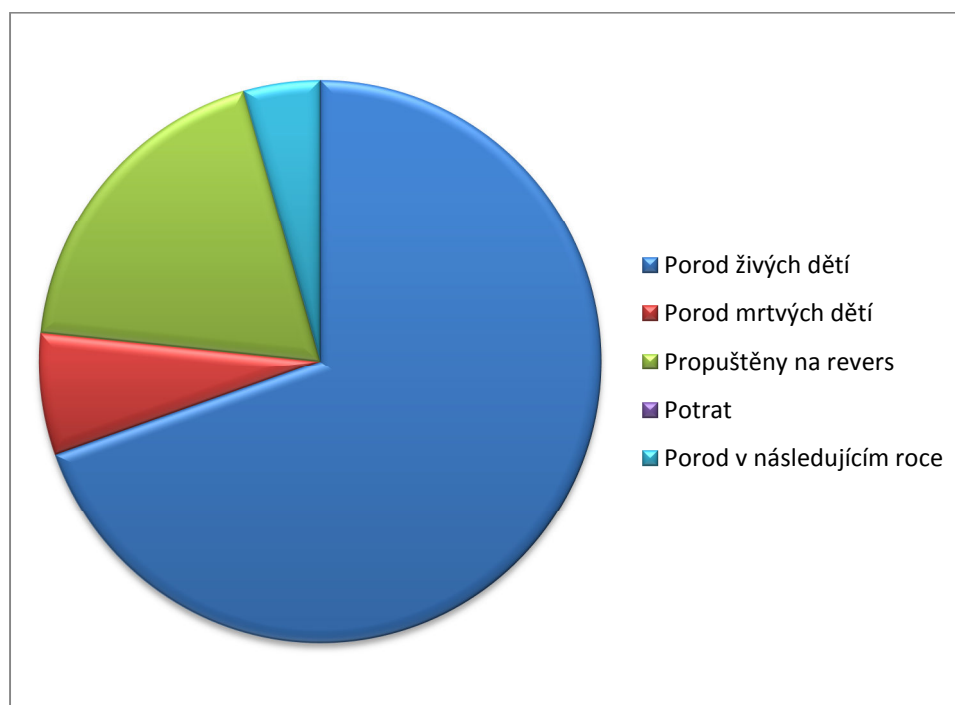
¹⁶⁷ OBRŠLÍK, J. *Zemská porodnice v Brně*, s. 14 – 21.

6.1 Porodnost a mrtvorozenost dětí v roce 1881

Tabulka 6: Porodnost a mrtvorozenost v roce 1881

Porod živých dětí	158	69,6%
Porod mrtvých dětí	16	7,0%
Propuštěny na revers	43	18,9%
Potrat	0	0,0%
Porod v následujícím roce	10	4,4%
Celkem	227	100,0%

Graf 6: Porodnost a mrtvorozenost v roce 1881

Údaje v tabulce 6 se týkají celkového počtu přijatých žen v roce 1881. V tomto roce bylo přijato do Zemské porodnice v Brně 227 žen. Z tohoto počtu porodily ženy 158 živých a 16 mrtvých dětí. V tabulce můžeme vidět také kolonku „propuštěny na revers“ se 43 případy. V těchto případech nebyly uvedeny žádné informace o dítěti, a to proto, že se žena rozhodla opustit porodnici na revers, i když věděla, že může v blízké době porodit. Žena tedy porodila mimo ústav. Protože byly ženy přijímány několik týdnů před porodem, objevují se případy,

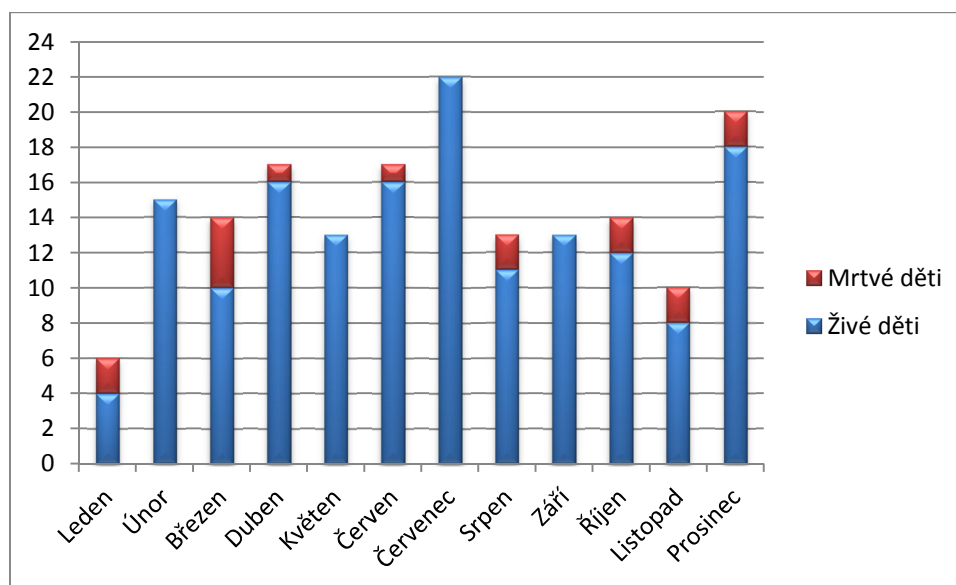
kdy porodily až v následujícím roce, proto zde není uvedeno, kolik se narodilo živých či mrtvých dětí. V tomto případě se jedná o 10 případů. Celkovou situaci můžeme vidět také v grafu 6, kde má největší zastoupení tmavě modrá barva znázorňující počet porodů živých dětí.¹⁶⁸

Tabulka 7: Poměr živě a mrtvě narozených dětí v jednotlivých měsících v roce 1881

	Živé děti		Mrtvé děti	
Leden	4	2,5%	2	12,5%
Únor	15	9,5%	0	0,0%
Březen	10	6,3%	4	25,0%
Duben	16	10,1%	1	6,3%
Květen	13	8,2%	0	0,0%
Červen	16	10,1%	1	6,3%
Červenec	22	13,9%	0	0,0%
Srpen	11	7,0%	2	12,5%
Září	13	8,2%	0	0,0%
Říjen	12	7,6%	2	12,5%
Listopad	8	5,1%	2	12,5%
Prosinec	18	11,4%	2	12,5%
Celkem	158	100,0%	16	100,0%

¹⁶⁸ MZA, Fond Zemská porodnice Brno 1820 – 1930 (dále ZPB), Lékařský protokol porodů 1881, kniha č. 2, 3.

Graf 7: Poměr živě a mrtvě narozených dětí v jednotlivých měsících v roce 1881

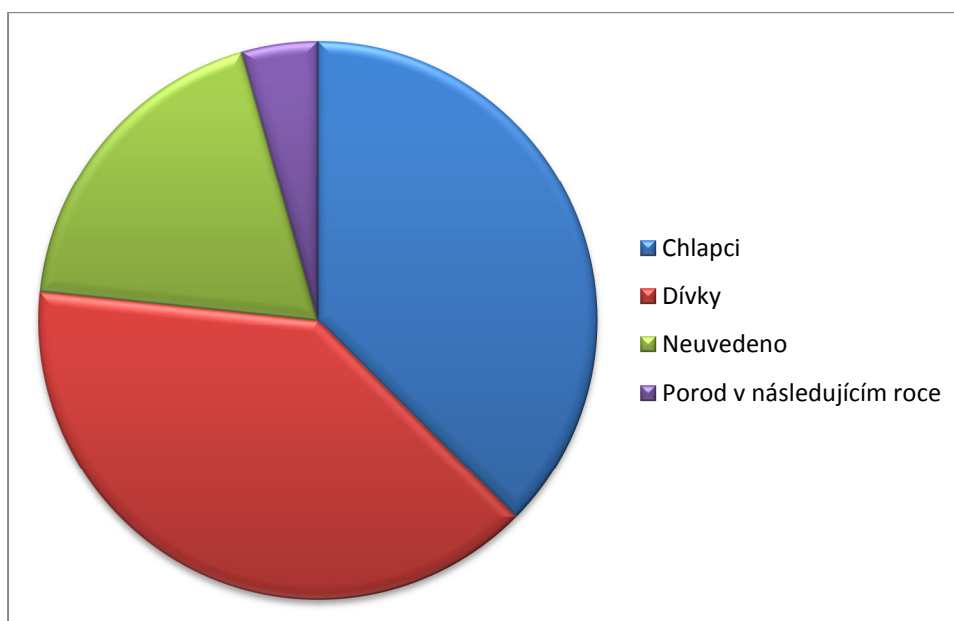
Z tabulky 7 vyplývá, že se nejvíce dětí narodilo v červenci, a to 22, a nejméně v lednu, 4. V ostatních měsících se porodnost pohybovala kolem 10 nebo 15 dětí měsíčně. Co se týče úmrtnosti, tak nejvyšší byla v březnu, a to 4 děti. V ostatních měsících se pohybovala úmrtnost kolem 2 nebo jednoho dítěte. V únoru, květnu, červenci a září nezemřelo ani jedno dítě. Názorně to můžeme vidět v grafu 7, kde je úmrtnost a porodnost v jednotlivých měsících označena modrou a červenou barvou.¹⁶⁹

Tabulka 8: Počet narozených chlapců a dívek v roce 1881

Chlapci	85	37,4%
Dívky	89	39,2%
Neuvedeno	43	18,9%
Porod v následujícím roce	10	4,4%
Celkem	227	100,0%

¹⁶⁹ Tamtéž.

Graf 8: Počet narozených chlapců a dívek v roce 1881

V tabulce 8 jsou uvedeny počty narozených chlapců a dívek v roce 1881. Počet narozených dívek v tomto roce byl vyšší než počet chlapců. Rozdíl nebyl velký. Dívek bylo 89 a chlapců 85. V tabulce je také uveden počet případů, kdy nebylo uvedeno pohlaví. V tomto případě se jedná o děti, které nebyly uvedeny v lékařském protokolu porodů z toho důvodu, že byla matka přijata do porodnice a několik dní před porodem podepsala revers a porodnici opustila. V kolonce „porod v následujícím roce“ se děti narodily až v roce 1882 a vzhledem k tomu, že tento rok není zkoumaným rokem, není zde uvedeno pohlaví dětí. Názorně můžeme vidět podíl chlapců, dívek a neuvedeného pohlaví na grafu 8.¹⁷⁰

Ze 158 narozených dětí se narodila troje dvojčata. Je důležité připomenout to, že děti umíraly po porodu, ať už například den po narození nebo později. V roce 1881 zemřely několik dní po porodu pouze tři děti. Hlavní příčinou bylo to, že se děti rodily příliš slabé nebo nemocné. Často umíraly děti také proto, že měly vrozené vady nebo docházelo k poranění během porodu.¹⁷¹ Tyto poslední dva případy nebyly při badatelské činnosti zjištěny.

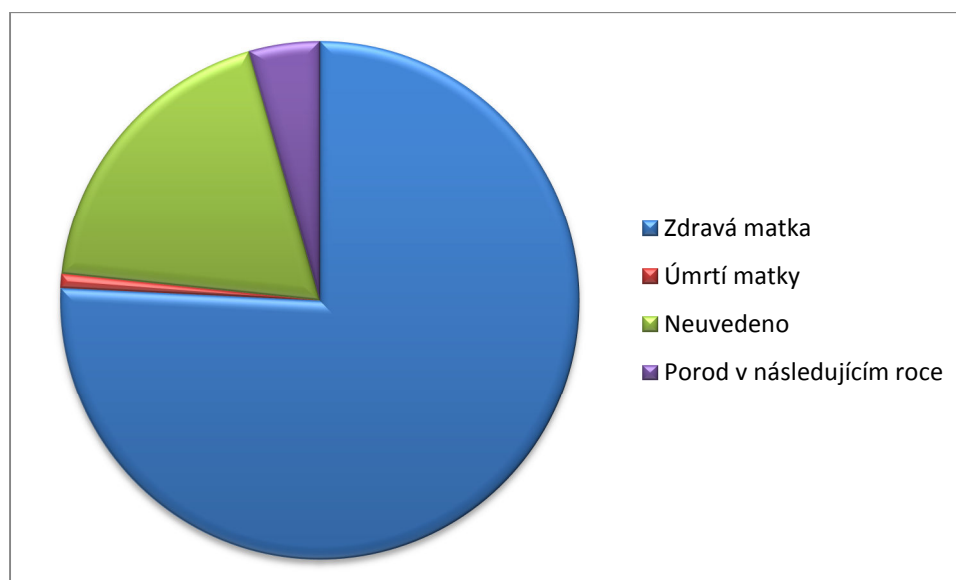
¹⁷⁰ Tamtéž.

¹⁷¹ Tamtéž; MAUR, Eduard. *Základy historické demografie*. Praha: Univerzita Karlova, 1983.

Tabulka 9: Úmrtnost matky při porodu v roce 1881

Zdravá matka	172	75,8%
Úmrtí matky	2	0,9%
Neuvedeno	43	18,9%
Porod v následujícím roce	10	4,4%
Celkem	227	100,0%

Graf 9: Úmrtnost matky při porodu v roce 1881

Bylo zcela běžné, že ženy během porodu umíraly. V tabulce a grafu 9 můžeme vidět, že v tomto roce byla úmrtnost malá. Zemřely pouze 2 ženy, což odpovídá 0,9%. Příčina úmrtí nebyla uvedena. U 43 případů nebylo uvedeno, zda matka porod přežila a byla propuštěna z porodnice, nebo při porodu zemřela. Opět to nebylo uvedeno u žen, které odešly na revers. Ty ženy, které byly přijaty koncem roku 1881, porodily v následujícím roce, proto zde není zkoumáno, zda žena při porodu zemřela nebo ne.¹⁷²

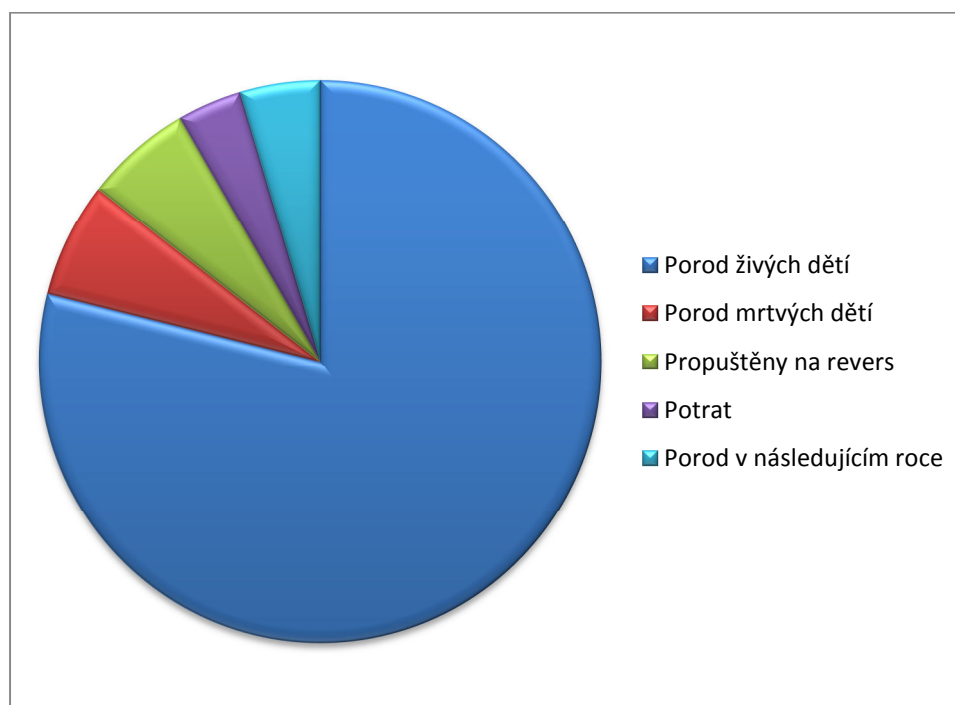
¹⁷² MZA, ZPB, Lékařský protokol porodů 1881, kniha č. 2, 3.

6.2 Porodnost a mrtvorozenost dětí v roce 1891

Tabulka 10: Porodnost a mrtvorozenost v roce 1891

Porod živých dětí	512	78,9%
Porod mrtvých dětí	43	6,6%
Propuštěny na revers	40	6,2%
Potrat	24	3,7%
Porod v následujícím roce	30	4,6%
Celkem	649	100,0%

Graf 10: Porodnost a mrtvorozenost v roce 1891

Z tabulky 10 vyplývá, že v roce 1891 bylo do Zemské porodnice v Brně přijato celkem 649 žen. Z tohoto celkového počtu porodily ženy 512 živých a 43 mrtvých dětí. V tomto roce jsou již zaznamenány potraty, a to ve výši 24. Jestliže žena potratila, bylo to v protokolu společně s datem a zdravotním stavem ženy zaznamenáno. Pohlaví dítěte nebylo v případě

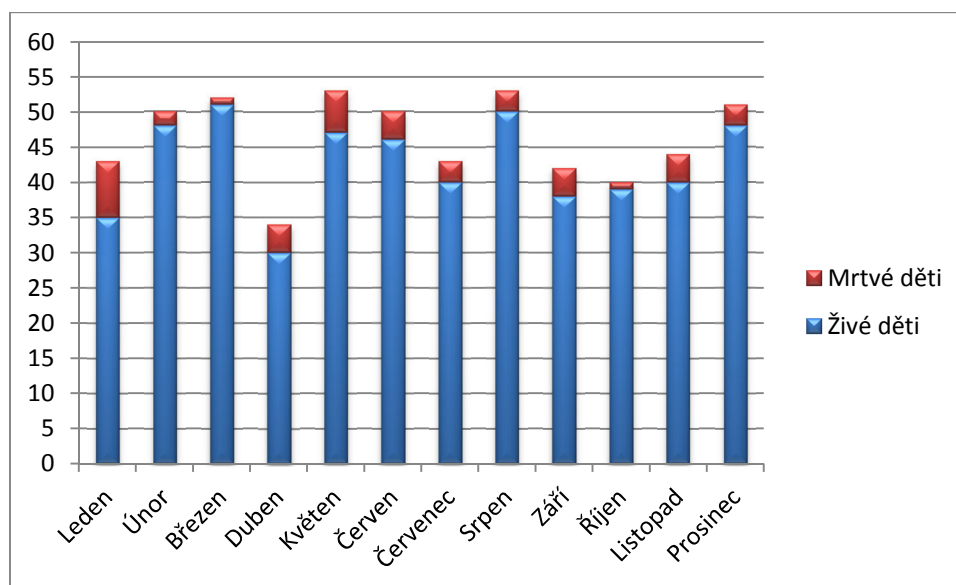
potratu v protokolu uvedeno. Ve 40 případech nebyl zaznamenán porod živých nebo mrtvých dětí ze stejného důvodu jako v roce 1881. V následujícím roce porodilo 30 žen.¹⁷³

Tabulka 11: Poměr živě a mrtvě narozených dětí v jednotlivých měsících v roce 1891

	Živé děti		Mrtvé děti	
	Leden	35	6,8%	8
Únor	48	9,4%	2	4,7%
Březen	51	10,0%	1	2,3%
Duben	30	5,9%	4	9,3%
Květen	47	9,2%	6	14,0%
Červen	46	9,0%	4	9,3%
Červenec	40	7,8%	3	7,0%
Srpen	50	9,8%	3	7,0%
Září	38	7,4%	4	9,3%
Říjen	39	7,6%	1	2,3%
Listopad	40	7,8%	4	9,3%
Prosinec	48	9,4%	3	7,0%
Celkem	512	100,0%	43	100,0%

¹⁷³ MZA, ZPB, Lékařský protokol porodů 1891, kniha č. 12, 13.

Graf 11: Poměr živě a mrtvě narozených dětí v jednotlivých měsících v roce 1891

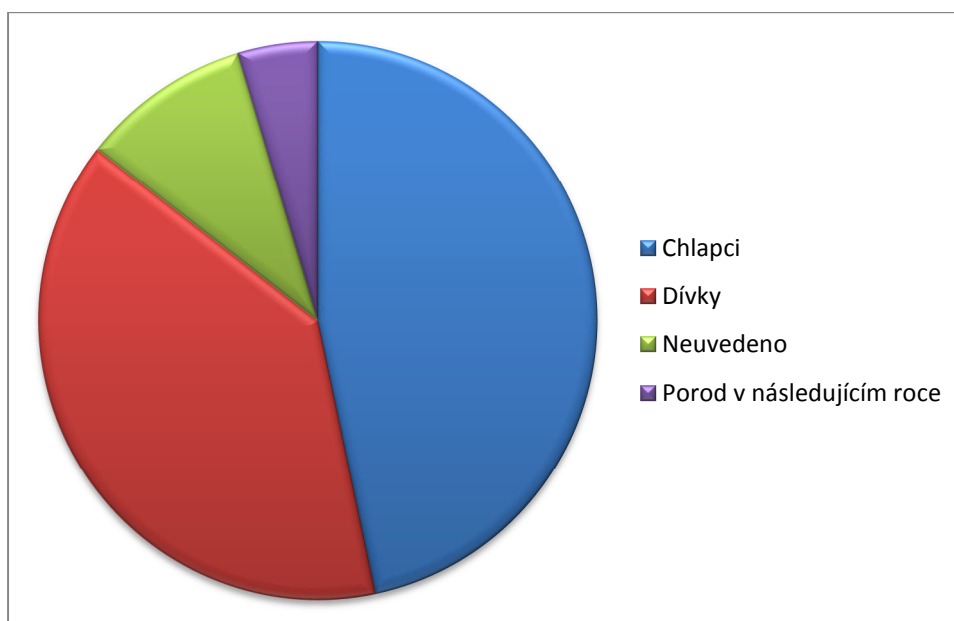
Z tabulky a grafu 11 vyplývá, že porodnost maximálně přesáhla počet 50 dětí v měsíci, a to v březnu 51 a 50 v srpnu. Naopak nejmenší porodnost byla v měsíci dubnu, a to 30. V ostatních měsících se porodnost pohybovala kolem 40 dětí. Úmrtnost nepřesáhla v žádném měsíci 10 dětí. Nejvyšší byla v lednu, a to 8. V březnu a říjnu se narodilo mrtvé pouze jedno dítě.¹⁷⁴

Tabulka 12: Počet narozených chlapců a dívek v roce 1891

Chlapci	303	46,7%
Dívky	252	38,8%
Neuvedeno	64	9,9%
Porod v následujícím roce	30	4,6%
Celkem	649	100,0%

¹⁷⁴ Tamtéž.

Graf 12: Počet narozených chlapců a dívek v roce 1891

Údaje v tabulce 12 se týkají toho, jaký byl poměr narozených chlapců a dívek v roce 1891. Na rozdíl od roku 1881 bylo v tomto roce přibližně o 8% více chlapců, v počtu 303 a dívek se narodilo 252. Poměr mezi obojím pohlavím můžeme vidět také na grafu 12, kde modrou barvou jsou označeni chlapci a červenou dívky. V případech, kdy matka opustila porodnici ještě před porodem nebo potratila, nebylo uvedeno pohlaví dítěte. V tomto roce se jedná o 64 případy, kdy u počtu 40 šlo o opuštění porodnice a u počtu 24 o potraty.¹⁷⁵

Také v tomto roce se rodila dvojčata, a to celkem 7 a jedna trojčata. Z 512 živě narozených dětí později 26 zemřelo. Příčina úmrtí byla opět taková, že se rodily děti nemocné nebo slabé. Podrobnější příčiny úmrtí nejsou známy.¹⁷⁶

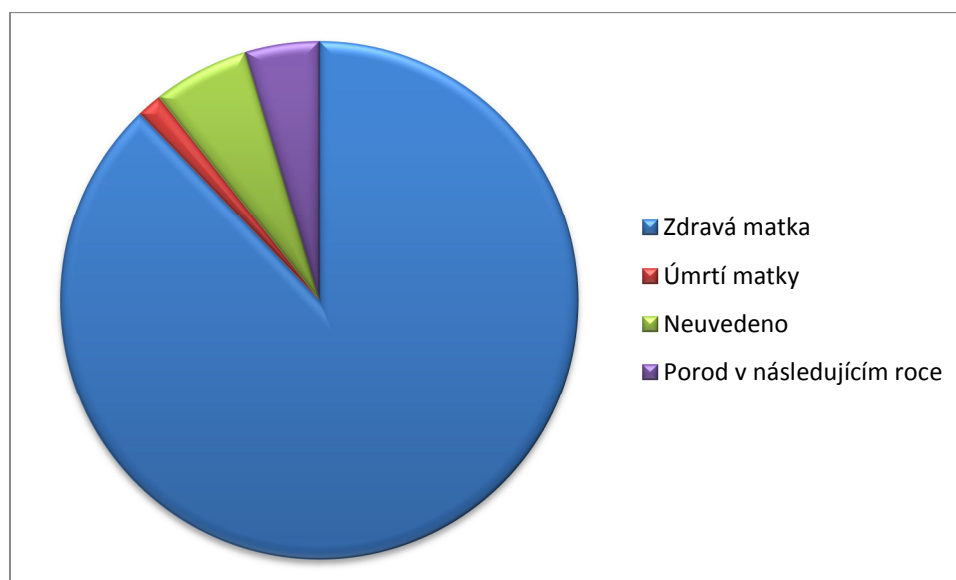
¹⁷⁵ Tamtéž.

¹⁷⁶ Tamtéž.

Tabulka 13: Úmrtnost matky při porodu v roce 1891

Zdravá matka	569	87,8%
Úmrtí matky	10	1,5%
Neuvedeno	40	6,0%
Porod v následujícím roce	30	4,6%
Celkem	649	100,0%

Graf 13: Úmrtnost matky při porodu v roce 1891

V tabulce a grafu 13 můžeme vidět úmrtnost žen během porodu. Oproti roku 1881 stoupl úmrtí žen na 10, což odpovídá 1,5%. Opět nejsou známy příčiny úmrtí. U zdravé matky byla uvedena poznámka zdravá, nebo pouze datum propuštění z porodnice. V tomto případě šlo o 569 žen. U zbylých žen, a to 40, opět nevíme stav ženy po porodu, neboť odešla před porodem na revers. U 30 případů porodily ženy v následujícím roce.¹⁷⁷

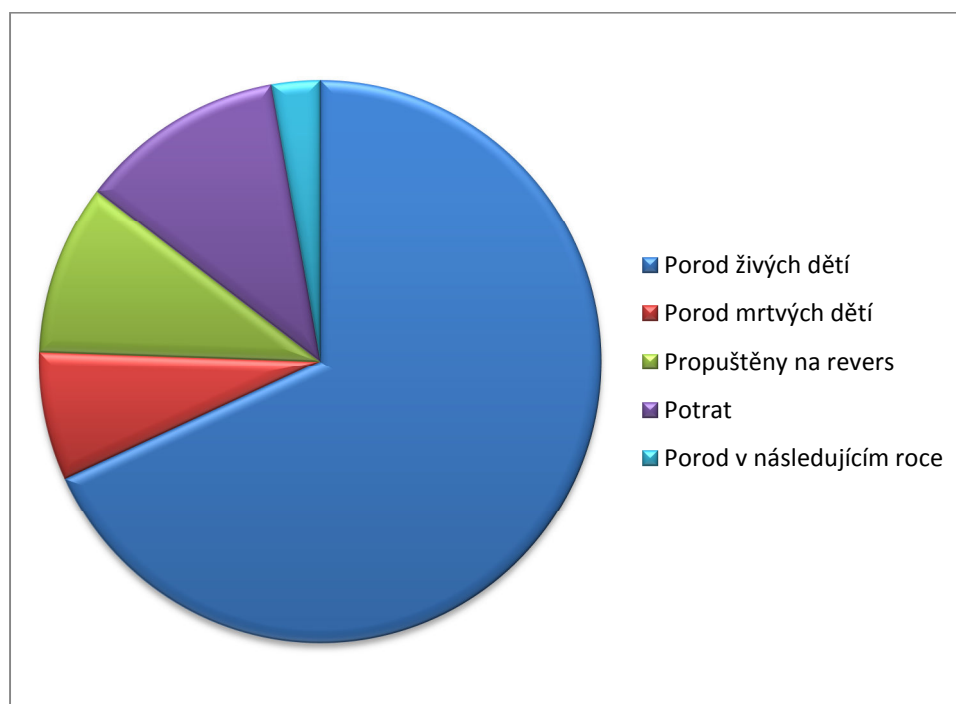
¹⁷⁷ Tamtéž.

6.3 Porodnost a mrtvorozenost dětí v roce 1901

Tabulka 14: Porodnost a mrtvorozenost v roce 1901

Porod živých dětí	708	68,1%
Porod mrtvých dětí	77	7,4%
Propuštěny na revers	102	9,8%
Potrat	123	11,8%
Porod v následujícím roce	29	2,8%
Celkem	1039	100,0%

Graf 14: Porodnost a mrtvorozenost v roce 1901

V roce 1901 bylo do Zemské porodnice v Brně přijato celkem 1039 žen (viz Tabulka 14), ale 102 žen se po několika dnech rozhodlo ještě před porodem na vlastní riziko porodnici opustit a porodit mimo ni. Ty ženy, které v porodnici porodily, porodily celkem 785 dětí. Z nich se 77 narodilo mrtvých a 708 živých, což odpovídá 7,4% a 68,1%. I v tomto roce docházelo bohužel v porodnici k potratům, a to celkem k 123, kdy bylo uvedeno pouze datum

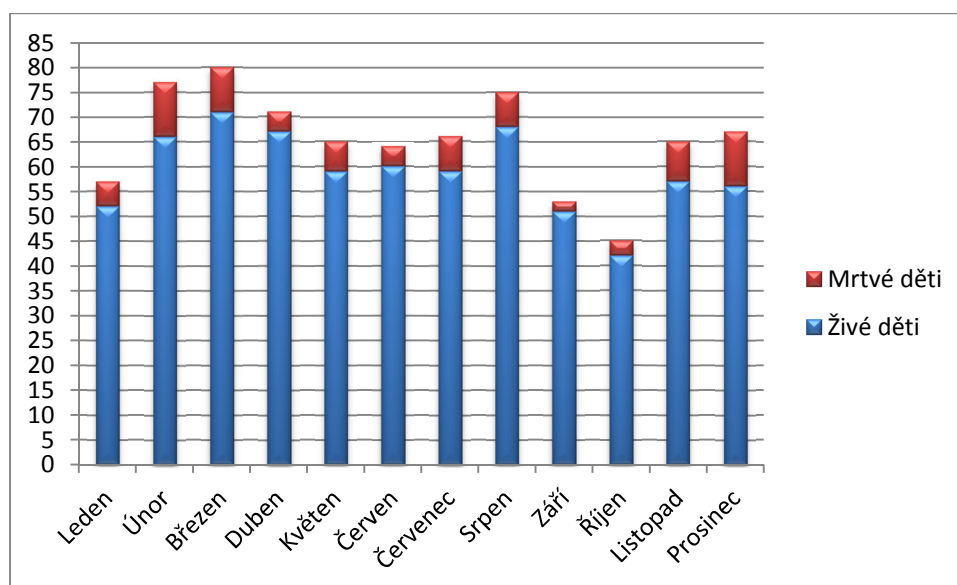
potratu a zdravotní stav ženy. V následujícím roce porodilo 29 žen. Názorně to můžeme vidět v grafu 14.¹⁷⁸

Tabulka 15: Poměr živě a mrtvě narozených dětí v jednotlivých měsících v roce 1901

	Živé děti		Mrtvé děti	
Leden	52	7,3%	5	6,5%
Únor	66	9,3%	11	14,3%
Březen	71	10,0%	9	11,7%
Duben	67	9,5%	4	5,2%
Květen	59	8,3%	6	7,8%
Červen	60	8,5%	4	5,2%
Červenec	59	8,3%	7	9,1%
Srpen	68	9,6%	7	9,1%
Září	51	7,2%	2	2,6%
Říjen	42	5,9%	3	3,9%
Listopad	57	8,1%	8	10,4%
Prosinec	56	7,9%	11	14,3%
Celkem	708	100,0%	77	100,0%

¹⁷⁸ MZA, ZPB, Lékařský protokol porodů 1901, kniha č. 25, 26.

Graf 15: Poměr živě a mrtvě narozených dětí v jednotlivých měsících v roce 1901

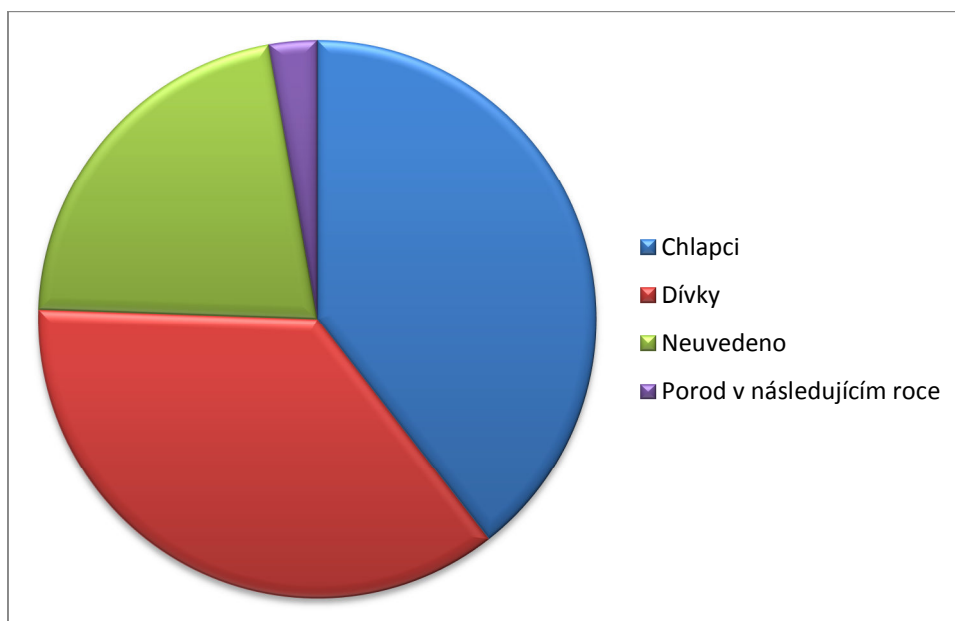
Z údajů v tabulce 15 vyplývá, že nejvíce živých dětí se narodilo v jarním měsíci březnu, a to 71, a nejméně v říjnu, 42. V letních měsících se porodnost pohybovala kolem 60 dětí měsíčně a v zimních kolem 50. Ve dvou zimních měsících, v prosinci a v únoru, se narodilo 11 mrtvých dětí a šlo o nejvyšší počet. Pouze 2 mrtvé děti se narodily v září. Poměr živě a mrtvě narozených dětí v jednotlivých měsících znázorňuje graf 15.¹⁷⁹

Tabulka 16: Počet narozených chlapců a dívek v roce 1901

Chlapci	410	39,5%
Dívky	375	36,1%
Neuvedeno	225	21,7%
Porod v následujícím roce	29	2,8%
Celkem	1039	100,0%

¹⁷⁹ Tamtéž.

Graf 16: Počet narozených chlapců a dívek v roce 1901

V tabulce 16 můžeme vidět, že ze 785 narozených dětí, ať už živých nebo mrtvých, se narodilo 410 chlapců a 375 dívek. Stejně jako v roce 1891 bylo chlapců více, a to o 35, což odpovídá 3,4%. U 225 neuvedených případů šlo opět o potraty, kdy nebylo uvedeno pohlaví dítěte, a také o to, že žena před porodem opustila porodnici a porodila jinde. 29 dětí se narodilo v následujícím roce. Jak můžeme vidět v grafu 16, stav, kdy nebylo pohlaví uvedeno, je označen zelenou barvou a zastupuje oproti mužskému a ženskému pohlaví malou část.¹⁸⁰

Mezi porody se v tomto roce objevují také porody dvojčat, v tomto případě jde o 13 dvojčat, a to jak chlapců, dívek i smíšeného pohlaví. I v tomto roce docházelo k úmrtí novorozeneňat několik dní po porodu, jedná se o 27 dětí. Důvodem úmrtí bylo oslabení dítěte nebo nemoc.¹⁸¹

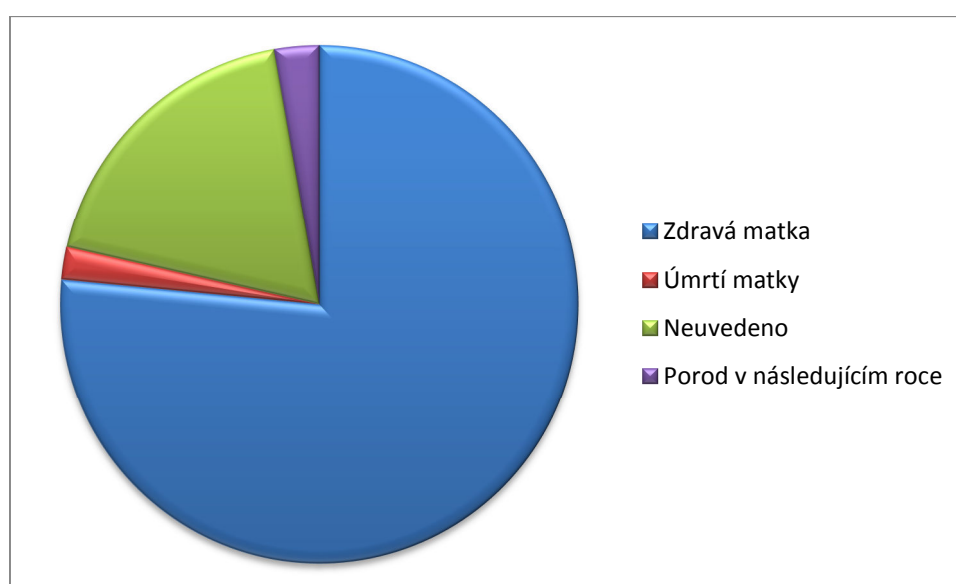
¹⁸⁰ Tamtéž.

¹⁸¹ Tamtéž.

Tabulka 17: Úmrtnost matky při porodu v roce 1901

Zdravá matka	795	76,5%
Úmrtí matky	21	2,0%
Neuvedeno	194	18,7%
Porod v následujícím roce	29	2,8%
Celkem	1039	100,0%

Graf 17: Úmrtnost matky při porodu v roce 1901

V některých případech se stávalo, že byl porod komplikovaný a matka, ať už sama nebo společně se svým dítětem, porod nepřežila. V Zemské porodnici zemřelo v roce 1901 při porodu 21 žen (viz Tabulka 17). Při srovnání s celkovým počtem přijatých žen nešlo o velký počet. U 194 případů nebylo uvedeno, zda matka porod přežila a byla propuštěna z porodnice nebo při porodu zemřela. Opět to nebylo například uvedeno u žen, které odešly na revers, v tomto případě se jedná o 102 žen. Dále u případů, u 92, kdy byly uvedeny všechny údaje, ale pouze údaj o matce chyběl. Je otázkou, proč to uvedeno nebylo. Je možné, že byla matka zdravá, proto nebylo důležité do protokolu tento údaj uvádět. Z celkového počtu porodilo 29 žen v následujícím roce, proto není uvedeno, zda při porodu zemřely nebo ne. Názorně to můžeme vidět v grafu 17, kdy je úmrtí znázorněno červenou barvou.¹⁸²

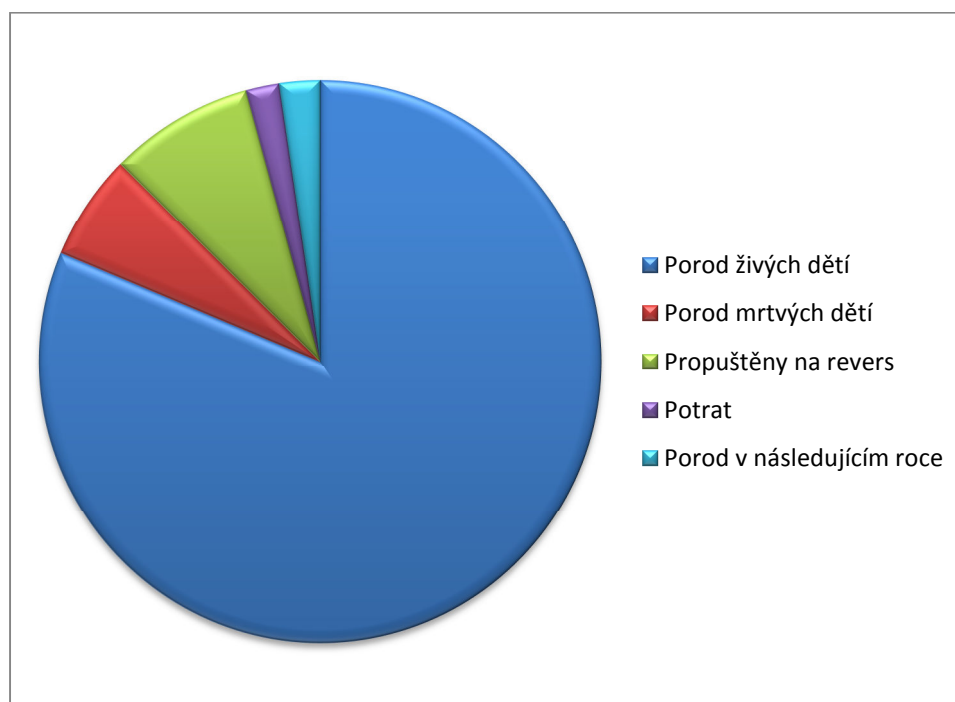
¹⁸² Tamtéž.

6.4 Porodnost a mrtvorozenost dětí v roce 1911

Tabulka 18: Porodnost a mrtvorozenost v roce 1911

Porod živých dětí	1279	81,3%
Porod mrtvých dětí	96	6,1%
Propuštěny na revers	131	8,3%
Potrat	30	1,9%
Porod v následujícím roce	37	2,4%
Celkem	1573	100,0%

Graf 18: Porodnost a mrtvorozenost v roce 1911

V roce 1911 se v Zemské porodnici v Brně narodilo 1573 dětí a z toho bylo narozeno 1279 živých a 96 mrtvých (viz. Tabulka 18). Z celkového počtu přijatých žen do porodnice, a to 1573, tvořily pouze 1,9% potraty, což odpovídalo celkem 30 potratům. Lze to vidět také na grafu 18, kde jsou potraty znázorněny fialovou barvou. U 131 žen nebyly opět uvedeny žádné

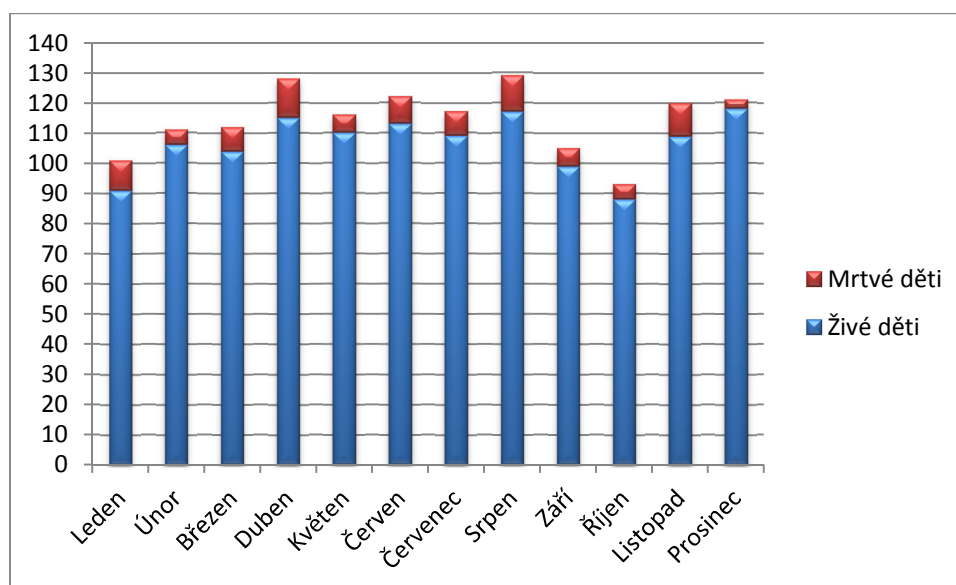
údaje z důvodu opuštění porodnice. Z celkového počtu bylo 37 žen přijato na konci roku, a proto porodily v následujícím roce.¹⁸³

Tabulka 19: Poměr živě a mrtvě narozených dětí v jednotlivých měsících v roce 1911

	Živé děti		Mrtvé děti	
Leden	91	7,1%	10	10,4%
Únor	106	8,3%	5	5,2%
Březen	104	8,1%	8	8,3%
Duben	115	9,0%	13	13,5%
Květen	110	8,6%	6	6,3%
Červen	113	8,8%	9	9,4%
Červenec	109	8,5%	8	8,3%
Srpen	117	9,1%	12	12,5%
Září	99	7,7%	6	6,3%
Říjen	88	6,9%	5	5,2%
Listopad	109	8,5%	11	11,5%
Prosinec	118	9,2%	3	3,1%
Celkem	1279	100,0%	96	100,0%

¹⁸³ MZA, ZPB, Lékařský protokol porodů 1911, kniha č. 61 - 66.

Graf 19: Poměr živě a mrtvě narozených dětí v jednotlivých měsících v roce 1911

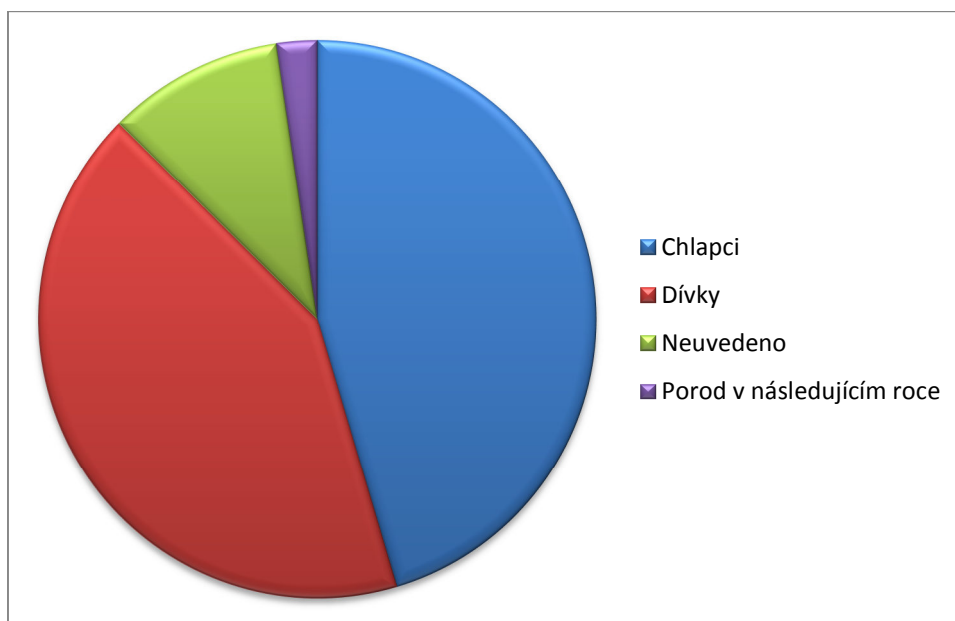
Jak můžeme vidět v tabulce a grafu 19, tak se téměř ve všech měsících porodnost vyšplhala přes 100 dětí měsíčně. Pouze v měsících leden, září, říjen se porodnost pohybovala kolem 90 dětí. Nejvíce dětí se narodilo v zimním měsíci prosinci. Podobně jako v roce 1901 se úmrtnost držela pod 10 dětí měsíčně, pouze v lednu, dubnu, srpnu a listopadu byla vyšší, a to nad 10 dětí, nejvyšší byla v dubnu.¹⁸⁴

Tabulka 20: Počet narozených chlapců a dívek v roce 1911

Chlapci	714	45,4%
Dívky	661	42,0%
Neuvedeno	161	10,2%
Porod v následujícím roce	37	2,4%
Celkem	1573	100,0%

¹⁸⁴ Tamtéž.

Graf 20: Počet narozených chlapců a dívek v roce 1911

Z údajů v tabulce 20 vyplývá, že se v roce 1911, stejně jako v letech 1891 a 1901, narodilo více chlapců než dívek. Vždy šlo pouze o malou převahu, v tomto případě bylo chlapců 714 a dívek 661. Chlapců bylo tedy o 3,4% více. U 161 případů nebylo pohlaví uvedeno. Z důvodu, že 37 přijatých žen v tomto roce porodilo v následujícím roce, není u těchto případů uvedeno pohlaví.¹⁸⁵

V tomto roce se narodilo 27 dvojčat, z toho bylo 11 párů dívek, 5 párů chlapců a 11 páru smíšených, chlapci a dívky. Z živě narozených dětí jich 59 zemřelo několik hodin nebo dní po porodu.¹⁸⁶

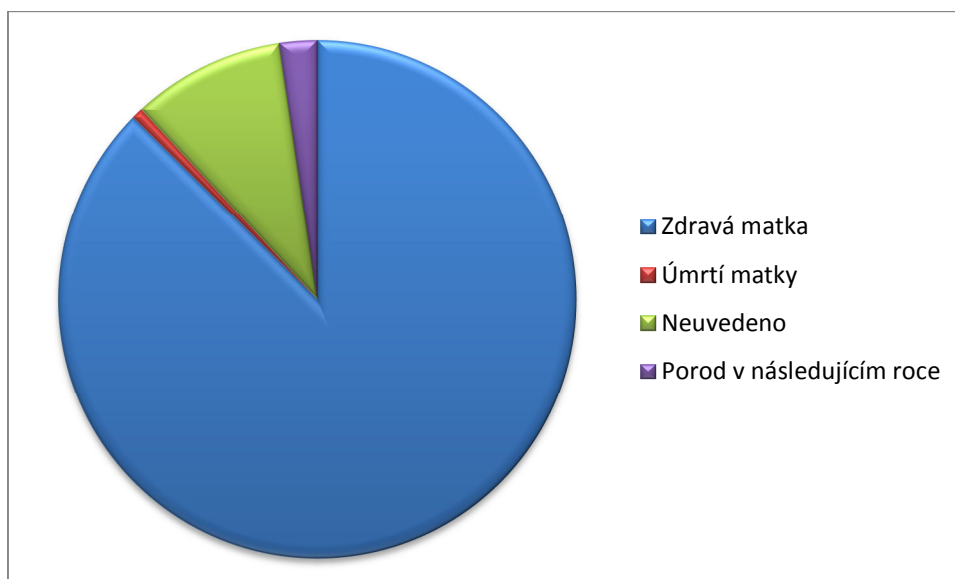
Tabulka 21: Úmrtnost matky při porodu v roce 1911

Zdravá matka	1375	87,4%
Úmrtí matky	11	0,7%
Neuvedeno	150	9,5%
Porod v následujícím roce	37	2,4%
Celkem	1573	100,0%

¹⁸⁵ Tamtéž.

¹⁸⁶ Tamtéž.

Graf 21: Úmrtnost matky při porodu v roce 1911

Z tabulky i grafu 21 vyplývá, že i v tomto roce umíraly ženy při porodu nebo těsně po něm. V grafu je úmrtí matky znázorněno červenou barvou, a jak můžeme vidět, je to oproti ostatním údajům malá část. Celkem za rok 1911 zemřelo 11 žen, což odpovídá 0,7%. U 150 případů nevíme, zda žena porod přežila a zda byl její zdravotní stav dobrý či nikoli. Bylo to opět z důvodu opuštění porodnice na revers, 131 případů nebo z důvodu chybějícího údaje, 19 případů. U 37 případů porodily ženy v následujícím roce.¹⁸⁷

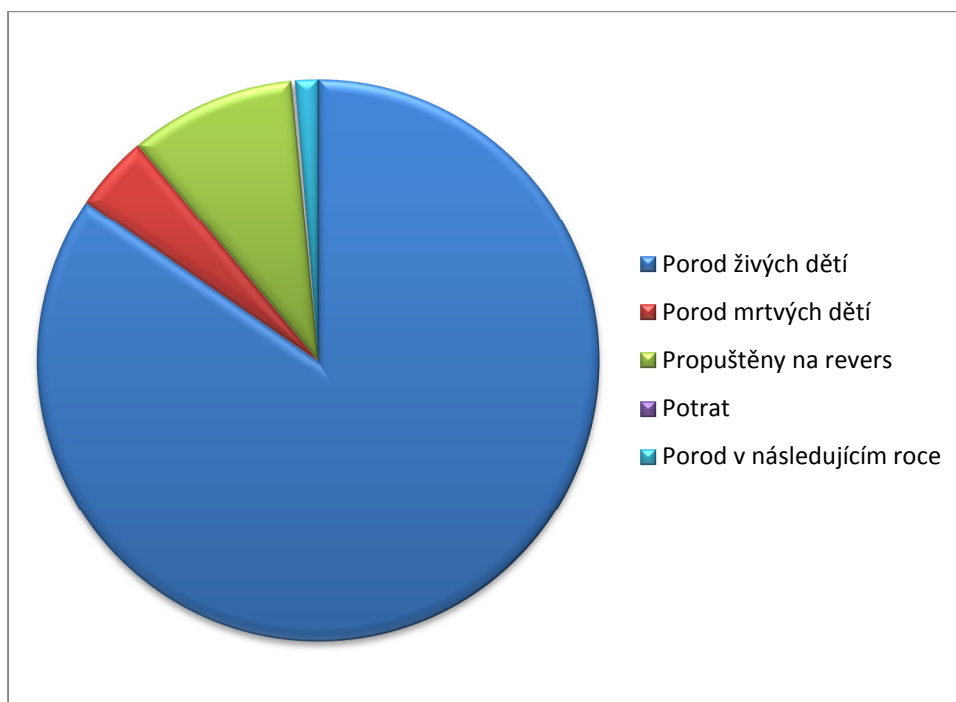
6.5 Porodnost a mrtvorozenost dětí v roce 1921

Tabulka 22: Porodnost a mrtvorozenost v roce 1921

Porod živých dětí	1472	84,5%
Porod mrtvých dětí	76	4,4%
Propuštěny na revers	166	9,5%
Potrat	4	0,2%
Porod v následujícím roce	23	1,3%
Celkem	1741	100,0%

¹⁸⁷ Tamtéž.

Graf 22: Porodnost a mrtvorozenost v roce 1921

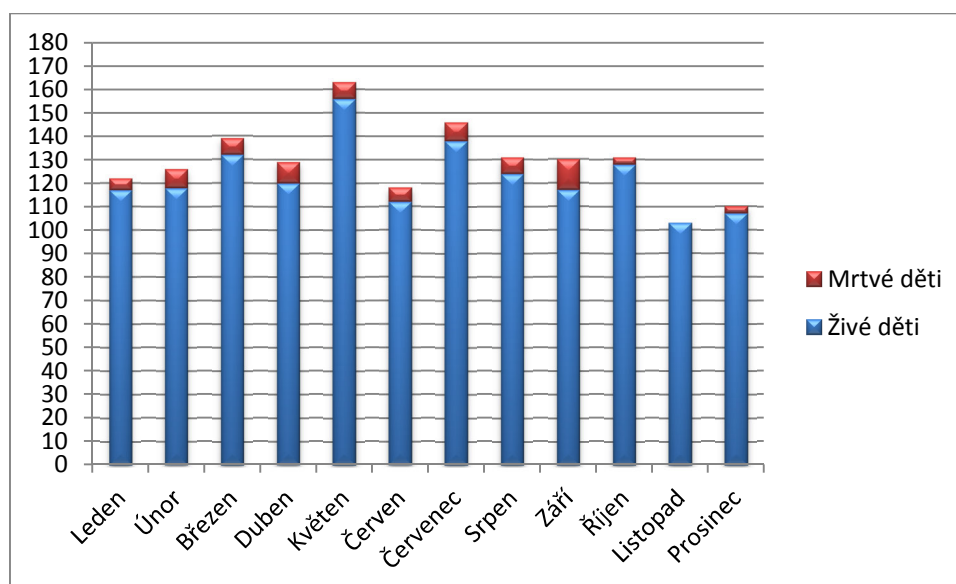
Jak můžeme vidět v tabulce 22, bylo v tomto roce do Zemské porodnice v Brně přijato celkem 1741 žen, z nichž 1548 zde porodilo. Z 1548 narozených dětí se 1472 narodilo živých a 76 mrtvých. Ani tento rok se neobešel bez potratů, ale jak můžeme vidět, jsou zaznamenané pouze 4 potraty, což odpovídá 0,2%. Z 1741 přijatých žen se rozhodlo 166 žen na vlastní žádost opustit porodnici i s tím rizikem, že jim hrozil v brzké době porod. U 23 případů porodily ženy v následujícím roce. Názorně to můžeme vidět v grafu 22.¹⁸⁸

¹⁸⁸ MZA, ZPB, Lékařský protokol porodů 1921, kniha č. 106 - 111.

Tabulka 23: Poměr živě a mrtvě narozených dětí v jednotlivých měsících v roce 1921

	Živé děti		Mrtvé děti	
	Číslo	Podíl (%)	Číslo	Podíl (%)
Leden	117	7,9%	5	6,6%
Únor	118	8,0%	8	10,5%
Březen	132	9,0%	7	9,2%
Duben	120	8,2%	9	11,8%
Květen	156	10,6%	7	9,2%
Červen	112	7,6%	6	7,9%
Červenec	138	9,4%	8	10,5%
Srpen	124	8,4%	7	9,2%
Září	117	7,9%	13	17,1%
Říjen	128	8,7%	3	3,9%
Listopad	103	7,0%	0	0,0%
Prosinec	107	7,3%	3	3,9%
Celkem	1472	100,0%	76	100,0%

Graf 23: Poměr živě a mrtvě narozených dětí v jednotlivých měsících v roce 1921

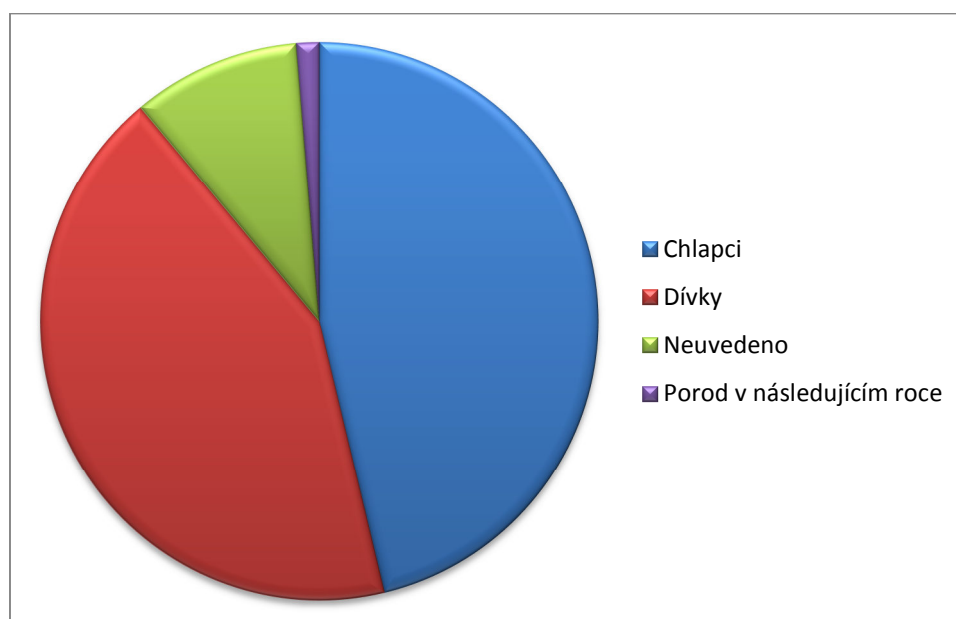
V roce 1921 byla porodnost celkem vysoká. Jak můžeme vidět v tabulce a grafu 23, měsíčně se narodilo minimálně 100 dětí. Celkem 103 se jich narodilo v listopadu a šlo o

nejnižší porodnost v tomto roce. Mnoho dětí se narodilo v jarním ročním období, v březnu 132, v dubnu 120 a v květnu dokonce 156 dětí. V květnu šlo o nejvyšší porodnost v roce. Porodnost mrtvých dětí se pohybovala pod 10 dětí měsíčně. Pouze v září počet mrtvorozeňat stoupl na 13.¹⁸⁹

Tabulka 24: Počet narozených chlapců a dívek v roce 1921

Chlapci	805	46,2%
Dívky	743	42,7%
Neuvedeno	170	9,8%
Porod v následujícím roce	23	1,3%
Celkem	1741	100,0%

Graf 24: Počet narozených chlapců a dívek v roce 1921

V roce 1921 se v zemské porodnici narodilo 805 chlapců, což odpovídá 46,2%. Dívek se narodilo opět méně, a to o 3,5% (viz. Tabulka 24). Celkový počet narozených dívek byl tedy 743. U 170 porodů není známo pohlaví, neboť se při potratu pohlaví dítěte neuvádělo, a

¹⁸⁹ Tamtéž.

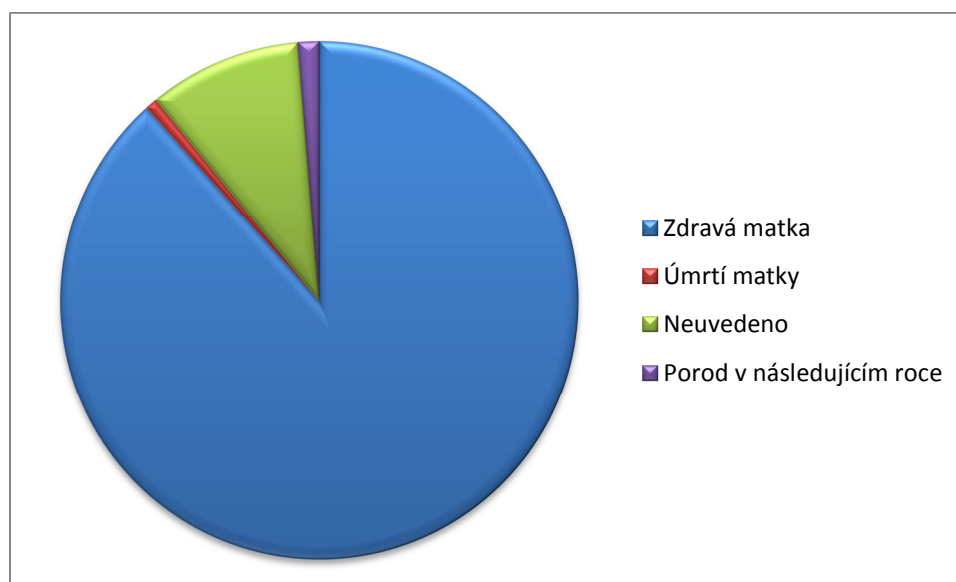
také tehdy, když matka opustila porodnici před porodem. 23 žen bylo přijato koncem roku 1921, ale porodily až v následujícím roce.¹⁹⁰

V tomto roce byl proveden jeden císařský řez a narodilo se 38 dvojčat. Šlo o 14 párů dívek, 14 párů chlapců a 10 párů smíšeného pohlaví. Narodila se také jedna trojčata, 3 dívky. Z 1472 živých narozených dětí jich 70 zemřelo několik dní po porodu, a to opět z důvodu oslabení nebo nemoci. Podrobnější příčiny nejsou známy.¹⁹¹

Tabulka 25: Úmrtnost matky při porodu v roce 1921

Zdravá matka	1539	88,4%
Úmrtí matky	13	0,7%
Neuvedeno	166	9,5%
Porod v následujícím roce	23	1,3%
Celkem	1741	100,0%

Graf 25: Úmrtnost matky při porodu v roce 1921

V roce 1921 zemřelo při porodu 13 žen. Oproti těm, které porod přežily a jejich zdravotní stav byl dobrý, šlo o 1539 žen, to bylo malé procento (viz. Tabulka 25). Můžeme vidět i v grafu 25. U 166 žen nevíme, zda zemřely nebo ne. V tomto případě jde pouze o ženy,

¹⁹⁰ Tamtéž.

¹⁹¹ Tamtéž.

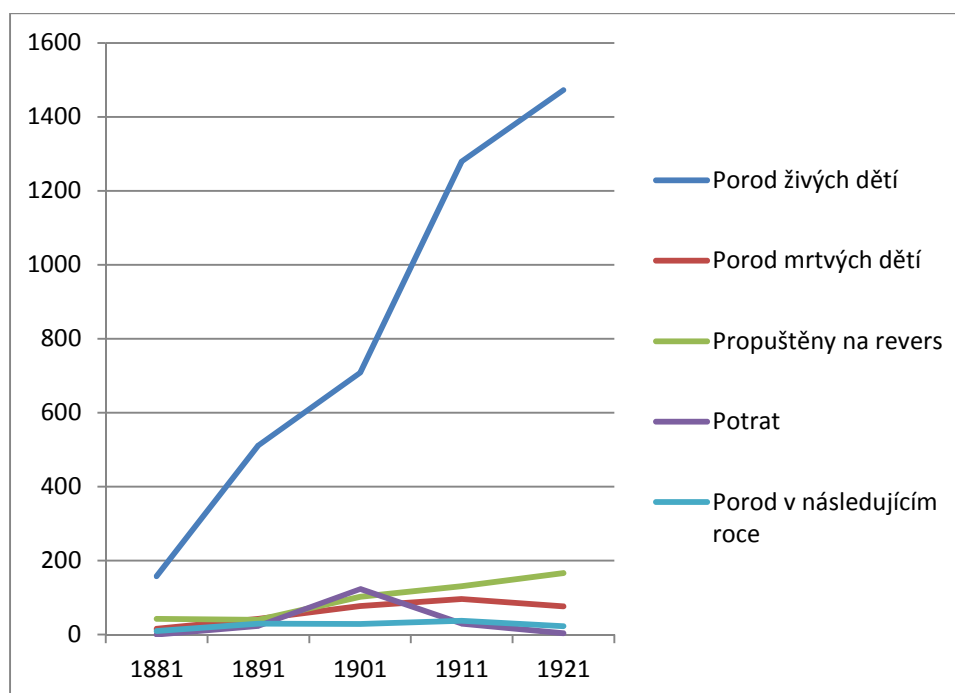
které opustily porodnici před porodem. U zbývajících žen byly údaje týkající se zdravotního stavu zaznamenány. U 23 žen nevíme zdravotní stav, neboť porodily v následujícím roce.¹⁹²

6.6 Porovnání porodnosti a mrtvorozenosti dětí v Zemské porodnici v Brně v jednotlivých letech

Tabulka 26: Porodnost a mrtvorozenost v jednotlivých letech

Rok	1881	1891	1901	1911	1921
Porod živých dětí	158	512	708	1279	1472
Porod mrtvých dětí	16	43	77	96	76
Propuštěny na revers	43	40	102	131	166
Potrat	0	24	123	30	4
Porod v následující m roce	10	30	29	37	23
Celkem	227	649	1039	1573	1741

¹⁹² Tamtéž.

Graf 26: Porodnost a mrtvorozenost v jednotlivých letech

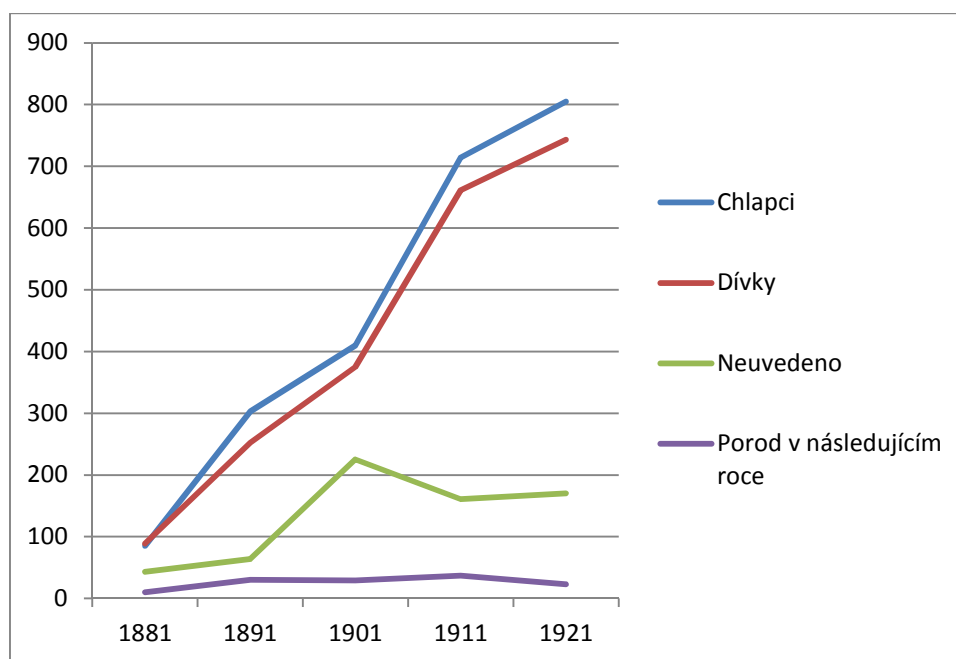
V tabulce a grafu 26 můžeme vidět, že každým rokem porodnost živých dětí stoupala. Stoupal také počet mrtvorozenat, až na rok 1921, kdy počet klesl a přiblížil se počtu z roku 1901. Počet případů, kdy byly ženy propuštěny na revers, se v letech 1881 a 1891 držel téměř na stejné úrovni, ale od roku 1901 razantně stoupl a přesáhl počet 100. Potraty kolísaly a největší počet potratů byl v roce 1901. Počet žen, které porodily v následujícím roce, kolísal.¹⁹³

Tabulka 27: Souhrnný počet narozených chlapců a dívek v jednotlivých letech

Rok	1881	1891	1901	1911	1921
Chlapci	85	303	410	714	805
Dívky	89	252	375	661	743
Neuvedeno	43	64	225	161	170
Porody v následujícím roce	10	30	29	37	23
Celkem	227	649	1039	1573	1741

¹⁹³ MZA, ZPB, Lékařský protokol porodů 1881 – 1921, kniha č. 2, 3, 12, 13, 25, 26, 61 – 66, 106 - 111.

Graf 27: Souhrnný počet narozených chlapců a dívek v jednotlivých letech

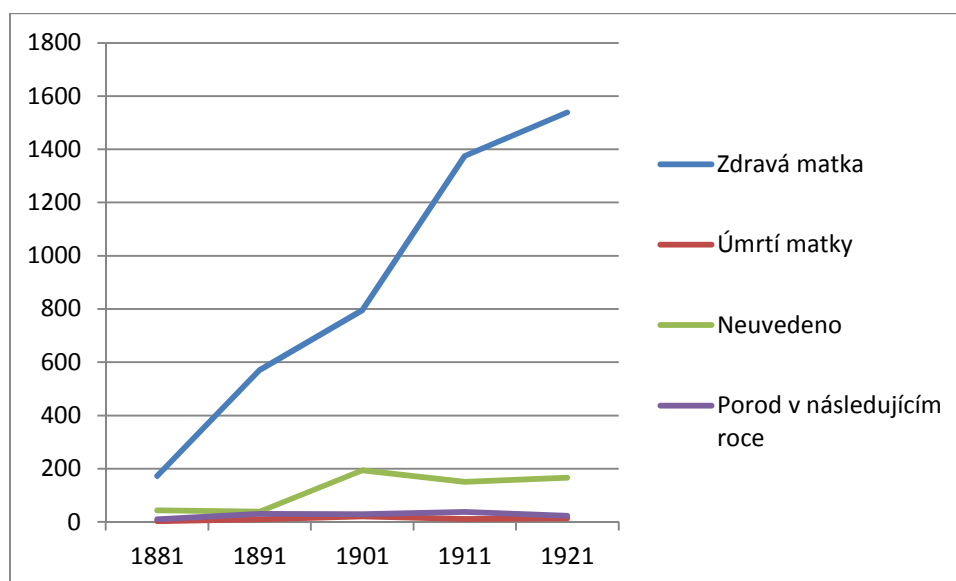
Z tabulky a grafu 27 vyplývá, že chlapců se až na rok 1881 rodilo více než dívek. Jak u chlapců, tak u dívek počet každým rokem stoupal, ale ani v jednom roce nebyl rozdíl mezi narozenými chlapci a dívkami velký.¹⁹⁴

Tabulka 28: Souhrnný počet žen, které zemřely při porodu v jednotlivých letech

Rok	1881	1891	1901	1911	1921
Zdravá matka	172	569	795	1375	1539
Úmrtí matky	2	10	21	11	13
Neuvedeno	43	40	194	150	166
Porody v následujícím roce	10	30	29	37	23
Celkem	227	649	1039	1573	1741

¹⁹⁴ Tamtéž.

Graf 28: Souhrnný počet žen, které zemřely při porodu v jednotlivých letech

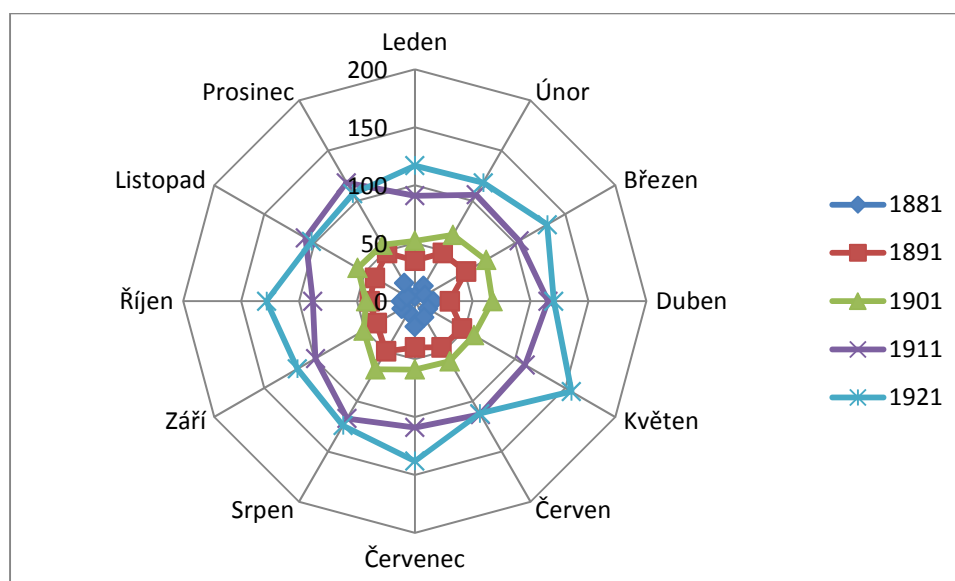
Údaje v tabulce a grafu 28 se týkají žen, které zemřely při porodu v jednotlivých letech. Můžeme vidět, že úmrtnost žen při porodu nebyla ani v jednom roce velká. Nejhůře na tom byl rok 1901, kdy zemřelo při porodu 21 žen. V roce 1881 zemřely pouze 2 ženy. Počet, kdy ženy porodily v následujícím roce, kolísal.¹⁹⁵

¹⁹⁵ Tamtéž.

Tabulka 29: Souhrnný počet živě narozených dětí v jednotlivých měsících

Rok	1881	1891	1901	1911	1921
Leden	4	35	52	91	117
Únor	15	48	66	106	118
Březen	10	51	71	104	132
Duben	16	30	67	115	120
Květen	13	47	59	110	156
Červen	16	46	60	113	112
Červenec	22	40	59	109	138
Srpen	11	50	68	117	124
Září	13	38	51	99	117
Říjen	12	39	42	88	128
Listopad	8	40	57	109	103
Prosinec	18	48	56	118	107
Celkem	158	512	708	1279	1472

Graf 29: Souhrnný počet živě narozených dětí v jednotlivých měsících

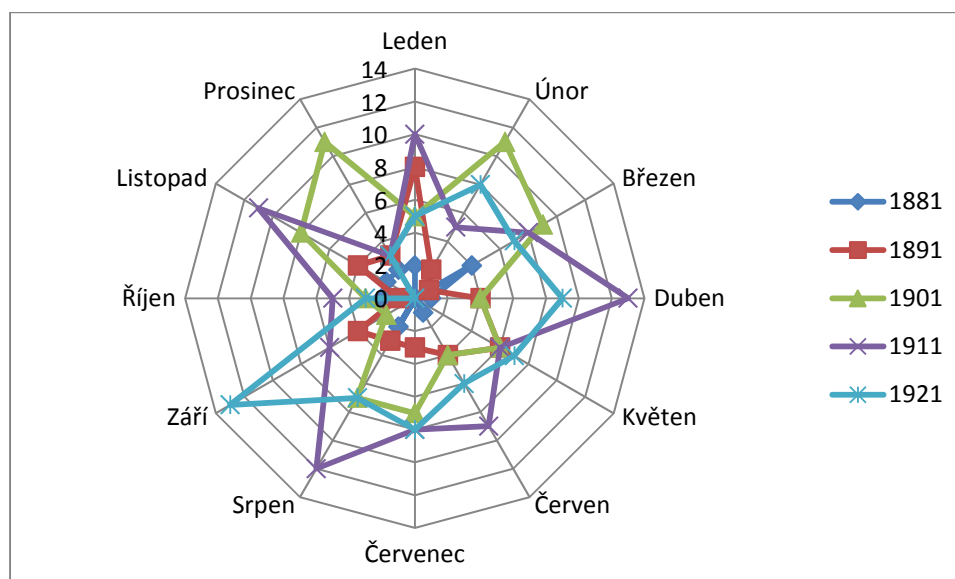
Tabulka a graf 29 nám ukazuje, jaká byla porodnost živých dětí v jednotlivých měsících. Jak můžeme vidět, mezi měsíce, kdy byla nízká porodnost, patří měsíc leden, až na rok 1921, kdy byla porodnost celkem vysoká. Důvod nízké porodnosti může být takový, že početí dítěte vychází na květen. Květen byl měsíc, kdy se konalo málo svateb a bylo obvyklé, že k početí mělo dojít několik dní po svatbě. Naopak celkem vysoká porodnost je zaznamenána v měsících prosinec a únor. Tím pádem docházelo k početí v měsíci dubnu a červnu, kdy se konalo mnoho svateb. Porodnost v letech 1881, 1891 a 1901 se pohybovala od 10 do 50 dětí měsíčně. Teprve až rok v roce 1911 a 1921 dosáhla porodnost přes 100 dětí měsíčně.¹⁹⁶

Tabulka 30: Souhrnný počet mrtvě narozených dětí v jednotlivých měsících

Rok	1881	1891	1901	1911	1921
Leden	2	8	5	10	5
Únor	0	2	11	5	8
Březen	4	1	9	8	7
Duben	1	4	4	13	9
Květen	0	6	6	6	7
Červen	1	4	4	9	6
Červenec	0	3	7	8	8
Srpen	2	3	7	12	7
Září	0	4	2	6	13
Říjen	2	1	3	5	3
Listopad	2	4	8	11	0
Prosinec	2	3	11	3	3
Celkem	16	43	77	96	76

¹⁹⁶ Tamtéž.

Graf 30: Souhrnný počet mrtvě narozených dětí v jednotlivých měsících

Jak můžeme vidět v tabulce 30, největší počet mrtvorozeňat byl v roce 1911. Porodnost mrtvých dětí vždy přesáhla pouze 10 dětí. Ve zkoumaných pěti letech byla maximální porodnost mrtvých dětí 13, a to v měsíci duben roku 1911 a v září 1921. V pěti měsících se nenarodilo ani jedno mrtvé dítě. Podle grafu 30 se nejvíce mrtvých dětí rodilo hlavně v zimních měsících. Dále je vysoká mrtvorozenost zaznamenána v měsíci duben, srpen a září.¹⁹⁷

Po roce 1910 neklesla porodnost pouze v zemské porodnici v Brně, ale na celé Moravě. Pro srovnání bych uvedla počet narozených dětí v jednotlivých letech. V letech 1911 – 1913 byla průměrná porodnost manželských a nemanželských dětí 80 516 a 7 532. Počet mrtvě narozených dětí činil 1 961. V roce 1914 nebyl zaznamenán tak prudký pokles jako v následujících letech. Narodilo se 78 048 dětí. V roce 1915 byl zaznamenán první pokles porodnosti, a to na 57 796 dětí. V roce 1916 se narodilo 41 072 dětí a oproti roku 1914 klesl počet porodů o 41%. Roku 1917 klesl počet narozených dětí na 37 952. V roce 1920 nebylo stále dosaženo normálního počtu porodů, i když počet sňatků nenápadně stoupal. Na počet porodů měly nejspíše vliv poválečné poměry, jako například nezaměstnanost a výdělečná práce žen. V letech 1921 – 1923 dosahovala průměrná porodnost 72 049 dětí a nemanželských dětí 6 584. Počet mrtvě narozených dětí v těchto letech činil 1 759.¹⁹⁸

¹⁹⁷ Tamtéž.

¹⁹⁸ TRNKOVÁ, Marie. *Pracovní program a řád odborů matek a kojenců na Moravě*. Brno: Česká zemská péče o mládež na Moravě v Brně, 1924, s. 7, 8; TRNKOVÁ, Marie. *Organisace péče o kojence. Předneseno ve Vesně v Brně dne 29. listopadu 1919*. Brno: Nákladem nového lidu, 1920, s. 7.

Co se týče úmrtnosti kojenců, tak v letech 1911 – 1913 zemřelo 14 706 dětí do jednoho roku života. Během 1. světové války tato úmrtnost výrazně poklesla. Bylo to způsobeno tím, že byla snížena porodnost u sociálně slabších vrstev, kde panovala vysoká kojenecká úmrtnost. Dále byly omezeny porody u sociálně silnějších vrstev, tím pádem mohly ženy věnovat dostatečnou péči svým dětem. Kojenecká úmrtnost byla snížena také tím, že kvůli špatnému zásobování měst mlékem bylo více dětí kojeno mateřským mlékem.¹⁹⁹

Podle vrchního lékaře porodnice v Brně Jiřího Trapla měly děti městských matek oproti dětem z venkova menší zdatnost a sníženou tělesnou váhu. Po celou dobu 1. světové války dostávaly těhotné a kojící ženy v Brně přidělové lístky. V roce 1919 jim byly přidělové lístky odňaty kvůli nedostatku mouky a mléka.²⁰⁰

¹⁹⁹ TRNKOVÁ, M. *Pracovní program a řád*. Brno, 1924, s. 7, 8.

²⁰⁰ TRNKOVÁ, M. *Organisace péče o kojence* Brno, 1920, s. 8.

7 Následná péče o děti

Jestliže se nechtěla matka o své dítě starat, nechala ho v nalezinci, odkud bylo posláno do pěstounské péče, kde se o něho pěstouni museli za příplatek postarat. Odtud bylo po určité době posláno zpět do nalezince a následně do domovské obce matky.

7.1 Nalezince

Důvodem vzniku nalezinců²⁰¹ bylo, aby poskytl svobodným ženám a jejich dětem přístřeší, které vzhledem ke svému stavu potřebovaly. Zakladatelé nalezinců se snažili zachraňovat děti před smrtí, obchodem, zneužíváním nebo zmrzačením. První nalezinec byl založen již v roce 787 v Miláně a o pár století později byly zakládány další. Existovalo mnoho způsobů, jak děti do nalezinců přijímat. Nejčastěji byly odkládány do tzv. kamenné mušle, která se nalézala u chrámových dveří nebo na okno opatřené mříží, skrze kterou bylo novorozeně vloženo.²⁰² V italských a francouzských městech se nacházely ústavy, které měly systém točny ve dveřích, kam bylo položeno dítě a pomocí otočení se dostalo dovnitř. Tato zařízení měla chránit především matku před hříchem, kterého by se dopustila, kdyby své dítě zavraždila. V Habsburské monarchii byly dva systémy. První systém byl systém s točnou (Dalmácie, Lombardsko – Benátské království). Zde zůstávaly děti delší dobu. Druhý systém byl bez točny, a to v Praze a ve Vídni, kde byl nalezinec spojen s porodnicí. Nalezince, které měly tento systém, byly spíše průchozími stanicemi, do nichž bylo dítě přijato a po několika dnech bylo dáno do pěstounské péče.²⁰³ První krok k povznesení nalezeneckých ústavů učinil císař Josef II., který v roce 1781 vydal direktivní pravidla, na jejichž základě byly ze státních prostředků zřizovány porodnice a nalezince.²⁰⁴

²⁰¹ Pojem nalezinec vznikl tak, že se dříve přijímaly do ústavu pouze děti matek, které je odložily. Jednalo se tedy opravdu o nalezené děti. Proto se péče v ústavu nazývala péčí nalezeneckou a dětem se říkalo nalezenci. Čerpáno z: TŮMA, A. *Právní základy sociální péče o mládež v republice Československé*, s. 119.

²⁰² Ottova encyklopedie obecných vědomostí na CD – Rom. [CD – Rom]. Svazek XVII. s. 1000 – 1001; SECKÝ, Rudolf. *O nalezencích a sirotcích*. Praha: vlastním nákladem, 1901, s. 364.

²⁰³ HALÍŘOVÁ, Martina. Nalezinecství mezi Prahou a Vídní. In *Mezi Jihlavou a Vídní 1700 – 1900*. Sborník přednášek z konference 25. – 27. 10. 2006. Jihlava, 2006, s. 59. ISBN 80-86382-18-4.

²⁰⁴ SECKÝ, Rudolf. *O nalezencích a sirotcích*, s. 364.

7.2 Nalezinec v Brně

Josef II. se rozhodl reformovat péči o nalezence, a také rozhodl o tom, že bude v Brně roku 1784 vybudována porodnice a nalezinec na náklady ušetřené na sirotčí péči tím, že byli sirotci posláni na výchovu k pěstounům na venkov. Tento ústav nesl název Císařsko-královský všeobecný zaopatřovací ústav. Byl ústavem sociálním a chudinským a podléhal hlavnímu chudinskému fondu, který byl založen v roce 1784 a navazoval na hlavní chudinskou pokladnu, existující od roku 1752. Ústav byl umístěn v objektech bývalého kláštera sester dominikánek u sv. Anny v Pekařské ulici. V roce 1819 byly všechny nalezince, včetně nalezince v Brně zestátněny s tím, aby byly v případě nedostávajících se peněžních prostředků na jejich provoz kryty ze státní pokladny. V roce 1835 tvořil nalezinec se sirotčincem samostatnou položku, ale v roce 1856 byla porodnice s nalezincem a sirotčincem spojena v jedno zařízení a byly přemístěny do Olomoucké ulice. K další změně došlo v roce 1862, kdy byl nalezinec s porodnicí a dalšími ústavy prohlášen za zemské zařízení. To znamenalo, že byly částečně financovány ze zemského rozpočtu.²⁰⁵

Dne 9. července 1879 byl vydán ministerstvem vnitra zákon platný pro Markrabství moravské, kterým byl dne 31. prosince 1879 zrušen hlavní Zemský nalezinec v Brně a filiálka v Olomouci.²⁰⁶ Hlavním důvodem zrušení byla vysoká úmrtnost dětí, které byly do tohoto ústavu přemístěny. Během deseti let zemřelo z 1000 dětí průměrně 858 a jen 142 zůstalo živých. Vysoká úmrtnost byla hlavně v prvním roce života, neboť v letech 1870 – 1874 zemřelo ze 4617 dětí 2788, což je asi 57,8 %. Z důvodu zrušení nalezince se do ústavu od 1. ledna 1880 nesměli přijímat žádní nalezenci.²⁰⁷ Proto rodičky, které si nechtěly své dítě nechat, odcházely rodit do Dolních Rakous do Vídně, nebo do alpských zemí. Tím, jak rodičky odcházely rodit do Vídně, klesla v brněnské porodnici porodnost.²⁰⁸ Poplatek za přijetí dítěte byl vrácen těm ženám, které byly přijaty do 31. prosince 1879 a neporodily. Děti, které pobývaly v nalezinci, a ty, které do něho byly přijaty do konce prosince roku 1879, v něm zůstaly podle pravidel platících pro Zemský ústav nalezenců.²⁰⁹ Otázkou zůstává, jak dlouho děti pobývaly v nalezinci po jeho zrušení.

²⁰⁵ OBRŠLÍK, J. *Zemský nalezinec a sirotčinec v Brně*, s. 4 – 6, 8 – 9.

²⁰⁶ Zákony a Nařízení pro Markrabství moravské ze dne 9. června 1879 č. 21 z. z., Brno, 1879, s. 51.

²⁰⁷ Zákony a Nařízení pro Markrabství moravské ze dne 9. června 1879 č. 21 z. z., Brno, 1879, s. 51 – 52; MZA, ZV, sig. P6, Porodnická pomoc. Porodnice, nalezince. Všeobecné. Výroční zprávy těchto ústavů 1851 – 1909, karta č. 6712. Zpráva finančního odboru o dobrozdání zemské rady zdravotní, předloženém zemským výborem a týkajícím se poměrů úmrtnosti nemanželských dětí na Moravě.

²⁰⁸ SLÁDEK, M. a kol. *Stoleté úsilí o zrození nového života*, s. 13.

Zákony a Nařízení pro Markrabství moravské ze dne 9. června 1879 č. 21 z. z., Brno, 1879, s. 51 – 52.

7.2.1 Přijímání dětí

Děti svobodných matek nebo vdov, které se narodily v porodnici, měly právo zůstat v nalezinci, kam byly přemístěny čtvrtý až osmý den po porodu. Spolu s nimi vstupovaly do nalezince jejich matky, které tam působily jako kojné. Do nalezince byly přijímány také chudé nemanželské děti narozené mimo porodnici, u kterých bylo možné prokázat, že měla matka v úmyslu родit v porodnici, a také děti, které byly někde nalezeny. Byly také případy, kdy byly dány do nalezince děti, jejichž matka pobývala v zemském dobročinném ústavu nebo v žaláři.²¹⁰ Stejně jako u porodnice byly také nad každým vchodem nalezince nápisy: „Útulek pro odložené“, „Zde ať vyvede dobrotivá orlice pod svými křídly odstrčené vejce i vyhnaná kuřata“, „Je nás mnoho“, „Nalezený poklad se ukryje, aby byl zachován“, „Aby Mojžíš nezhynul, necht' faraónova dcera chrání nalezence, kterého krutý osud ponořil do vod, zde také touto pomocí z lásky mírní a omezuje útrapy Josefova potomstva“. Tyto nápisy svědčily o tom, že měl nalezinec nejen dobročinné poslání, ale sloužil také k záchraně dětského života.²¹¹

Každá žena vstupující do porodnice platila taxu za přijetí dítěte. V první třídě platily 200 zl., ve druhé 120 zl. a ve třetí třídě platily 60 zl. Pokud se narodila v ústavu dvojčata nebo trojčata, byla zaplácena pouze jedna taxa. Po zaplacení tohoto poplatku se svobodné matky zbavily mateřských povinností a práva zasahovat do osudu svého dítěte a dítě jim bylo odejmuto. V případě, že se narodilo mrtvé dítě nebo se matky rozhodly vzít si dítě při odchodu z porodnice s sebou, byla jim složená taxa vrácena.²¹² Děti, které pobývaly ve filiálním olomouckém ústavu, byly po dosažení jednoho roku přemístěny do hlavního nalezince v Brně. Pokud byly doneseny do ústavu pokřtěné děti, bylo potřeba předložit zákonný průkaz v podobě rodných knih nebo matrik. U nepokřtěných dětí tento průkaz potřeba nebyl.²¹³ Po předání nalezenců do ústavu byla provedena prohlídka tělíčka, ústní dutiny a poté byla dětem zavěšena na krk nalezenecká známka v podobě papírového kolečka nebo čtverečku s číslem, aby nedošlo během pobytu v ústavu k záměně.²¹⁴ Stejně jako Zemská porodnice, tak také nalezinec byl rozdělen na jednotlivé třídy, které nebyly stanoveny

²¹⁰ TŮMA, A. *Právní základy sociální péče o mládež v republice Československé*, s. 120-121; HALÍŘOVÁ, Martina. *Sociální patologie a ochrana dětství v Čechách od dob osvícenství do roku 1914*. První vydání. Pardubice: Univerzita Pardubice, Filozofická fakulta, 2012, s. 128; *Zákony a Nařízení pro Markrabství moravské ze dne 13. března 1870 č. 26 z. z.*, Brno, 1870, s. 190.

²¹¹ SLÁDEK, M. *Stoleté úsilí o zrození nového života*, s. 11;

²¹² MZA, ZV, sig. P6/1, *Porodnice a nalezince 1875 – 1882*, karton. č. 6716; *Zákony a Nařízení pro Markrabství moravské ze dne 13. března 1870 č. 26 z. z.*, Brno, 1870, s. 190.

²¹³ *Zákony a Nařízení pro Markrabství moravské ze dne 13. března 1870 č. 26 z. z.*, Brno, 1870, s. 190.

²¹⁴ HALÍŘOVÁ, M. *Sociální patologie a ochrana dětství*, s. 121, 128.

podle majetku matky, nýbrž podle stáří dětí. V první třídě pobývaly děti do jednoho roku. Druhá třída byla pro děti ve věku od jednoho do tří let a chovanci ve věku od tří do šesti let byly odkázány pobývat ve třetí třídě.²¹⁵

Novorozeňata byla krmena mlékem kojných a byla zaopatřována vším, co bylo k jejich výchově potřeba. Určitý počet kojných byl vybírán v porodnici z žen ve třetí třídě, které k tomu byly zavázány, neboť pobývaly v porodnici zadarmo. Každá žena byla vyšetřena, zda je schopna kojit. Jestliže kvůli zdravotnímu stavu nebo nedostatku mléka nebyla schopna kojit, byla propuštěna z nalezince. Kojná byla povinna kojit dítě maximálně tři měsíce. Ženy, které s úspěchem kojily déle jak dva měsíce své i cizí děti, směly při odchodu z nalezince obdržet odměnu, jež byla stanovena dle doby, po kterou kojná vykonávala službu a kterou určoval zemský výbor pro každý případ zvlášť.²¹⁶

Do svých šesti let zůstávaly děti v nalezenecké péči. Pokud si je vlastní matky do této doby v nalezinci nevyzvedly, byly poslány do domovských obcí matek. Každá obec byla podle domovského práva povinna se postarat o svého příslušníka, a to z hlediska výchovy a stravy. Stávaly se případy, kdy byly děti dány do tzv. pastoušky, kde vypomáhaly pastýři, nebo chodily po jednotlivých domech, kde byly živeny. Mnoho dětí se uchýlilo k žebrotě. Do první světové války bylo stále možné zaregistrovat určitý pokrok v péči o děti. Od roku 1904 vznikala v každém okrese Okresní komise pro péči o mládež, jejímž úkolem byla péče o opuštěné a osiřelé děti. V době první republiky nedošlo k zlepšení péče o děti. Z okresních komisí se stala Okresní péče o mládež, které připadla péče o osiřelou a opuštěnou mládež.²¹⁷

7.3 Pěstounská péče

Děti, jejichž matky o ně neměly zájem, zůstávaly v nalezinci nebo byly svěřeny do rodinné, soukromé péče pěstounů. Za předchůdce placené pěstounské péče se považovala instituce kojných. O instituci placených kojných, poté i chův, opatrovnic a pěstounek je zmínka již ve starověku. V řeckých státech a také v Římě se kojné scházely pod sloupem zvaným Columna Lactaria a nabízely své služby manželkám patriciů. Kojné spolu s chůvami patřily ve středověku mezi služebnictvo panovnických dvorů, ve šlechtických sídlech a

²¹⁵ OBRŠLÍK, J. *Zemská porodnice v Brně*, s. 8 – 9.

²¹⁶ Zákony a Nařízení pro Markrabství moravské ze dne 13. března 1870 č. 26 z. z., Brno, 1870, s. 190-191; HALÍŘOVÁ, M. *Sociální patologie a ochrana dětství*, s. 128.

²¹⁷ HALÍŘOVÁ, M. *Sociální patologie a ochrana dětství*, s. 128; MATĚJČEK, Zdeněk a kol. *Náhradní rodinná péče: průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. První vydání. Praha: Portál, 1999, s. 25 - 26. ISBN 80-7178-304-8.

v domácnostech bohatých měšťanů. Vývoj pěstounské péče se až do osvícenství, kdy dochází ke zřizování nalezinců, moc nerozvíjel.²¹⁸

Pěstounská péče se dělila celkem na čtyři typy.

Pěstounská péče „nalezenecká“ navazovala na péči dítěte v nalezinci nebo v sirotčinci. Dítě bylo dáváno z nalezince nebo sirotčince do pěstounské péče. Pro mravní výchovu dítěte byla vybrána vhodná rodina. Výběr pěstounské rodiny a dohled nad péčí o svěřené děti měl na starost ústav, a to na základě ústavního poručení. Jako další byla *Pěstounská péče, která byla řízena a kontrolována Okresní péčí o mládež*. V roce 1921 byl vydán nový zákon týkající se ochrany dětí v cizí péči a nemanželských dětí. Sociální pracovníci Okresních péčí o mládež měli za úkol najít vhodné pěstouny pro děti. Noví pěstouni museli být mravně bezúhonní, psychicky i fyzicky zdraví, museli mít stálé bydliště, zaměstnání a především se řádně a spolehlivě starat o svěřené děti. Na Moravě vznikla myšlenka na zřízení *pěstounské péče v tzv. koloniích*, která se později rozšířila i do Čech. Jednalo se o rodinné kolonie, které byly zakládány v jednotlivých obcích a okresech, kde sociální pracovníci vyhledali vhodné pěstounské rodiny pro výchovu dětí. Výhodou těchto kolonií bylo, že vesnice, v nichž pěstounské rodiny bydlely, se nacházely blízko sebe, a byla tak možná lepší kontrola a pomoc s výchovou svěřených dětí. Posledním typem je *pěstounská péče uzavřená na základě soukromé dohody mezi rodiči dítěte a pěstouny*. Soukromá dohoda proto, že veškeré jednání probíhalo bez soudu. Jednalo se o pěstounskou péči, kdy pěstouny byli prarodiče nebo jiní příbuzní.²¹⁹

Jestliže bylo dítě svěřeno pěstounům, upřednostňovali se pěstouni žijící na venkově, neboť čerstvý venkovský vzduch byl považován za zdravější než městský vzduch.²²⁰ Pěstounka, jíž bylo dáno dítě do výchovy, byla povinna se prokázat vysvědčením, které vyhotovil a potvrdil farní, později obecní úřad, ve kterém bylo uvedeno bydliště ženy, její křestní jméno a příjmení, náboženské vyznání, stav, majetkové poměry, finanční a hmotné zabezpečení rodiny, datum posledního porodu a počet vlastních dětí.²²¹ Dále se musela podrobit lékařské prohlídce, která měla potvrdit, že je zdravá a schopná ke kojení, neboť dítě bylo svěřeno pouze ženě, která byla schopna kojit. Od dob první republiky se od tohoto požadavku opouštělo a dítě bylo svěřováno i ženám, které nebyly schopné kojit a dítě krmily

²¹⁸ MATĚJČEK, Zdeněk a kol. *Náhradní rodinná péče*, s. 28 - 29.

²¹⁹ Tamtéž, s. 29 – 30.

²²⁰ *Zákony a Nařízení pro Markrabství Moravské ze dne 13. března 1870 č. 26 z. z.*, Brno, 1870, s. 191; SLÁDEK, M. a kol. *Stoleté úsilí o zrození nového života*, s. 11.

²²¹ LENDEROVÁ, M. *Radostné dětství*, s. 284.

umělou výživou.²²² Jako umělá výživa bylo uváděno zředěné kravské mléko nebo hovězí polévka.²²³ Jestliže matky první a druhé třídy měly pěstounku vybranou a byla k tomu způsobilá, dítě bylo dáno jí. Toto byla výhoda, kterou měly schváleny ženy ošetřované pouze v první a druhé třídě.²²⁴ Výhodné bylo sehnat dítěti pěstounku, která by pocházela ze stejného okresu, kde bydlela matka nebo příbuzní dítěte a kam mělo být dítě zpravidla přemístěno, když přecházelo ze zemské péče do obvyklé péče své matky nebo chudinské péče. Tímto se udržely rodinné svazky mezi matkou a dítětem a byla poskytnuta možnost, aby si matka všímala výchovy svého dítěte, o které se začala starat, když vystoupilo ze zemské péče.²²⁵ Pěstounům bylo dáváno pouze zdravé dítě, o jehož zdraví byli informováni. Pěstouni byli také poučeni, jak se mají k dítěti chovat. Zavázali se smlouvou, že svěřené dítě budou svědomitě vychovávat. Obdrželi předepsané prádlo (dvě košilky, dvě pleny a jeden obvaz) a peníze za ošetřování na patnáct dní dopředu.²²⁶

Pěstouni mající v péči dítě dostávali finanční příspěvky, které nebyly vyměřeny tak, aby byly rovnocenné výdajům na opatření všech životních potřeb dítěte. Částku vždy podle finančních poměrů stanovil zemský výbor a poté veřejně oznámil. Pěstouni dostávali peněžní podporu každý měsíc a plat se každým rokem snižoval.²²⁷ Od 1. července 1873 byly poplatky zvýšeny, a to z důvodu, že byly děti z pěstounské péče vraceny na jaře téhož roku z nedostatku financí zpět do ústavu a že následkem přeplnění ústavu hrozilo vypuknutí epidemických nemocí. Pěstouni, kteří měli v péči roční dítě, dostávali příspěvek nejvyšší, a to 6 zl. měsíčně. Za dvouleté dítě obdrželi pěstouni každý měsíc 5 zl. 10 kr. a za dítě ve věku tří až šesti let dostávali nejnižší příspěvek ve výši 4 zl. 20 kr. Příspěvek byl odstupňován dle věku, a to proto, že starší děti byly využívány jako levná pracovní síla. Zvýšením poplatků bylo docíleno toho, že již nebyly děti vráceny do ústavu, nýbrž vrácené děti si pěstouni vzali opět do své péče. Pokud se pěstouni o svěřené dítě první rok dobře starali, obdrželi prémii ve výši 1 zl. ve stříbře, a pokud tato péče probíhala až do šesti let, získali další odměnu, a to 5 zl. ve stříbře.²²⁸

²²² TŮMA, A. *Právní základy sociální péče o mládež v republice Československé*, s. 121; *Zákony a Nařízení pro Markrabství moravské* ze dne 13. března 1870 č. 26 z. z., Brno, 1870, s. 191; MATĚJČEK, Z. *Náhradní rodinná péče*, s. 27.

²²³ HALÍŘOVÁ, M. In *Mezi Jihlavou a Vidní*, s. 61.

²²⁴ *Zákony a Nařízení pro Markrabství moravské* ze dne 13. března 1870 č. 26 z. z., Brno, 1870, s. 191.

²²⁵ TŮMA, A. *Právní základy sociální péče o mládež v republice Československé*, s. 123.

²²⁶ *Zákony a Nařízení pro Markrabství moravské* ze dne 13. března 1870 č. 26 z. z., Brno, 1870, s. 191-192.

²²⁷ TŮMA, A. *Právní základy sociální péče*, s. 122; *Zákony a Nařízení pro Markrabství moravské* ze dne 13. března 1870 č. 26 z. z., Brno, 1870, s. 192.

²²⁸ *Zákony a Nařízení pro Markrabství moravské* ze dne 13. března 1870 č. 26 z. z., Brno, 1870, s. 192; MZA, ZV, sig. P6/1, Porodnice a nalezinice 1875 – 1882, karton č. 6716. Zpráva moravského zemského výboru týkající

Co se týče dalších výdajů při péči o dítě, a v případě úmrtí dítěte vyplácení pohřebních nákladů obstarávali na venkově duchovní správcové instrukcí zemského výboru a v brněnském obvodu to byla policejní správa ústavu pro nalezence. Mezi pohřební náklady obvykle patřilo vykopání hrobu a ve výjimečných případech vyhotovení rakve. V písemných materiálech se dochoval záznam z roku 1874 pojednávající o úmrtí nalezence Karla Drtila, který zemřel dne 29. května 1874. Jeho pěstounka Emilie Vaňa ze Střilek odmítala zaplatit poplatek ve výši 2 zl. za vyhotovení rakve, poněvadž neměla dostatek financí z důvodů častého onemocnění dítěte a nákladného léčení. Proto byl požádán farní úřad, aby kromě vykopání hrobu v hodnotě 17 ½ kr. také uhradil vyrobenou rakev. Stejný případ se stal téhož roku, kdy zemřel František Pařízek. V obou případech bylo žádosti vyhověno, a to nejspíše z důvodu, že se jednalo o sociálně slabší rodinu, která si zaplacení výdajů nemohla dovolit.²²⁹

Doba, kdy zůstával nalezenec v pěstounské péči, se postupně zkracovala. Původně tam pobýval do svých patnácti let. Pěstouni byli povinni ho před dosažením tohoto věku umístit do učení nebo do služby. V roce 1806 byla zkrácena na dvanáct let a v roce 1829 na deset let. K poslednímu zkrácení došlo v roce 1872, a to na šest let.²³⁰ Poté byl vrácen zpět do nalezince a odsud byl dán do domovské obce matky, nebo matce. Pěstounka ho odevzdala alespoň měsíc před dosažením šestého roku v přijímací kanceláři, musela vrátit smlouvu a zbytek peněz za ošetřování. Dítě mohlo zůstat u pěstounů jen v případě, že by se o něj starali již bezplatně. Jestliže chtěla matka své dítě zpět, musela přinést vysvědčení dobrých mravů a schopnosti k ošetřování. To samé platilo tehdy, pokud pěstouni přijímali bezplatně dítě za vlastní, ale veškerá práva zůstávala matce.²³¹

7.3.1 Děti v pěstounské péči na venkově

O nalezencích, kteří byli v pěstounské péči na venkově, se vedly výkazy vznikající při prohlídkách prováděných farářem a lékařem. Pěstouni často nedodržovali předpisy a v pravý čas neoznamovali, nebo dokonce tajili, změny týkající se nalezence. Proto zemský výbor dne 28. dubna 1877 rozhodl o tom, že má být provedena přehlídka nalezenců vychovávaných na venkově. Podle tohoto rozhodnutí a na základě § 3 říšského zákona ze dne 30. dubna 1870,

se poplatků, které prvním červencem roku 1873 počínajíc zvýšeny byly za ošetřování nalezenců, a větších výloh, které takto v roce 1873 vzešly.

²²⁹ Zákony a Nařízení pro Markrabství moravské ze dne 13. března 1870 č. 26 z. z., Brno, 1870, s. 192; MZA, ZV, sig. P6/1, Porodnice a nalezince 1875 – 1882, karton č. 6716.

²³⁰ HALÍŘOVÁ, M. *Sociální patologie a ochrana dětství*, s. 139 – 141.

²³¹ SECKÝ, R. *O nalezencích a sirotcích*, s. 365; Zákony a Nařízení pro Markrabství moravské ze dne 13. března 1870 č. 26 z. z., Brno, 1870, s. 192-193.

čís. 68 říšského zákoníku bylo obecnímu představenstvu nařízeno, aby navštívili nalezence v dané obci, zda se nacházejí u skutečně jmenovaných pěstounů, jaký je jejich zdravotní stav a zda pravidelně navštěvují školu. Na přední straně výkazu byly uvedeny okresní hejtmanství, farní úřad a obec, ve které byly nalezenci vychováváni. Na dalších stranách byly sepisovány údaje týkající se nalezence a pěstouna, který se o něj staral. V každé obci mohl být větší počet nalezenců v pěstounské péči, kteří byli evidováni pod číslem. Ve výkazu bylo zaznamenáno jméno a rok narození nalezence, jméno, zaměstnání a bydliště pěstouna, ale v těch výkazech, které jsem měla k dispozici, bylo u pěstouna uvedeno pouze jméno a bydliště. Dále tam bylo uváděno, jak pěstouni o dítě pečovali a jak s ním jednali. Ne vždy byla tato kolonka vyplněna. Nebylo opomenuto také zmínit, jaký byl zdravotní stav nalezence a zda pravidelně navštěvoval školu. V případě, že dítě zemřelo nebo bylo mladší šesti let, zůstaly tyto kolonky prázdné. Také zde bylo místo na poznámky, kam se zapisovaly informace o nalezenci, jako například úmrtí nebo přechod k jinému pěstounovi.²³²

V obci Drahonín, patřící pod farní úřad v Olší a pod okresní hejtmanství v Brně, bylo v roce 1878 15 nalezenců, z toho bylo 8 dívek. U dvou dětí byla uvedena péče a jednání pěstouna vůči nalezenci. U Ferdinanda Artura Scheuka bylo dle přítulnosti ke své pěstounce poznat, že byl velmi pečlivě opatrován a že s ním pěstounka dobře nakládala. František Běronek, narozený v roce 1876, zemřel dne 23. listopadu 1877. 14 dětí mělo velmi dobrý nebo dobrý zdravotní stav. Pouze jeden chlapec měl zdravotní stav dostatečný. V této obci pilně navštěvovaly školu pouze 2 děti, neboť ostatní byly mladší šesti let.²³³

Tabulka 31: Seznam dětí v nalezenecké péči v obci Katov v roce 1878

Jméno nalezence	Datum narození nalezence	Jméno, zaměstnání a bydliště pěstounů	Výchova a péče o nalezence	Zdravotní stav nalezence	Vzdělání nalezence
Vilém Bartošic	24. dubna 1868	Anna Musilová, Katov 24	Dobrá, laskavá	Výborný	Pravidelné
František Vašín	18. září 1869	Františka Malonová, Katov 19	Dne 6. července vrácen vlastní matce	Neuvedeno	Neuvedeno

²³² MZA, ZV, sig. P6/1-2, Brno. Úřední zpráva na venkově ošetřovaných nalezenců. Výkazy nalezenců na venkově ošetřovaných, karton č. 6742.

²³³ Tamtéž.

Jméno nalezence	Datum narození nalezence	Jméno, zaměstnání a bydliště pěstounů	Výchova a péče o nalezence	Zdravotní stav nalezence	Vzdělání nalezence
Emanuel Kilián	23. prosince 1869	Josefka Hladká, Katov 25	Starostlivá, mateřská	Dobry	Pravidelné
Čeněk Pokorný	13. prosince 1872	Marie Rumbálková, Katov 9	Dobrá, svědomitá	Dostatečný	Neuvedeno
Jan Navrátil	4. dubna 1874	Antonie Skálová, Katov 4	Dobrá, mateřská	Výborný	Neuvedeno
Karel Kocián	3. dubna 1875	Filipína Kolíková, Katov 3	Starostlivá, laskavá	Dobry	Neuvedeno
Arnošt Slaviček	4. března 1876	Marie Musilová, Katov 20	Dne 10. května 1878 zemřel	Neuvedeno	Neuvedeno
Jan Štefka	17. května 1868	Josefka Kolíková, Katov 27	Výborná, mateřská	Výborný	Pravidelné
Alois Plazel	21. května 1869	Františka Kvasnicová, Katov 15	Neuvedeno, nacházel se ve službě u kováře	Neuvedeno	Neuvedeno
Františka Barotová	12. února 1870	Františka Musilová, Katov 10	Pečlivá, svědomitá	Dobry	Pravidelné
Anežka Kubíčková	25. listopadu 1872	Anna Skalková, Katov 8	Pečlivá, mateřská	Dobry	Pravidelné
Josefka Veverková	11. července 1873	Antonie Skálová, Katov 4	Dobrá, laskavá	Výborný	Neuvedeno
Antonín Chodoz	28. listopadu 1873	Františka Malonová, Katov 19	Dobrá, laskavá	Dobry	Neuvedeno
Josefka Richterová	21. března 1874	Marie Jenišová, Katov 21	Mateřská	Dobry	Neuvedeno
Marie Horáková	15. listopadu 1874	Amálie Kupská, Katov 30	Dobrá, laskavá	Dobry	Neuvedeno

V tabulce 31 můžeme vidět počet nalezenců v pěstounské péči v obci Katov v roce 1878. V této vesnici bylo celkem 15 nalezenců, mezi nimiž bylo 10 chlapců a 5 dívek. Jsou zde případy, kdy měla pěstounka v péči dvě děti, v tomto případě šlo o Františku Malonovou,

u níž pobýval František Vašín a Antonín Chodoz, a o Antonii Skálovou, která vychovávala chlapce Jana Navrátila a dívku Josefku Veverkovou. Jak můžeme vidět, ani u jediné pěstounky nebylo uvedeno zaměstnání. Výchova u každého nalezence probíhala dobře, svědomitě a mateřsky. Pouze u 3 chlapců nebyl způsob výchovy uveden, neboť v době sepsání výkazu byl nalezenec František Vašín dne 6. července 1875 vrácen do péče vlastní matce, Arnošt Slaviček byl mrtvý a Alois Plazel byl ve službě u kováře. U těchto nalezenců nebyl vyplněn zdravotní stav ani to, zda navštěvovali školu. U 4 dětí byl zdravotní stav výborný, u 7 dobrý a u jednoho dostatečný. 5 nalezenců pravidelně navštěvovalo školu a 7 bylo mladších šesti let.²³⁴

Pěstouni se o nalezence starali po celé Moravě. V okolí Brna to byly například vesnice Veverská Bítýška, Blahoňov, Rozáč, Branškov, Olší, Žernůvka, Bystrc. V těchto obcích byl počet nalezenců nízký, šlo maximálně o sedm dětí. Nejnižší počet byl v obci Bystrc, a to dva nalezenci. Dále byly děti vychovávány v obci Deblín. Pěstouni si zde vzali do výchovy celkem 75 dětí v roce 1878. V obci Kuřim byl v pěstounské péči pouze jeden chlapec. Jednalo se chlapce Raimunda Zeisela, narozeného dne 24. února 1869 v brněnské porodnici. Do pěstounské péče si ho vzala Anna Poppekova v říjnu téhož roku. Chlapec v roce 1870 zemřel a jeho biologická matka, jejíž jméno není známo, si vyžádala pohřeb v Brně. Toto bylo zaznamenáno do protokolu dne 21. března 1878 po prohlídce a kontrole, která se konala u pěstounky dne 31. prosince 1877.²³⁵

Do nalezinců byly odkládány děti, o které se nemohly jejich matky starat, a to z mnoha důvodů. V dnešní době jsou nalezené děti dávány do kojeneckých ústavů, později do dětských domovů. Odtud si je mohou lidé adoptovat nebo vzít do pěstounské péče.

²³⁴ Tamtéž.

²³⁵ Tamtéž.

Závěr

Diplomová práce se snažila nastínit porodnictví v Brně v časovém období od poloviny 19. století do 30. let 20. století z hlediska péče o matky v porodnici, porodnosti, úmrtnosti a péče o děti. Na základě studia pramenů a literatury bylo snahou alespoň z části podat obraz o Zemské porodnici a v ní péče o ženy.

Ne všechny cíle se v práci podařilo zcela splnit, protože vzhledem k částečné přístupnosti a nedochovanosti pramenů nejsou známy údaje z určitých let. Konkrétně se jedná o péči o ženu v porodnici a následnou péči o dítě ve 20. století.

Aby byla lepší péče o těhotné ženy a poklesla úmrtnost jak žen, tak dětí, byly postupně zřizovány porodnice. V Brně existovala porodnice již za vlády Josefa II., ale teprve vznikem nové budovy Zemské porodnice docházelo postupně ke zvyšování počtu žen, které chtěly porodit v ústavu, a také k lepší a modernější péči. V práci byly ukázány důvody vzniku tohoto ústavu, především byla věnována pozornost plánům a programům stavby. Stavba ústavu byla dokončena roku 1888. Jednalo se o dvouposchodovou budovu. Porodnice byla na tuto dobu moderně vybavena a obsahovala 50 postelí pro těhotné ženy, 9 postelí pro nemocné ženy a 13 postelí na gynekologickém oddělení.

Ve zkoumaném období se porodnice řídila předpisy ze dne 13. března 1870. Byla určena pro chudé i bohaté ženy, s tím rozdílem, že bohaté patřily do tajného oddělení, za které si zaplatily, a chudé měly pobyt zdarma, ale musely působit v nalezinci jako kojné. Tím, že si bohaté ženy za pobyt platily, jim bylo zaručeno určité pohodlí. Bylo to vidět například na vybavení pokoje, který byl na vysoké úrovni. Ženy pobývající ve třetí třídě byly všechny na jednom pokoji a ložní prádlo jim bylo dáváno z porodnice. Jak bohaté, tak chudé ženy byly povinny v porodnici dodržovat ubytovací řád, a pokud tak neučinily, byly z porodnice propuštěny.

Pokud se matky nechtěly nebo nemohly o své dítě postarat, odložily ho do nalezince. Tím, že daly matky své dítě do tohoto ústavu, zachránily ho před smrtí, zneužíváním nebo zmrzačením. V Brně existoval nalezinec od doby vlády Josefa II., ale z důvodu vysoké úmrtnosti byl v roce 1879 zrušen. Novorozeňata byla krmena mateřským mlékem kojných a byla zaopatřována vším, co bylo k jejich výchově potřeba. V nalezenecké péči zůstávaly děti do svých šesti let a poté byly posílány do domovské obce matky. Mnoho dětí bylo svěřováno do pěstounské péče na venkov, protože zde byl lepší vzduch, který byl ideální pro zdraví a růst dítěte. Každá pěstounka žádající o dítě se musela podrobit lékařské prohlídce a musela být schopna kojit. Pěstouni dostávali na výchovu finanční příspěvky postupně odstupňované

věkem dítěte. Čím starší byl nalezenec, tím byl příspěvek nižší, neboť starší dítě sloužilo zároveň jako levná pracovní síla. O péči o nalezence na venkově se vedly výkazy. V práci jsou zkoumáni nalezcenci z obce Katovy, kde se nacházelo v roce 1878 15 dětí. Doba, kterou děti pobývaly v pěstounské péči, se postupně zkracovala. K poslednímu zkrácení došlo v roce 1872, a to na šest let.

Na základě metody sondy se podařily zjistit údaje o porodnosti a mrtvorozenosti dětí v Zemské porodnici, v kterém měsíci se rodilo nejvíce dětí, zda se rodilo více chlapců nebo dívek a kolik žen při porodu zemřelo. Počet přijatých žen do porodnice v každém zkoumaném roce stoupal. V prvním roce 1881 bylo do porodnice přijato 227 žen a v posledním zkoumaném roce 1921 to bylo již 1741 žen. Z těchto počtů přijatých žen se narodilo 158 a 1472 živých dětí. Kromě prvního roku se rodilo vždy více chlapců. Poměrně málo dětí se rodilo v lednu a vysoká porodnost byla v prosinci a únoru. Počet úmrtí matek ve zkoumaných letech kolísal.

V současné době je zcela běžné, že ženy rodí v porodnici, ale jsou i výjimky, kdy rodí doma za přítomnosti porodní asistentky. V dnešní době porod nepředstavuje takové riziko úmrtí jako dříve. Od založení porodnice docházelo k postupnému zdokonalování a vylepšování jak péče, tak hygienických podmínek.

Seznam použitých pramenů a literatury

Archivní prameny

Moravský zemský archiv Brno:

Fond: Zemský výbor 1875 - 1928

- sig. P6, Porodnická pomoc. Porodnice, nalezince. Všeobecné. Výroční zprávy těchto ústavů (1851 – 1909), karton č. 6712.
- sig. P6/1, Brünn – Brno. Porodnice a nalezinec (1875-1882), karton č. 6716.
- sig. P6/1, Brünn. Brno. Porodnice a nalezinec (1883 – 1909), karton č. 6717.
- sig. P6/1, Brünn – Bau - Stavba. Stavba Zemské porodnice v Brně (1861 – 1900) II, karton č. 6719.
- sig. P6/1, Brünn – Bau – Stavba. Stavba Zemské porodnice v Brně (1861 – 1900) III, karton č. 6720.
- sig. P6/1-2, Brno. Úřední zpráva na venkově ošetřovaných nalezenců. Výkazy nalezenců na venkově ošetřovaných, karton č. 6742.
- sig. P6/2, Školy pro porodní asistentky (1865 - 1907), karton č. 6798.
- sig. P6/2, Školy pro porodní asistentky (1876 – 1899), karton č. 6799.

Fond: Zemská porodnice Brno 1820 – 1930

- Lékařský protokol porodů 1881, kniha č. 2.
- Lékařský protokol porodů 1881, kniha č. 3.
- Lékařský protokol porodů 1891, kniha č. 12.
- Lékařský protokol porodů 1891, kniha č. 13.
- Lékařský protokol porodů 1901, kniha č. 25.
- Lékařský protokol porodů 1901, kniha č. 26.
- Lékařský protokol porodů 1911, kniha č. 61.
- Lékařský protokol porodů 1911, kniha č. 62.

- Lékařský protokol porodů 1911, kniha č. 63.
- Lékařský protokol porodů 1911, kniha č. 64.
- Lékařský protokol porodů 1911, kniha č. 65.
- Lékařský protokol porodů 1911, kniha č. 66.
- Lékařský protokol porodů 1921, kniha č. 106.
- Lékařský protokol porodů 1921, kniha č. 107.
- Lékařský protokol porodů 1921, kniha č. 108.
- Lékařský protokol porodů 1921, kniha č. 109.
- Lékařský protokol porodů 1921, kniha č. 110.
- Lékařský protokol porodů 1921, kniha č. 111.

Tištěné prameny

SECKÝ, Rudolf. *O nalezcích a sirotcích*. Praha: vlastním nákladem, 1901.

TRNKOVÁ, Marie. *Organisace péče o kojence. Předneseno ve Vesně v Brně dne 29. listopadu 1919*. Brno: Nákladem nového lidu, 1920.

TRNKOVÁ, Marie. *Pracovní program a řád odborů matek a kojenců na Moravě*. Brno: Česká zemská péče o mládež na Moravě v Brně, 1924.

TŮMA, Antonín. *Právní základy sociální péče o mládež v republice Československé*. Praha: Česká zemská komise pro péči o mládež v Čechách, 1925.

Literatura

BARTOŠ, Josef – TRAPL, Miloš. *Dějiny Moravy. Země a lid*. První vydání. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2004. ISBN 80-7275-044-5.

HALÍŘOVÁ, Martina. Nalezinctví mezi Prahou a Vídní. In *Mezi Jihlavou a Vídní 1700 – 1900*. Sborník přednášek z konference 25. – 27. 10. 2006. Jihlava, 2006. ISBN 80-86382-18-4.

HALÍŘOVÁ, Martina. *Sociální patologie a ochrana dětství v Čechách od dob osvícenství do roku 1914*. První vydání. Pardubice: Univerzita Pardubice, Filozofická fakulta, 2012. ISBN 978-80-7395-486-4.

JANÁK, Jan. *Dějiny Moravy. Hospodářský rozmach Moravy 1740 – 1918*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 1999. ISBN 80-85048-89-2.

JELÍNEK, Jiří – ČUPR, Zdeněk. *110 let porodnice Brno*. Brno: Institut pro další vzdělávání pracovníků ve zdravotnictví pro Fakultní nemocnici Brno – pracoviště porodnice, 1998.

LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*. První vydání. Praha: Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1683-4.

LENDEROVÁ, Milena – KOPIČKOVÁ, Božena – BUREŠOVÁ, Jana a kol. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. První vydání. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009. ISBN 978-80-7106-988-1.

LENDEROVÁ, Milena – MACKOVÁ, Marie – BEZECNÝ, Zdeněk a kol. *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století: Život všední i sváteční*. První vydání. Pardubice: Univerzita Pardubice 2005. ISBN 80-7194-756-3.

LENDEROVÁ, Milena – RÝDL, Karel. *Radostné dětství*. První vydání. Praha: Paseka, 2006. ISBN 80-7185-647-9.

MATĚJČEK, Zdeněk a kol. *Náhradní rodinná péče: průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. První vydání. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-304-8.

MAUR, Eduard. *Základy historické demografie*. Praha: Univerzita Karlova, 1983.

OBRŠLÍK, Jindřich. *Zemská porodnice v Brně 1820 – 1930*. Brno, 1975.

OBRŠLÍK, Jindřich. *Zemský nalezinec a sirotčinec v Brně 1785 – 1917*. Brno, 1975.

SEDLÁČKOVÁ, Radmila. *Historie babictví v Čechách a na Moravě*. První vydání. Brno: Ústav pro další vzdělání středních zdravotnických pracovníků, 1973.

SLÁDEK, Miloslav - ČUPR, Zdeněk a UHER, Miloslav a kol. *Stoleté úsilí o zrození nového života (1888-1988)*. Brno: Krajský ústav národního zdraví, 1987.

TINKOVÁ, Daniela. *Tělo, věda, stát*. První vydání. Praha: Argo, 2010. ISBN 978-80-257-0223-9.

URBÁNKOVÁ, Libuše – WURMOVÁ, Milada. *Lékařská komora*. Brno, 1956.

Články z dobového časopisu

OSTRČIL, A. O základu péče pro kojence a jejich matky na Moravě. In: *Péče o mládež 1*, 1922, č. 5.

Zákoníky

PREININGER, Vladimír. *Sbírka zákonů a nařízení o zdravotnictví, se zvláštním zřetelem na země koruny české*. Praha: Bursík a Kohout, 1898.

Zákony a Nařízení pro Markrabství moravské ze dne 13. března 1870 č. 26 z. z., Brno, 1870.

Zákony a Nařízení pro Markrabství moravské ze dne 9. června 1879 č. 21 z. z., Brno, 1879.

Slovníky

Ottova encyklopedie obecných vědomostí na CD – Rom.

Internetové zdroje

<http://www.gyne.cz/clanky/1998/198cl15.htm>.

<http://www.gyne.cz/clanky/1998/498cl16.htm>.

http://brnensky.denik.cz/zpravy_region/porodnice-slavi--let-a-chysta-stehovani20081106.html.

<http://www.fnbrno.cz/porodnice/120-vyroci-zalozeni/t3004>.

http://www.fotohistorie.cz/Jihomoravsky/Brno-mesto/Brno_-_Veveri_/Brno_-_Obilni_trh/Default.aspx.

<http://www.fnbrno.cz/porodnice-obilni-trh-11/k37>.

Přílohy

Příloha č. 1: Nájemní domy na Olomoucké ulici, v níž byla v letech 1854 – 1888 umístěna brněnská porodnice.

Příloha č. 2: Prof. MUDr. Hubert Riedinger.

Příloha č. 3: Ordinační hodiny Dor. Huberta Riedingera.

Příloha č. 4: Budova Zemské porodnice z přelomu 19. a 20. století.

Příloha č. 5: Zemská porodnice na Obilním trhu.

Příloha č. 6: Pohled na Obilní trh a Zemskou porodnici z roku 1899.

Příloha č. 7: Pohled na Zemskou porodnici z dnešní doby.

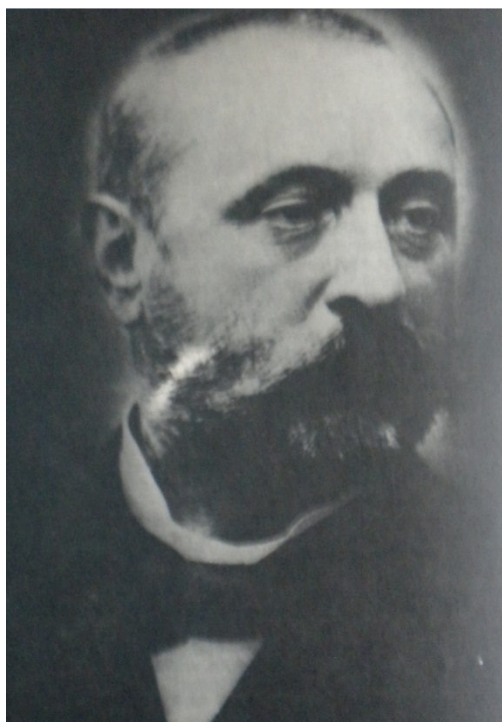
Příloha č. 1:

Nájemní domy na Olomoucké ulici, v níž byla v letech 1854 – 1888 umístěna brněnská porodnice²³⁶

Příloha č. 2:

Prof. MUDr. Hubert Riedinger²³⁷

²³⁶ SLÁDEK, Miloslav - ČUPR, Zdeněk a UHER, Miloslav a kol. *Stoleté úsilí o zrození nového života (1888-1988)*. Brno: Krajský ústav národního zdraví, 1987, s. 12.

²³⁷ Tamtéž, s. 18.

Příloha č. 3:

Ordinační hodiny Dor. Huberta Riedingera²³⁸

Příloha č. 4:

Budova Zemské porodnice z přelomu 19. a 20. století²³⁹

²³⁸ Tamtéž, s. 23.

²³⁹ Čerpáno z: <http://www.fnbrno.cz/porodnice/120-vyroci-zalozeni/t3004>.

Příloha č. 5:

Zemská porodnice na Obilním trhu²⁴⁰

Příloha č. 6:

Pohled na Obilní trh a Zemskou porodnici z roku 1899²⁴¹

²⁴⁰ Čerpáno z: http://brnensky.denik.cz/zpravy_region/porodnice-slavi--let-a-chysta-stehovani20081106.html.

²⁴¹ Čerpáno z: http://www.fotohistorie.cz/Jihomoravsky/Brno-mesto/Brno_-_Veveri_/Brno_-_Obilni_trh/Default.aspx.

Příloha č. 7:

Pohled na Zemskou porodnici z dnešní doby²⁴²

²⁴² Čerpáno z: <http://www.fnbrno.cz/porodnice-obilni-trh-11/k37>.

Resumé

Student in her work on the topic “Obstetrics in Brno in the 19th and 20 Century” deals not only with obstetrics, but also with sequent care for newborns. She pays attention not only to the development of healthcare in Brno, but also to the construction of a new building of the Moravian Provincial hospital. She focuses on the birth of children in particular years, with which was associated also the mortality.

The first chapter is devoted to the development of healthcare in Brno and Moravia from the Middle Ages to the First Republic.

The second chapter focuses on the care of a mother. It shows how a woman should behave during her pregnancy, what she should avoid and what she should on the contrary do for healthy development of the fetus. Further attention is paid to the time of birth and the postpartum period, which ends with an introduction ceremony, when a woman is brought back into society. This chapter also mentions how the care of mother and child looked like in Moravia in the First Republic.

The following chapter deals with the construction of the Moravian provincial hospital in Brno. Plans for a new building program are described, where the location and size of the building are also mentioned together with rooms for individual departments. At the beginning of the 20th century the maternity hospital was expanded because of the lack of space, so that is why also the plans for additional extension are mentioned. The chapters also include vignettes of directors from the maternity hospital.

The fourth chapter is devoted to midwives. The main content of this chapter is a school for midwives, which was located in the new building of the Moravian provincial hospital. The list of girls who attended the school is included. Because the hospital also served as a dormitory for girls attending the school, there is also information about fees for accommodation and about lives of accommodated girls.

Another chapter focuses how they took care of women in the maternity ward. It addresses the issues of admission of women to the hospital and care for them in the various classes, which are analyzed and described.

In the sixth chapter the birth rate and infant mortality rates in the Moravian hospital in Brno, and also in Moravia, are explored. Among other things mentioned in this chapter are the ratio of births of boys and girls, and if mother survived the birth or not. To obtain these data protocols of births from 1880 – 1928 were used. Due to the large number of protocols, in the chapter fertility and other phenomena, these are examined after ten year period, in 1881,

1891, 1901, 1911, 1921. The chapter is supplemented by tables and charts for each of the examined phenomenon.

The last chapter deals with the care of the child of whom the mother had no interest. The chapter includes a brief history of orphanage. It also mentions not only the admission of children to the institution, but also to the foster care, foster care division and information on children staying with foster parents in the country.